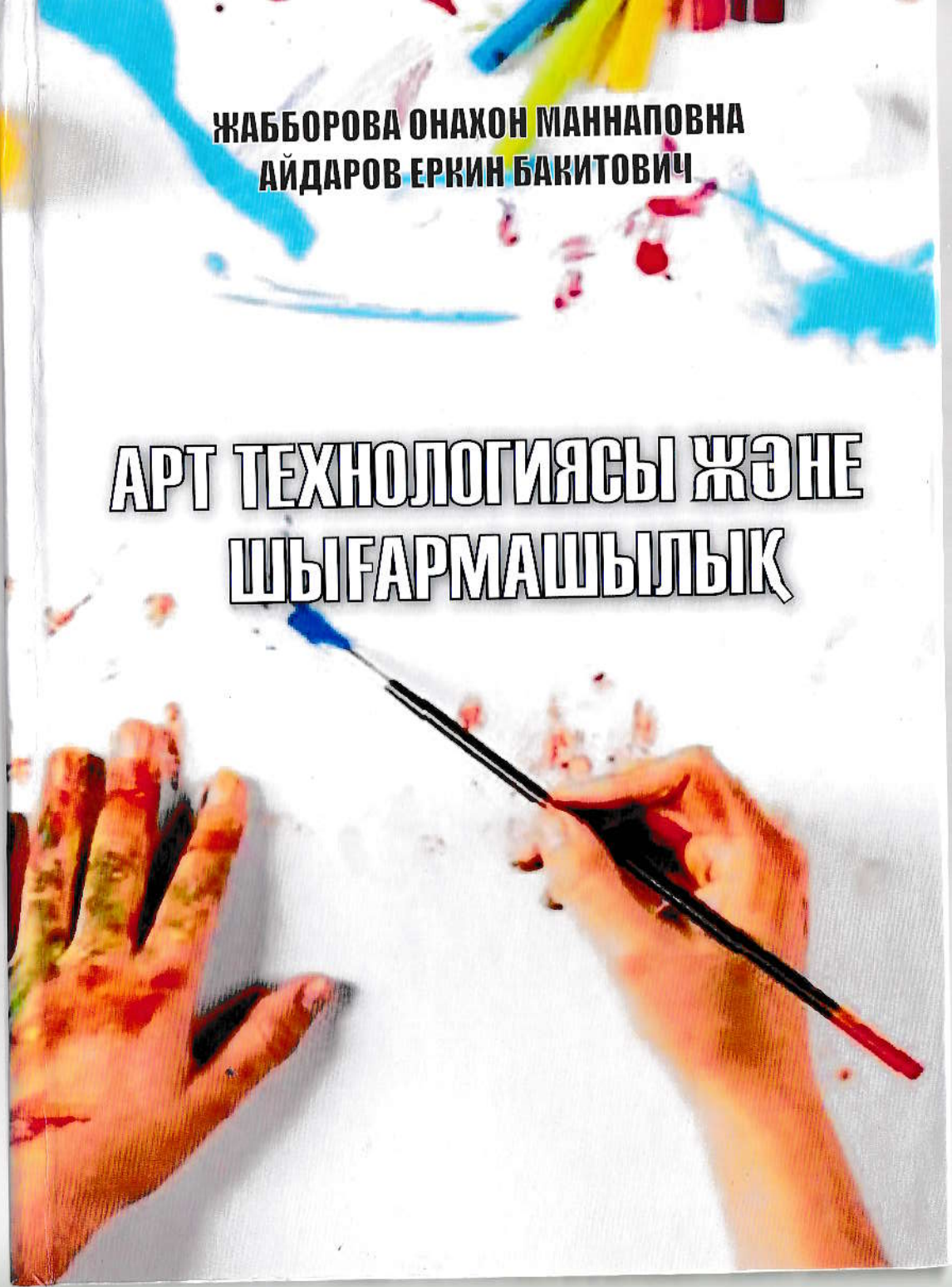

ЖАББОРОВА ОНАХОН МАННАПОВНА
АЙДАРОВ ЕРКИН БАКИТОВИЧ

АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҒАРЫ БЉІМ, ҒЫЛЫМ
ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР МИНИСТРЛІГІ
ШЫРШЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

ЖАББОРОВА ОНАХОН МАННАПОВНА
АЙДАРОВ ЕРКИН БАКИТОВИЧ

АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ
*Жоғары оқу орындарының бастауыш білім мамандығына
арналған оқу құралы*

Ташкент – 2023

УДК-373.3;374
КБК-74.202
Ж-12

Жабборов О.М., Айдаров Е.Б., / АРТ технологиясы және шығармашылық. Оқу құралы.- Шыршық. "Nazokathon ziyo print"- 2023. – 140

Бұл оқу құралы 60110500-Бастауыш білім беру жоғары педагогикалық оқу орындарының студенттеріне арналған, онда жаңа «АРТ технологиясы және шығармашылық» пәнінің теориялық ерекшеліктері, дидактикалық негіздері және практикалық әдістеме мәселелері талданады. АРТ – вербальды өнер, музыкалық өнер, бейнелеу өнері және технологиялық тәсілдер жиынтығына негізделген өнер ұғымын білдіретін ағылшын термині. Сондықтан бұл оқу-әдістемелік құрал мемлекеттік білім беру стандарты мен біліктілік талаптарына сәйкес АРТ технологиясының сөйлеу, музыка және бейнелеу өнеріне талдау жасайды. Оқу-әдістемелік құралды дайындау кредиттік-модульдік оқыту жүйесінің талаптарына негізделген.

Жауапты редактор:

Шукурулло Колдошев Мардонов, педагогика ғылымдарының докторы, профессор

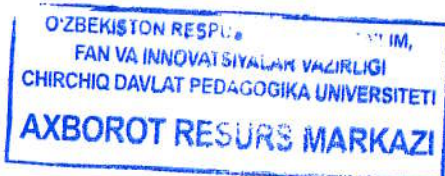
Пікір білдірушілер:

Н.А.Бекетов- ШМПУ-нің «Бастауыш білім методикасы» кафедрасының оқытушысы п.ғ.д.(PhD).

Д.Т.Айтбаев- Низами атындағы ТМПУ-дің «Бастауыш тәлімде ана тілі және оны оқыту әдістемесі» кафедрасының профессор м/а, филология ғылымының кандидаты

Оқу құралы Шыршық мемлекеттік педагогика университеті ғылыми-әдістемелік кеңесі баспаға ұсынған.

ISBN 978-9910-9590-6-6

© Жабборов О.М. ж.б., 2023

©«Nazokathon ziyo print», 2023

2

Мазмұны

1-МОДУЛЬ: «Сөз өнері - АРТ технология мен шығармашылықтың негізі».....	5
1-тақырып: Сөз өнерінің негіздері.....	5
2-тақырып: Бастауыш сыныптарда сөйлеу өнерінің негізі – ана тілі.....	18
3-тақырып: Бастауыш сыныптарда оқу – сөйлеудің факторы.....	25
МОДУЛЬ 2. «Музыка өнері – АРТ технологиямен шығармашылық факторы».....	35
4-тақырып: Музыкалық өнер негіздері.....	35
5-тақырып: Музыка мәдениеті – бастауыш сыныптардағы музыкалық өнердің негізі.....	45
6-тақырып: Бастауыш сынып оқушыларының орындаушылық шеберлігін қалыптастыру.....	57
МОДУЛЬ 3. «Бейнелеу және қолданбалы өнер – АРТ технология мен шығармашылықтың негізі».....	65
Тақырып 7: Бейнелеу өнерінің негіздері.....	65
8-тақырып: Бейнелеу өнері – бастауыш сынып оқушыларының Өнер – шығармашылық дағдыларын қалыптастырудың негізі.....	71
9-тақырып: Бейнелеу өнері бойынша бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастыру.....	79
10-тақырып: Практикалық өнер – бастауыш сынып оқушыларының Өнер-шығармашылық дағдыларын қалыптастыру факторы.....	86
11-тақырып: Бастауыш сыныптардағы АРТ технологиясы және шығармашылық әдістемесі.....	92
12-тақырып: АРТ технологиясы мен шығармашылықтағы практикалық үйірмелер.....	100
13-тақырып: Бастауыш сынып оқушыларының	

3

шығармашылығын қалыптастыру.....	109
14-тақырып: АРТ технологиясы және шығармашылық бойынша мұғалімнің жеке оқытуы.....	116
15-тақырып: Бастауыш сыныптарда АРТ технологиясы мен шығармашылықты меңгеру деңгейін бағалау.....	123
Өз бетінше оқуға арналған тақырыптар мен тапсырмалар.....	129
Глоссарий.....	131
Ұсынылатын әдебиеттер.....	136

1-МОДУЛЬ: «СӨЗ ӨНЕРІ – АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫҢ НЕГІЗІ»

1-ТАҚЫРЫП: СӨЗ ӨНЕРІ НЕГІЗДЕРІ

Жоспар:

1. Сөз өнерінің факторлары
2. «Ана тілі» сөз өнерінің негізі ретінде
3. «Оқу» сөз өнерінің практикалық факторы ретінде
4. Сөз өнерін меңгертудің маңызы

Негізгі сөздер: өнер, сөз, негіз, тіл, сөз, оқырман, өнер, ақыл, білім, шеберлік.

Сөз өнерінің факторлары. Өзбекстан жалпы орта білім беретін мектептерде гуманитарлық жаратылыстану және нақты ғылымдарды үйлесімді оқыту тұжырымдамасына негізделген. Осыған байланысты гуманитарлық ғылымдардың кең ауқымы оның адам санасы мен адамгершілікке педагогикалық ықпалы тұрғысынан маңызды. Бұл мәселеде студенттерге гуманитарлық ғылымдар негіздері бойынша білім, білік және біліктілік беру ғасырлар бойы тәжірибеден өтіп келеді. Осы тұрғыдан алғанда гуманитарлық ғылымның маңызды негіздерінің бірі – сөз өнері.

Сөз өнері – ойды сөз арқылы көркем бейнелеу, онда адам мен қоғам өмірі образдар арқылы суреттеледі.¹Сөз өнері – көркемдік заңдылықтарға негізделген тіл мен әдебиеттің біріккен түрі. Оның негізгі объектісі – адамның жаны, санасы, адамгершілігі мен өмірі. Бұл өнер адамның асқақ армандарын, бақытқа үмтылуын, өмірдің мәнін білдіреді. Демек, сөз өнерінің адам өміріндегі алатын орны теңдессіз, сол арқылы адам мәдениеті дамыды. Педагог ғалымдар сөз өнерінің адам өміріндегі өмірлік серігі екендігіне бірауызды.²Расында да адам жастайынан сөз өнерінің тәңіріне құлақ асып өседі. Аллада музыкалық әуен, мазмұн мен бейнелілік өрнектелді. Демек, сөз өнерінің алғашқы көрінісі ретінде Алла тағала адамның психикасына оң әсер етеді.

¹Әдебиеттану сөздігін қараңыз. – Ташкент, 2005 ж

²Стрельцова Л.Е. Искусство слова и младший школьник. // Detey art v jizni. Жинак. - М.: «Просвещение». 1991. - 8 102-125

Сөз өнерінің маңызды факторлары бар. Мұндай негізгі факторлар:

- 1) тілдік мүмкіндіктерді пайдалану;
- 2) бейнелеу;
- 3) рухани әсер.

Бұл факторлардың ең бастысы – тіл. Оның ойынша, әр халық өз ойын, арман-мақсатын ана тілінің мүмкіндіктері арқылы білдіреді. Осы орайда, мәселен, ана тіліміз өзбек тілінің мүмкіндіктерінің кеңдігін айта кеткен жөн. Мысалы, «жылау» сөзінің 30-дан астам түрі бар. «Аңылдау», «жылау», «ену», «көз жасын төктіру» – солардың қатарында. Сөздердің кең мағыналы болуы сөз арқылы адамға жақсы әсер етудің көптеген мүмкіндіктерін білдіреді. Мұндай мүмкіндіктер әр тілге тән және бұл тілдердің де тон, музыкалық және психологиялық әсер ету сияқты кең ауқымды факторлары бар. Сол себепті педагог ғалымдар ана тілі арқылы адамды тәрбиелеу мәселесіне ерекше мән береді. Мысалы, әлемде 200-ден астам тіл болса,

Сөз өнеріндегі тағы бір маңызды фактор – бейнелеу. Оның ойынша, ой бір нәрсемен салыстыру арқылы айтылады. Мысалы, Ойбектің «Өзбекстан» өлеңіндегі мына жолдарды алайық:

Ел топырағында алтын гүлдейді,

Ел күн көрмесе күнді сағынады.

Назар аударсаңыз, «Алтын жайнаған» деген сөз еліміздің көркі мен көркін білдірсе, «Күн көрмесең, күнді сағынарсың» деген сөзде Отанымыздың шұрайлы ел екені баса айтылады. Бұл жолдар адамның психикасына жақсы әсер етіп, Отанға деген мақтаныш сезімін оятады. Сондықтан да бейнелеу сөз өнеріндегі маңызды факторлардың бірі болып табылады. Мысалға, ананы Меккеге, әкені құбылаға, апаны көктемге, апаны шаманзорға теңейді. Соның нәтижесінде адам психикасында қайталанбас көтеріңкі көңіл-күй, құрмет, құрмет, құрмет сезімдері пайда болады.

Сөз өнерінің келесі факторларының бірі мазмұны болып табылады. Оның ойынша, тіл арқылы бейнелі түрде айтылған ой нақты мағынаға ие болуы керек. Осы тұрғыдан алғанда,

мағынасыз ойлар адамның санасына, психикасына әсер етпейді. Мысалы, «жел соқты» деген тіркестің мағынасы «жел қатты соқты» деп берілген. Осы жерде айта кететін жайт, мазмұны терең, шыншыл болса, формасы да талғампаз болады. Көп жағдайда прозалық шығармаларда мазмұн мен форма үндестігіне мән беріледі. Мысалы, Абдулла Қадиридің «Өткен күн» романындағы мына бір көріністі алайық:

Хамид Отабектен Хасанәліге нұсқап:

- Бұл кім?

Отабек Хасанәлінің көшіп кетуін күтіп, ақырын:

- Біздің құл.

Бұл жерде назар аударсаңыз, мынадай мазмұн беріледі: біріншіден, Хамидтің жағымсыз мінезі Хасанәлінің алдында кім екенін сұрағандықтан айтылады; екіншіден, Отабектің әдепті, мәдениетті екені көрсетіледі, өйткені ол Хасанәлінің кетіп бара жатқанын күтіп тұрғанда жауап берді, егер ол Хасанәлінің алдында біздің құлымыз деп жауап берсе, әдепсіздік танылған болар еді; үшіншіден, жазушы адам құл болса да құрметке лайық екенін білдірді. Осындай мазмұн арқылы сөз өнері идеалды кейіпкерлер арқылы адамды тәрбиелеп, жақсылыққа баулиды.

Көңіл бөлсеңіз, сөз өнерінің тілдік, бейнелі, мағыналы факторлары адам тәрбиесінің маңызды негіздері екені аңғарылады. Сол себепті отандық және әлемдік педагог ғалымдар сөз өнерінің осы мүмкіндіктері арқылы оқушыны тәрбиелеу мәселесіне басты назар аударады.

“Ана тілі” сөз өнерінің негізі. Кез келген халықтың сөз өнеріндегі негізгі тірек – ана тілі. Өйткені ана тілінің адам психикасы мен санасына әсері ғылыми түрде дәлелденген, соған сәйкес адам ана тілі арқылы рухани қалыптасады. Соның нәтижесінде қоғамдық өмірде, қоғамда белсенділік танытады. Осыған орай, сөз өнерінің өз негізі бар және екі жағынан маңызды мүмкіндіктер береді: біріншіден, ана тілінің кең мүмкіндіктерін көрсетіп, оны насихаттауды жүзеге асырады; екіншіден, ана тілінің сөздік қорын молайтады. Осыған байланысты ана тілінің сөздік қоры диалектілер мен басқа

тілдерден енген сөздер арқылы ұлғаяды, онда сөз өнері маңызды рөл атқарады.

Ана тілі сөйлеу өнерінің негізі ретінде мынадай міндеттерді орындайды:

- 1) сөздікпен қамтамасыз етеді (сөздік);
- 2) бейнелеу құралдарымен қамтамасыз етеді;
- 3) ойды екінші жаққа жеткізеді.

Сөз өнерінің ана тілісөздікпайдаланудың маңызды ережелері бар Оның ойынша, суреттелетін ой әдеби тілде болуы және бәріне бірдей түсінікті болуы керек. Бұл жағынан әдеби тіл – ана тілінің нормаланған түрі. Мысалы, ана сөзі әдеби тіл лексикасы, оның диалектілерде ая, ай, ене сияқты түрлері бар. Кейде жасаушылар ойдың әсерлілігін арттыру мақсатында диалектілерде мұндай формаларды қолданса да, өз сөзінде әдеби тілдің нормаларын сақтайды. Әр ұлттың ана тілінің сөздік қоры кең және ондай сөздердің бірнеше түрі болатынын айта кеткен жөн. Сөз өнерінде бұл формалардың мүмкіндіктері жүйелі түрде қолданылып, нәтижесінде шығарманың мазмұны мен бейнелілігі арта түседі. Кейде солай болады басқа халықтардың ана тілінде жазылған шығармалар басқа халық өкілдеріне жақсы әсер етеді. Оның себебі, шығарманың төл әдеби тілде жазылғандығы. Сол себепті де елімізде тұратын 132-ден астам ұлт пен ұлыс өкілдері бірнеше ана тілдерін жарасымды қолдануда. Айта кету керек, шығармалар өзбек тілінен басқа орыс, қазақ, қырғыз, украин, белорус тілдерінде де жазылады. Бұл іс – еліміздің сөз өнерінің маңызды байлығы және адам тәрбиесінің ең маңызды рухани негізі ретінде қарастырылады. еңбектер белорус тілдерінде де жарық көріп жатқанын айта кеткен жөн. Бұл іс – еліміздің сөз өнерінің маңызды байлығы және адам тәрбиесінің ең маңызды рухани негізі ретінде қарастырылады.

Сөз өнерінің негіздерінің бірісипаттауболып табылады. Оның ойынша, мазмұнды өрнектегенде оқырманға ыңғайлы, жеңіл, түсінікті, қызықты формаларға сүйену керек. Бұл жерде

ана тілінің кең мүмкіндіктері пайдаланылады. Сол себепті де сөз өнерінде салыстыру, теңеу, үлгі-өнеге сияқты бейнелеу құралдарын пайдалануға басты назар аударылады. Бір нәрсемен салыстырсақ, идея нанымды шығуы керек, мысалы, Әлішер Науаи Күнді нан пісіретін пешке теңейді, Күннің ыстығына назар аударады. Өйткені пештің қызуы оқушыға таныс. Сондай-ақ, теңеулер логикаға негізделген, мысалы, қабағы түйілген адамды бұлтты күнге теңеген, бұлттың Күнді жауып тұрғанын, ал адамның ақ жүзі жарықты, жүзі қараңғылықты бейнелейді. үлікті білдіреді. Сөз өнерінде үлгі құралы да орынды қолданылып, жақсы мен жаманның аражігін көрсетеді. Сол себепті адам жағымды қаһармандардан тәлім алып, жағымсыз кейіпкерлерге ұқсамауға тырысады, бұл үлкен үлгі. Назар аударсаңыз, ана тілінің осындай бейнелеу құралдарын сөз өнерінде ұтымды пайдалану арқылы адамның жан дүниесіне, адамгершілігіне әсер етеді. Осы орайда ақындық шығармалардың мүмкіндігі кең екенін айта кеткен жөн. Осы орайда Абдулла Ориповтың «Өзбекстан» поэмасынан мына үзіндіге назар аударыңыз: ана тілінің осындай бейнелеу құралдарын сөз өнерінде ұтымды пайдалану арқылы адамның жан дүниесіне, адамгершілігіне әсер етеді. Осы орайда ақындық шығармалардың мүмкіндігі кең екенін айта кеткен жөн. Осы орайда Абдулла Ориповтың «Өзбекстан» поэмасынан мына үзіндіге назар аударыңыз: ана тілінің осындай бейнелеу құралдарын сөз өнерінде ұтымды пайдалану арқылы адамның жан дүниесіне, адамгершілігіне әсер етеді. Осы орайда ақындық шығармалардың мүмкіндігі кең екенін айта кеткен жөн. Осы орайда Абдулла Ориповтың «Өзбекстан» поэмасынан мына үзіндіге назар аударыңыз:

Бес ғасырлық махаббатым сарайға,
Шынжырлы арыстан дірілдейді.
Темірдің жүзі жетпеген жерде,
Әлішер қаламмен алды.

Бұл жерде ақын поэзия әлемін сарайға, Әлішер Науаи атамызды арыстанға теңеген. Нәтижесінде ой әсерлі шығып, оқырман санасына тез қонады.

Сөз өнерінің маңызды құралдарының бірі ойжеткізу болып табылады. Оның ойынша, айтылған ой екінші тұлғаға талғампаз түрде беріледі. Осы орайда сөз өнерінің маңызды түрлерінің бірі – мақал-мәтелдер кең мүмкіндік береді. Мақал-мәтелдерде ой нақты, бейнелі, мағыналы түрде айтылады, нәтижесінде ол адам жадында ұзақ сақталады. Мысалы, Жұмыс қарын ашады - Жалқау жұмыстан қашады, Бай баласы - жақсы бала, Білімді ғалым - білімсіз тиран, т.б. өте терең. Демек, сөз өнеріндегі негізгі құрал – маңызды факторлардың бірі.

Сөз өнеріндегі мұндай мүмкіндіктердің адам тәрбиесінде маңызы зор және көп жағдайда ана тіліне негізделетінін айта кеткен жөн. Сондықтан еліміздің білім беру жүйесінде «Ана тілі» пәні бастауыш сыныптан бастап оқытылады.

«Оқу» сөз өнерінің практикалық факторы ретінде. Сөз өнерінің маңызды ережелерінің бірі – оқу және тыңдау. Оның ойынша, поэма, повесть, роман, повесть, дастандар, мақал-мәтелдер, мақал-мәтелдер сияқты жанрларда жазылған әдеби шығармаларды өз бетінше оқып, мазмұнын түсіну керек. Сол себепті оқушылардың оқу дағдысы мен мәдениетін қалыптастырып, кітап оқуға дағдыландыру басты назарда.

Сөз өнерінде оқудың өзіндік заңдылықтары бар. Мұндай заңдардың негізгілері:

- 1) жасына, физикалық және психикалық ерекшеліктеріне сәйкес жұмыстарды таңдау;
- 2) оқу процесінің уақыты мен орнын таңдау;
- 3) оқудың эстетикалық және гигиеналық талаптарын сақтау.

Сөз өнерінің басты заңдылықтарының бірі саналатын кітап оқу мәдениетінде адамның жас ерекшелігіне, дене және психикалық ерекшеліктеріне сай шығармаларды таңдаудың маңызы зор. Оның айтуынша, оқуға таңдалған шығарма адам мүмкіндігіне сай болуы керек. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларына арналған таңдамалы көркем шығармалар қысқа, тілге жүйрік, бейнелеуі жағынан бейнелі, мазмұны жағынан берік ерекшеліктері болуы керек. Расында, бұл мәселе ғасырлар бойы педагогтар мен үлкендердің назарында болды. Мысалы, Әлішер Науаи «Лисон ут-тайр» («Құс тілі») атты еңбегінде: «Мен 7-8 жаста едім. Маған Фарудуддин Аттардың

«Мәнтік ут-тайр» (Құс сөзі) ұнады. Соның салдарынан жолдастарыма қосылғым да келмей, бәрінен де тайындым. Мұны байқаған әке-шешем жұмысты алып кетіп, жасырып қалды. Бірақ мен шығарманы жаттап алып, ойымда қайталай бердім». Өйткені бұл шығармада жас Әлішерге кері әсер ететін адам психикасының ішкі бастан кешкендері суреттеледі. Сол себепті ата-анасы оның жастық шағын ескеріп, бұл шығарманы оқуға тыйым салады. Сондықтан оқуға таңдалатын шығарма және оны дұрыс таңдау мәселесі ғасырлар бойы педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі болды. Өйткені адамның жас ерекшелігіне, дене және психикалық ерекшеліктеріне сай таңдалған шығармалар оның сөз өнерінің негіздерінен лайықты ләззат алуына жетелейді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларына кітап таңдауға көмектесу бүгінгі күннің ең маңызды педагогикалық міндеттерінің бірі болып табылады және ол арқылы оқушыларды сөз өнері әлемімен таныстырады. олар жасырды. Бірақ мен шығарманы жаттап алып, ойымда қайталай бердім». Өйткені бұл шығармада жас Әлішерге кері әсер ететін адам психикасының ішкі бастан кешкендері суреттеледі. Сол себепті ата-анасы оның жастық шағын ескеріп, бұл шығарманы оқуға тыйым салады. Сондықтан оқуға таңдалатын шығарма және оны дұрыс таңдау мәселесі ғасырлар бойы педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі болды. Өйткені адамның жас ерекшелігіне, дене және психикалық ерекшеліктеріне сай таңдалған шығармалар оның сөз өнерінің негіздерінен лайықты ләззат алуына жетелейді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларына кітап таңдауға көмектесу бүгінгі күннің ең маңызды педагогикалық міндеттерінің бірі болып табылады және ол арқылы оқушыларды сөз өнері әлемімен таныстырады. олар жасырды. Бірақ мен шығарманы жаттап алып, ойымда қайталай бердім». Өйткені бұл шығармада жас Әлішерге кері әсер ететін адам психикасының ішкі бастан кешкендері суреттеледі.

Сол себепті ата-анасы оның жастық шағын ескеріп, бұл шығарманы оқуға тыйым салады. Олай болса, оқуға таңдалатын шығарма және оны дұрыс таңдау мәселесі

дене, психикалық ерекшеліктеріне сай іріктеліп алынған шығармалар оның сөз өнерінің негіздерінен лайықты ләззат алуына жетелейді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларына кітап таңдауға көмектесу бүгінгі күннің ең маңызды педагогикалық міндеттерінің бірі болып табылады және ол арқылы оқушыларды сөз өнері әлемімен таныстырады. Дене және психикалық ерекшеліктеріне қарай таңдалған шығармалар оның сөз өнерінің негіздерінен лайықты ләззат алуына әкеледі. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларына кітап таңдауға көмектесу бүгінгі күннің ең маңызды педагогикалық міндеттерінің бірі болып табылады және ол арқылы оқушыларды сөз өнері әлемімен таныстырады. Дене және психикалық ерекшеліктеріне қарай таңдалған шығармалар оның сөз өнерінің негіздерінен лайықты ләззат алуына әкеледі. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларына кітап таңдауға көмектесу бүгінгі күннің ең маңызды педагогикалық міндеттерінің бірі болып табылады және ол арқылы оқушыларды сөз өнері әлемімен таныстырады.

Сөз өнерінің маңызды заңдылықтарының бірі – оқудың уақыты мен орнын таңдау. Бақылаулар көрсеткендей, көп жағдайда адамдар бос уақытында кітап оқиды. Дегенмен, педагог ғалымдар студенттердің оқу уақыты мен орнын таңдау қабілетін қалыптастыру қажеттігін атап көрсетеді. Мысалы, таңғы уақыт кітап оқуға ең қолайлы уақыт, табиғаттың тыныш, адам миының нұрлы болуы, кітап оқуға кедергі келтіретін факторлардың болмауы маңызды. Немесе оқу үшін ыңғайлы, әуе және жарық орынды таңдау ұсынылады. Керісінше, қараңғы бөлмеде кітап оқу адамға физикалық және психикалық тұрғыдан кері әсер етеді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының оқу негіздері бойынша дағдыларын қалыптастыру қажет.

Сөз өнерінің тағы бір маңызды заңдылығы – оқудың эстетикалық және гигиеналық талаптарын сақтау. Оған сәйкес, басылым өнімдері оқырманға физикалық және психикалық әсер етпейтіндей дайындалып, оқырмандар гигиеналық талаптарға сай кітаптарды таңдауы керек. Өйткені мұндай талаптар оқу процесінің сапасына, мазмұнына, салмағына

байланысты. Осы себепті соңғы кезде кітап дизайны жасалды, осы көзқарасқа сәйкес, эстетикалық және гигиеналық талаптарға негізделген кітаптарды шығарудан бастап, оқырманның оқу үрдісінің шарттарын да зерттейді. Соның нәтижесінде сөздің ләззат алу, мәтін мазмұнынан терең мағыналарды оқу, оқу арқылы ақыл-ойын дамыту сияқты мүмкіндіктері бар. Осы себепті сөз өнерін насихаттау оқырман категорияларына негізделген. Мысалы, Өзбекстан Республикасының оқу әдебиеттері туралы ережеге сәйкес бастауыш сынып оқушыларына арналған оқу әдебиеттері, ғылыми-әдістемелік әзірлемелер эстетикалық және гигиеналық талаптарға сай болуы керек. Нәтижесінде оқушыларды сөз өнерімен таныстыру көзделеді.

Бастауыш сыныптарда оқушыларды сөз өнерінің негіздерімен таныстыруға көңіл бөлінсе, АРТ технология мен шығармашылықтың маңызды негіздерінің бірі болып табылады. Бұл өнердің маңызды негіздерінің бірі ретінде «Ана тілі және оқу сауаттылығы» пәні оқытылады. Бұл пән студенттерді сөз өнері әлемімен таныстыруға арналған прелюдия болып табылады.

Сөз өнерін меңгерудің маңызы. Маңызды бағыттардың бірі – тәрбие жүйесі арқылы сөз өнерін меңгерту. Осыған орай бастауыш сыныптарда «Ана тілі және оқу сауаттылығы» оқу пәні арқылы сөз өнерінің алғашқы негіздері енгізіледі.

Бастауыш сыныптарда сөз өнерін меңгерудің маңыздылығы мыналармен анықталады:

- 1) оқушылардың сезімдерін қалыптастыру;
- 2) оқушылардың эстетикалық санасын қалыптастыру;
- 3) оқушылардың оқу мәдениетін дамыту.

Бастауыш сыныптарда сөз өнері оқушылардың сезімін қалыптастыру факторы болып табылады. Себебі, оқушылардың адамгершілігін, ақыл-ойын, сана-сезімін қалыптастыруға негіз болатын сезімдер, сезімдер, психикалық тәжірибелер. Қазіргі технологиялық даму барысында бұл мәселенің өзектілігі арта түсуде. Өйткені бастауыш сынып оқушылары компьютер, мобильді байланыс құралдары сияқты техникалық мүмкіндіктерді кеңінен пайдаланып,

педагогикалық өңделмеген ақпаратты тікелей алады. Осының нәтижесінде оқушылардың сезімдері салыстырмалы түрде шыңдала бастады. Шығыс педагогикалық ойшылдары адамның сезімдері шыңдалған кезде олардың санасында жамандық пен жамандық пайда болады деп есептейді.³ Сондықтан оқу-тәрбие процесінде жеке тұлғаның сезімін дамытуға ерекше көңіл бөлінеді, бұл ретте сөз өнерінің алатын орны зор. Мысалы, балалар әдебиетінің поэзиясын алып қарасақ, оқушылардың сезімін дамытуға бағытталған ой-пікірлер, образдар, ұсыныстар өте көп. Мысалы, Ойбектің Құтлұғ ханындағы балалар жырынан мына үзіндіні қарастырайық:

Ойможон кокон,

Қанаттары алтын.

Оймомоның қанаты жоқ екені белгілі болғанымен, кокон ретінде өте орынды сипатталған. Мұнда оқушы бұл мәселенің шешімін табуға тырысады және мұғалімнің көмегімен Айдың «сәулелі сәулелері» оның қанағаттануы, ал 15 күндік толық айдың сәулелері алтын түстес екенін түсінеді. . Бастауыш сынып оқушылары мұндай теңеулерді ұнатады, өйткені олардың сезімдері кінәсіздікпен сипатталады. Осы орайда қоянды ата, жер ана, табиғатты ғарыш ретінде сипаттау – бастауыш сынып оқушыларының сезімін дамытатын факторлар. Сөз өнерінің мұндай мүмкіндіктері әлі дамып келе жатқан бастауыш сынып оқушыларының шикі сезімдерін қайталанбас теңеулер мен мазмұн арқылы байытатынына назар аударылады.

Сөз өнерін меңгертуде тағы бір практикалық жағы – оқушылардың эстетикалық санасын қалыптастыру. Осыған сәйкес, оқушылардың сұлулықты сезініп, оны сүюі, адам мен табиғаттың әсем екендігін ұғынып, талғампаздықтың адамгершілігінің маңызды факторларының бірі екендігін білу дағдысын қалыптастыру керектігі түсіндіріледі. Осы себепті бастауыш сынып оқушылары бүкіл әлемге қуанышпен және толқумен қарайды, олар үшін шіркін ештеңе жоқ. Үй жануарларының барлығы студенттермен дос, егер оларға көңіл

бөлінсе. Мұндай көзқарас оқушылардың эстетикалық санасының қалыптаса бастағанын көрсетеді. Немесе, бақылаулар көрсеткендей, оқушылар арасында гүлді ең жақсы көретіндер бастауыш сынып оқушылары. Сондықтан педагогтар бұл дағдыны қалыптастыру арқылы оқушыларда эстетикалық сананы қалыптастыруға болады деген қорытындыға келді. Сондай-ақ эстетикалық санасы қалыптасқан оқушының бойында ынта, талпыныс, білуге құмарлық қалыптасады, керісінше, эстетикалық санасы қалыптасу үстіндегі оқушыларда екіленгіштік, өз-өзіне сенімсіздік, жалқаулық сияқты қасиеттер тән. Осының барлығы сөз өнері арқылы оқушылардың эстетикалық санасын қалыптастыру қажеттігін көрсетеді.

Сөз өнерін меңгертудегі маңызды мәселелердің бірі – оқушылар оқу мәдениеті қалыптасуымен анықталады. Оның айтуынша, оқушылардың кітап оқу мәдениеті олардың рухани дүниесінің қалыптасуының негізі болып табылады. Соңғы жылдары бастауыш сынып оқушыларының «Кітабым – күнім», «Кітапым – аяулы досым», «Кітапым – серігім» деген сияқты ой-пікірлердің болуы маңызды. Осы ретте соңғы кездері бастауыш сынып оқушылары арасында кітап оқудың бір түрі пайда болғанын айта кеткен жөн. Осы орайда оқушыларға кітап таңдауда ұстаздар, мамандар, ата-аналар, үлкендер тарапынан практикалық көмектер қажет екенін айта кеткен жөн. Кітапқа деген сүйіспеншілік халқымыздың генофондында мәңгілік екенін айта кеткен жөн. Бұрынғы заманда ойшылдарымыз мыңдаған кітап оқып, соның нәтижесінде ой өрісі кеңейді. Осы тұрғыдан алғанда, оқу мәдениеті бастауыш сынып оқушыларының ойлау қабілетін қалыптастыруға, өз ойын өз бетінше жеткізуге және оқыған кітаптарының мазмұнын түсінуге байланысты құбылыс. Осының барлығы оқу мәдениетінде сөз өнерін меңгерудің маңыздылығын айқындайды.

Шсондықтан сөз өнерінің негіздері АРТ технологиямен шығармашылықтың маңызды факторларының бірі болып табылады. Бұл мәселені түсініп, оны іске асыру негіздерін бастауыш сыныптарда меңгеру қажет.

³Юсуф Хос Хаджибті қараңыз. Жақсы білім. – Ташкент, 2005 ж

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Сөз өнерінің факторлары қандай?
2. Сөз өнерінің негізі ретінде «Ана тілінің» орны қандай?
3. «Оқу» сөз өнерінің практикалық факторы ретінде қандай мүмкіндіктер береді?
4. Сөз өнерін меңгерудің маңыздылығын не анықтайды?

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Сөз өнерінің элементтерін сызып, меңгерту.

2-ТАҚЫРЫП: АНА ТІЛІ – БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА СӨЗ ӨНЕРІНІҢ НЕГІЗІ

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларын ана тілі арқылы ұлттық тілге деген құрмет рухында тәрбиелеу.
2. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру.
3. Бастауыш сынып оқушыларының ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту.
4. Ана тілі бастауыш сынып оқушыларының сөз өнеріне қабілетін қалыптастыру факторы ретінде.

Негізгі сөздер: сөз өнері, ана тілі, оқушы, бастауыш, ұлт, сөз, шеберлік, білім.

Бастауыш сынып оқушыларын ана тілі арқылы ұлттық тілге деген құрмет рухында тәрбиелеу. Сөз өнерінің ең басты негізі – ұлттық тіл. Ұлттық тіл – белгілі бір халықтың ғасырлар бойы дамытып, ғылыми және көркем жазуда қолданылған тіл түрі. Адам ұлттық сананы, ұлттық сезімді, ұлттық сипатты ұлттық тіл арқылы алады. Сондықтан да сөз өнері халық тілінің құралы арқылы адамды тәрбиелеуге ерекше мән береді. Айта кету керек, әр халықтың өз ұлттық тілі бар. Бұл мәселені қабылдау білім беру жүйесінде оқушыларды ұлттық тілге құрмет рухында дұрыс тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік тілдің негіздері:

- 1) диалектілер;
- 2) сөздік (лексика);
- 3) әдеби тіл.

Ұлттық тіл **диалектілер** Өзбек тілінің аясы кең, олар тіл қазынамыздың байлығы. Соңғы кездері елімізде диалектілерді зерттеп, олардың сөздерін ғылыми айналымға енгізу үрдісі күшейді. Соның нәтижесінде елімізде тұрып жатқан, түрлі тілде сөйлейтін халқымыздың ұлттық бірлігі нығая түсуде. Кейде диалект атаулары әдеби-көркем шығармаларда қолданылып, айналымға енеді. Мысалы, Абдулла Қадиридін «Өткен күндер» еңбегінде Ташкент диалектісінің әдемі үлгілері пайдаланылған немесе оның «Құрбаннан шыққан шаян» атты еңбегінде қоқан диалектісінің қайталанбас үлгілері көркем түрде берілген. Нәтижесінде шығарманы оқығандардың сөздік қоры дамиды.

Ұлттық тілдің маңызды негіздерінің бірі – оның сөздік қоры (лексикасы). Сөздік – ұлттық тілдің басты қазынасы, оның негізінде сөйлеу, жазу, қарым-қатынас жасау мүмкіндіктері кеңейеді. Мысалы, «Өзбек тілінің түсіндірме сөздігінде» тіліміздің 80 000-нан астам сөздері мен сөз тіркестері түсіндіріледі. Бұл лексика тіліміздің сөздік құрамының бір мысалы ғана. Мұның өзі ұлттық тіліміздің сөздік қорының қаншалықты кең екенін көрсетеді. Сөз өнерінде сөздік құрамның бірнеше синонимдері ұтымды қолданылады. Соның нәтижесінде адам санасында ұлттық тілге деген құрмет пен сүйіспеншілік пайда болады.

Ұлттық тілдің диалектілері ал лексика жылтырап, әдеби тіл формасына енеді. Әдеби тіл – сөйлеу, жазу заңдылықтарына негізделген әркімге түсінікті тіл түрі. Осы себепті адам өзінің диалектісіне қарамастан ғылыми-практикалық қарым-қатынаста әдеби тілді пайдаланады. Елімізде соңғы жылдары әдеби тілдің дамуы диалектілерден бөлек шетел сөздерімен де байып келеді. Дегенмен, бұл игерілген сөздер әдеби тіл заңдылығы бойынша адамдарға түсінікті түрде айтылуы керек.

Бастауыш сыныптардағы «Ана тілі» пәні оқушылардың ұлттық тілге деген құрметін қалыптастырудың ең маңызды

факторы болып табылады. Ол үшін мыналарға назар аударылады:

- 1) оқушыларды сөздерді дұрыс жазуға үйрету;
- 2) оқушылардың сөздік қорын дамыту;
- 3) оқушылардың әдеби тілде сауатты жазу дағдыларын қалыптастыру.

Бұл пән бойынша студенттер бірінші болып табылады *сөздерді дұрыс жазу* үйренеді. Өйткені сөзді дұрыс жазу – тіл сауаттылығының маңызды негізі. Айта кету керек, бастауыш сынып оқушыларын тек ұлттық тіл ғана емес, шет тіліндегі сөздерді де сауатты жазуға дағдыландырады. Нәтижесінде студенттер ұлттық тіл арқылы шет тілдерін меңгеру қабілетіне ие болады. Дұрыс жазуға дағдыланған оқушының санасында, рухында ана тіліне деген сезімі қалыптасады. Мұндай сезімнің болуы оқушыларды дұрыс тәрбиелеуге негіз болады.

Оқушылардың «Ана тілі» оқу пәні ретінде сөздік дамыту оларды сөз өнері әлеміне әкелудің маңызды негіздерінің бірі болып табылады. Сол себепті бастауыш сынып оқушыларының ұшқыр сөздерді, жұмбақтарды, мақал-мәтелдерді, т.б. меңгеруі мемлекеттік білім стандартында белгіленген. Мысалы, бастауыш сынып оқушылары тез сөйлеу арқылы сөздердің дұрыс айтылуын ғана емес, мағынасын да меңгереді. Балалардың сөздік қорын дамытудың маңызды факторларының бірі ретінде жылдам айтылу қарастырылатынын айта кеткен жөн.

Осы пән бойынша оқушылар әдеби тілде жазу дағдылары кіреді. Соның нәтижесінде бастауыш сынып оқушылары әдеби тілдің заңдылықтарын меңгеріп, басылым өнімдерін еш қиналмай пайдаланады. Әдеби тілде сауатты жазу оқушылардың санасында ой бірлік қабілетін күтілетін деңгейде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, бақылаулар көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының салыстырмалы түрде үлкен пайызы әдеби тілде жазу дағдыларына ие. Осыған байланысты тек фонетикалық сауаттылықты күшейту керек. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларының «х» мен «h» әріптерін ажырата алмайтыны

немесе «да» жұрнағы орнына «ға» жұрнағын қолданатыны байқалады.

«Ана тілі» – бастауыш сынып оқушыларын ұлттық тілге құрмет рухында тәрбиелеудің факторы.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру. Сөз өнерінің маңызды қажеттіліктерінің бірі – адамның сөйлеу мәдениетінің болуын қамтамасыз ету. Оның ойынша, сөйлеу мәдениеті адамның сөздік қорын және оның сұлулығын өнімді пайдалану болып табылады. Сөйлеу мәдениеті арқылы бастауыш сынып оқушылары сөзді сезініп, мағынасын түсініп, өз тәжірибесін сөйлеу арқылы жеткізеді. Осы тұрғыдан алғанда «Ана тілі» оқу пәні арқылы оқушылардың сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың маңызы зор.

Бұл пән бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда маңызды құрал болып табылады. Ол үшін төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

- 1) оқушыларды сөздерді дұрыс айтуға үйрету;
- 2) оқушыларды сөйлем құрауға үйрету;
- 3) оқушыларды өз ойын жеткізе білуге үйрету.

Бастауыш сынып оқушылары сөздерді дұрыс айту оқыту дағдыларын қалыптастыру – қажеттілік. Өйткені оқушылар отбасындағы әр түрлі сөйлеу мен диалекттердің әсерінен сөздерді қате айтуға дағдыланады. Мысалы, осыған байланысты бастауыш сынып оқушылары көп жағдайда отбасында сөздердің айтылуының әртүрлі формаларын меңгереді. Бақылаулар көрсеткендей, «ватт» жұрнағы Ташкент қаласында, «япти» Ташкент облысында, ал «j» әрпі еліміздің оңтүстік аймақтарында жиі қолданылады. Сондықтан бастауыш сыныптарда оқушыларды әдеби тіл заңдылықтарына сүйене отырып, сөздерді дұрыс айтуға үйретеді. Соның нәтижесінде оқушылардың тіл мәдениеті қалыптасып, сөз мағынасынан ләззат алуы қалыптасады. Егер көңіл бөлінсе Бастауыш сынып оқушыларының өлең жазуға ынта-ықылас танытуы әдеттегідей, оқушылардың өлеңдеріндегі сөздерді әдеби тілге сүйене отырып жазатыны

қызық. Сонымен, бастауыш сыныптарда оқушылардан сөздерді дұрыс айту талап етіледі.

Бастауыш сынып оқушыларының «Ана тілі». Сөйлем құраудағысын қалыптастыру – оларды сөз өнері әлеміне баулудың маңызды негіздерінің бірі. Маңызды факторлардың бірі – оқушылардың жазу және сөйлеу дағдыларын қалыптастыру. Бақылаулар бастауыш сынып оқушыларында жазу дағдысының тез қалыптасатынын көрсетеді, өйткені мұғалімнің оң ықпалы бар және оқу бағдарламасы осы бағытта бағытталған. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының ауызша сөйлем құрауында қиындықтар туындап, өз ойын еркін жеткізуге кедергі болады. Оқушылар көбінесе сөздік қорын пайдалана алмай қиналады, кейде ұялшақтықтан кекештенеді. Осы себепті бастауыш сынып оқушыларының жазу және ауызша сөйлем дағдыларын дамыту қажет. Бұл мәселеге назар аудару кезек күттірмейтін мәселе және болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде кәсіби күзіреттілігін меңгеруі маңызды.

Бастауыш сынып оқушыларын «Ана тілі» оқу пәні арқылы оқытуойлартолық сөйлеуге үйрету маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Сол себепті оқушылардың білмейтінін сұрамасақ, ұялшақтықты дер кезінде жою керек. Бастауыш сынып оқушылары дәл осындай жағдайларға байланысты өз ойларын күткендей жеткізе алмайды. Нәтижесінде бұл жағдай олар үшін әдетке айналады. Бұл жағдайда жеке тәсілдер арқылы оқушыларды өз ойын жеткізе білуге үйрету мұғалімнің басты міндеті болуы керек. Соның нәтижесінде оқушылардың сөз өнерінің қыр-сырын меңгеруі жеңілдей түседі.

Бастауыш сынып оқушыларының ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту. Сөз өнерінің маңызды негіздерінің бірі – адамның сөйлеу қабілеті. Оның ойынша, адам өз ана тілінің немесе ұлттық тілдің мүмкіндіктерін пайдалана отырып әдемі ауызша сөйлеуі керек. Осы себепті бастауыш сыныптарда оқушылардың ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінеді.

Бастауыш сынып оқушыларының «Ана тілі» пәні арқылы ауызша сөйлеу дағдыларын күтілетін деңгейде қалыптастыру үшін мыналарға назар аударған жөн:

- 1) оқушыларды бейнелеп сөйлеуге үйрету;
- 2) оқушылардың сөйлеуінің жағымды жақтарын дамыту;
- 3) оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыруда түрлі құралдарды пайдалану.

Оқушыларды бейнелеп сөйлеуге үйрету – бастауыш сынып пәндеріндегі басты міндеттердің бірі. Көп жағдайда салыстыру, теңеу сияқты бейнелі сөздерді қолданып сөйлеуге жаттығады. Мысалы, аппақ қар, көк-көк сияқты көрнекі құралдармен сөйлеу сөйлеудің әсерлілігін арттырады. Бақылаулар көрсеткендей, бастауыш сынып оқушылары көп жағдайда бейнелі сөйлеу дағдысын ересектерден, оқулықтар мен мультфильмдерден алады. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының бейнелі сөйлеу дағдыларын қадағалау және реттеудің маңызы зор. Мысалы, оқушылар сары сөздің мағынасын күшейту үшін сапсарық деп қолданады. Алайда, «сапсарық» сөзінің мағынасы жоқ, орнына «өте сары» сапасын қолданған дұрыс. Сондықтан бастауыш сыныптарда оқушыларды дұрыс сөйлеуге үйретудің маңызы зор, шын мәнінде дұрыс сөйлеу – өнер.

Бастауыш сынып оқушыларысөйлеудаму процесінде бола отырып, оларда көптеген жаңа жағдайлар мен ерекшеліктер кездеседі. Мысалы, оқушының сыныптасының тілін меңгеруі немесе белгілі бір аймақтың сөйлесу дағдыларына қызығатыны байқалады. Мұндай жағдайда оқушының сөйлеу әрекетінің дұрыс айтылу, дұрыс сөйлеу, әдеби тіл заңдылықтарын сақтау сияқты жақтарын дамытып, олардың сөйлеу тілінің диалектімен, жаргонмен сөйлеуі сияқты ерекшеліктерін дұрыстап отыру қажет. Соның нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекеті дұрыс дамып, физиологтардың айтуы бойынша сөйлеудің дұрыс дамуы адам миының дұрыс дамуының бір негізі болып табылады. Демек, бастауыш сынып оқушыларының көркем сөйлеу қабілеті

олардың сөз өнерінен ләззат алуының бір негізі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда түрлі құралдарды пайдалану орынды. Мұндай құралдардың негізгілері ретінде мыналарды атап өткен жөн:

- студенттердің сөйлесу сөзін жүйелі бақылау;
- сөйлеген кезде студенттердің сөзін бөлмеу;
- оқушылардың сөздерді айтуына назар аудару;
- оқушыларды мүмкіндігінше әдеби тілде сөйлеуге дағдыландыру, т.б

Бұл тәсіл бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын күтілетін деңгейде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ана тілі бастауыш сынып оқушыларының сөз өнеріне қабілетін қалыптастыру факторы ретінде. Сөз өнері ең алдымен адамның шығармашылық қабілеттеріне сүйенеді және олардың дамуының көркемдік-эстетикалық факторы болып табылады. Осыған орай бастауыш сыныптарда оқушылардың сөз өнеріне деген қабілетін дамытудың ең маңызды негізі – ана тілі. Бұл пәнде оқушылардың келесі қабілеттерін дамытуға көңіл бөлінеді:

- 1) оқушылардың көркем шығармашылық пен өнерге деген қызығушылығын қалыптастыру;
- 2) бастапқы кезеңде оқушыларды көркем шығармашылықпен және өнер негіздерімен таныстыру;
- 3) оқушылардың сөйлеу өнеріндегі қабілетін бағыттау.

Оқушылардың көркемдік шығармашылыққа, өнерге деген қызығушылығын қалыптастыруда ана тілі пәні бағдарламасында тіл негіздерінен ләззат алу, сөздің мағынасын түсіну, сауатты сөйлеу дағдыларын меңгерту мәселелеріне көңіл бөлінеді. Соның нәтижесінде бастауыш сынып оқушылары көркем шығармалардың тілін, мазмұнын түсіну қабілетін игереді. Сол себепті де бұл оқу-ғылыми оқытуда балалар әдебиеті үлгілерін оқыту басты назарда. Осыған орай, тез сөйлеу, жұмбақтардың жауабын табу, тақпақ жаттау сияқты әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың көркемдік қабылдауын, қиялын қалыптастырады. Бұл ретте

бұл оқу пәнін күтілетін деңгейде оқыту оқушылардың табиғатында бар шығармашылық сезімдерін қалыптастыруға да ықпал ететінін айта кеткен жөн.

Ана тілі оқу құралы ретінде бастауыш сынып оқушыларын көркем шығармашылықтың ең маңызды принциптерімен таныстырудың практикалық маңызы зор. Өйткені бұл мәселе білім берудің кейінгі кезеңдерінде де тереңдете жалғасатын болады. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларының өлеңді жаттау дағдыларын қалыптастыру оларды білім берудің келесі кезеңдерінде дастандарды оқуға дайындайды. Өзбек сөз өнеріндегі эпостардың басым бөлігі поэтикалық жанрда жазылғандықтан, бұл студенттердің эстетикалық сезімдерін күткен деңгейде дамытуға мүмкіндік береді. Сол себепті де осы пән бойынша дайындалып жатқан жаңа буын оқулықтарында мүмкіндігінше сөз өнерінің түрлі жанрларының үлгілері қолданылып, осы мысалдар негізінде сөз таптарына анықтамалар жасау әдістемесі басшылыққа алынды.

Бақылаулар оқушылардың 3-4-сыныптан бастап өз бетінше шығармашылыққа деген қызығушылығын арттыратынын көрсетеді. Бастапқы кезеңде оқушылар шағын өлеңдер мен өңгімелер жазуға бейім. Осыған орай, ана тілін оқытуда оқушылардың осы қабілеттерін дамыту олардың сөз өнеріне деген дағдысын қалыптастыруға негіз болады. Мысалы, бастауыш сыныптарда жазылған әңгімелер мен эсселер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін мақсатты түрде дамытуға мүмкіндік береді. Өйткені мәлімдеме жазғанда оқушылар өз ойын еркін жеткізуге, ал эссе жазғанда мазмұнын толық сипаттауға назар аударады.

Олай болса, бастауыш сыныптарда сөйлеу өнерінің негізі ретінде ана тілі маңызды орын алады. Бұл пән студенттерді сөз өнері әлемімен бастапқы кезеңде практикалық, теориялық және әдістемелік тұрғыдан таныстырады. Осының бәрі бастауыш сыныптарда бұл пәнді мүлде жаңа тәсілдер негізінде оқытудың қажеттігін көрсетеді.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Бастауыш сынып оқушыларын ана тілі арқылы ұлттық тілге деген құрмет рухында тәрбиелеу дегенді қалай түсінесіз?

2. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу мәдениетін қалыптастыру үшін неге көңіл бөлу керек?

3. Бастауыш сынып оқушыларының ауызша сөйлеу дағдыларын дамытудың дұрыс жолы қандай?

4. Ана тілі – бастауыш сынып оқушыларының сөз өнеріне қабілетін қалыптастыру факторы ретінде нені көрсетуге болады?

Өз бетінше білім алуға тапсырма

Қазіргі 1,2,3,4-сыныптардың «Ана тілі» оқулығымен танысып, оқушылардың сөйлеу тілін дамытуға байланысты оқу материалдарын меңгерту.

3-ТАҚЫРЫП: ОҚУ – БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА СӨЙЛЕУ ӨНЕРІ ФАКТОРЫ

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының өзіндік ойлау қабілетін қалыптастырудың негізі ретінде оқу.

2. Түсініп оқу – көркем шығарманың мазмұны мен көркемдігін түсіну факторы.

3. Бастауыш сынып оқушыларының көркем мәтінді түсініп, талдау қабілетін қалыптастыру.

4. Бастауыш сынып оқушыларының оқу құралында көркем шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Негізгі сөздер: сөз өнері, оқу, бастауыш, оқушылар, сынып, факторлар, жанрлар, білім, дағды, машық.

Бастауыш сынып оқушыларының өзіндік ойлау қабілетін қалыптастырудың негізі ретінде оқу. Бастауыш сыныптарда «Өнер, технология және шығармашылықтың» маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын сөз өнерінің негіздерін меңгерту маңызды. Өйткені мұнымен оқушылардың сезімін, эстетикалық санасын, армандарын дұрыс қалыптастыруға мүмкіндік туады. Осыған байланысты

бастауыш сыныптарда оқытылатын оқу пәнінің теориялық және практикалық маңызы зор. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен осы оқу пәні арқылы бастауыш сынып оқушыларын сөз өнерінің факторларымен таныстырудың теориясы мен әдістемесін меңгеру талап етіледі.

Оқу – оқушылардың сөз өнерінің негізгі элементтерінің бірі. Тәуелсіз ойлаудағдыларын қалыптастыруға көңіл бөледі. Оның ойынша, бастауыш сынып оқушылары оқыған көркем шығарма үлгілеріне сүйене отырып, өзіндік өзіндік пікірі болуы керек. Бұл мәселе бастауыш оқыту теориясы мен әдістемесінде маңызды орын алады. Өйткені көркем шығарма үлгілерін оқудағы басты мақсат – адамның өзіндік дербес пікірі болуы.

Бастауыш сынып оқушыларының өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастыруда оқу пәнінің мүмкіндіктері кең. Ол үшін төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

1) осы пән бойынша берілген көркем шығарма үлгілерінің мазмұнын түсіндіру;

2) осы пән бойынша ең маңызды көркем шығармаларды оқыту;

3) осы пән бойынша көркем шығарма үлгілерінің мазмұнын айта білуге үйрету.

Бастауыш сыныптарда оқытылатын «Оқу» пәнінде көркем шығармалардың озық үлгілері беріліп, мүмкіндігінше оқушылардың қабілетіне сай мазмұнымен жас ерекшеліктерін таңдау жүргізіледі. Нәтижесінде оқушылардың өнер туындылары үлгілері мазмұнын түсінутабиғи түрде қалыптасады. Мысалы, қазіргі 1-сынып оқулығында көркем шығарма үлгілері берілген. Бұл мысалдардың көпшілігі поэтикалық түрдегі шығармалар. Соның нәтижесінде оқушылардың көркем эстетикалық санасы күтілетін деңгейде қалыптасуда. Сондай-ақ көркем шығармалардың озық үлгілерін осы құралмен оқыту мәселесі де өзекті. Өйткені бастауыш сынып оқушыларын сөз өнері әлемімен таныстыру дәл осы оқыту құралы арқылы жүзеге асады. Сонымен бірге бастауыш сынып оқушыларының осы пән арқылы оқыған

көркем шығарма үлгілерінің мазмұнын айта білуге үйретудің маңызы зор. Осы арқылы олардың есте сақтау қабілеті күтілетін деңгейде қалыптасады, оқушылар сөз өнерінің психикаға жақсы әсерін тигізеді.

Педагогикалық зерттеулер бастауыш сынып оқушыларының бірінші сыныптарда да өз бетінше ойлау қабілетінің болатынын атап көрсетеді. Мәселен, осыған байланысты атақты педагогтардың бірі Константин Чуковскийдің мынадай пікірін көпшілік мойындайды: «Әрбір бастауыш сынып оқушысы – ұлы лингвист, ұлы зиялы және ақын».⁴ Бұл бастауыш сынып оқушыларының сөздің мағынасын, түрлерін түсінуге, көркем сөздермен жұмыс жасап, өз қабілеттері деңгейінде жасай алатынын білдіреді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларын оқу сияқты оқу пәндері арқылы сөз өнері әлемімен таныстырып, осы өнердің негізін құрайтын өз бетінше ойлауға үйретуге мүмкіндіктер бар. Бүкіл әлем халықтары бастауыш білім беру үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының осы көзқарас негізінде өзіндік пікірін қалыптастыруға мән беріп келеді.

Түсініп оқу – көркем шығарманың мазмұны мен көркемдігін түсіну факторы. Бастауыш сынып оқушыларының тіл өнерінің негіздерінен ләззат алуы ең алдымен олардың оқуды түсіну дағдыларын күтілетін деңгейге дейін дамытуға байланысты. Оның ойынша, бастауыш сынып оқушысы оқыған мәтіндерінің мағынасын түсініп, түсінігі шығарманың мазмұнына сай болуы керек. Соңғы жылдары дүниежүзілік педагогикада осы мәселе төңірегінде пікірталастар жүріп жатыр. Өйткені ғаламдық ғаламтор желісі арқылы таралатын көркем мәтіндер өзінің қысқалығы мен суретінің жоқтығынан түсініксіз болып қала береді. Осының салдарынан бастауыш сынып оқушылары мәтінді оқып, түсіне алмайды. Сондықтан TIMSS сияқты халықаралық білім беру бағдарламаларында оқушылардың математикалық сауаттылығымен қатар түсініп оқу дағдыларын қалыптастыру мәселесі басты талаптардың бірі ретінде көрсетілген. Өйткені адамның оқыған мәтінінің

⁴Өнер мен музыканы анықтау. – Мәскеу, 1991. – S 102

мазмұнын жете түсінбеуі оның ойсыздығына әкеліп соғады, оның бойында дербес пікірдің қалыптасуы қиынға соғатынын айта кеткен жөн. Осыған орай, оқу пәні арқылы бастауыш сынып оқушыларының түсініп оқу дағдыларын қалыптастыруда төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

- 1) оқушыларды жылдам оқуға дағдыландыру;
- 2) оқушыларды мәнерлеп оқуға үйрету;
- 3) оқушылардың мағыналы оқу дағдыларын дамыту.

Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сынып оқушыларын қалыптастыру арқылы шығарманың мазмұнын оқуға, түсінуге осындай дағдыларды дайындауға болады. Бастауыш сынып оқушылары жылдам оқудағыны қалыптастыру маңызды әдістемелік мәселелердің бірі болып табылады, ол арқылы оқушыларды уақытты үнемдеуге үйретеді. Жылдам оқу дағдысы бастауыш сыныптарда қалыптасады, бұл дағдының маңыздылығы жылдам оқу дағдысының көмегімен оқушылар күткендей жұмыспен танысуға мүмкіндік алады, ал жылдам оқу оқушылардың ойлау сезімін жеделдетеді. Жылдам оқу барысында адам миының белсендіруі ғылымда дәлелденген.⁵

Бастауыш сынып оқушылары *мәнерлеп оқуға* оқыту олардың оқыған мәтіндерді түсінуінің негізі болып табылады. Мәнерлеп оқу сөздерді дұрыс айтудан, белгілерді орнына қойып оқудан, мәтіндегі бейнелерге мән беріп оқудан тұрады. Мысалы, бастауыш сынып оқушылары Отан, Ана, Табиғат сияқты тақырыптарға өлең немесе әңгімелерді оқығанда өздерінің эмоцияларын көрсетеді. Осыған орай бастауыш сыныптарда «Оқу құралы» арқылы барлық көркем мәтіндерді мәнерлеп оқуға үйрету орынды. Өйткені білім берудің келесі кезеңдерінде мәнерлеп оқу оқушылардың сөз өнеріне деген дағдысын анықтаудың негізгі критерийлерінің бірі ретінде қабылданады.

Бастауыш сынып оқушылары *мағыналы оқу* дағдыларын қалыптастыру да маңызды. Оның ойынша, оқушылар оқып жатқан мәтіндерді қажетті үнмен, ләззатпен,

⁵Қараңыз: Новикова Е. Человеческий мейіті. – Санкт-Петербург, 2016 ж

қызығушылықпен оқуы керек, сонда мәтіннің мазмұнын тез түсінуге мүмкіндік туады. Мағыналы оқу мәселесі Шығыс педагогикасының тарихында жеке-жеке талданған. Мысалы, Захириддин Мұхаммед Бабыр өзінің «Бабурнома» еңбегінде ұлы Камрон Мырзаны мазмұнды зерттеу үшін өзі де ерекше еңбек еткенін жазған. Камрон Мирза тақ мұрагері ретінде ұстазының нұсқауын емін-еркін қарап отырғандықтан, осы себепті Бабыр баласының мәнерлі оқу дағдысын қалыптастырумен ерекше айналысқандықтан, Камрон Мырза кейін есейіп, әрі билеуші де болды. және ақын.⁶ Сондықтан бастауыш сынып оқушыларын мәтінді мәнерлеп оқуға үйрету арқылы оларды сөз өнерінің тылсым әлемімен таныстыруға болады.

Назар аударсаңыз, тез оқу, мәнерлеп оқу, мәнерлеп оқу дағдысы бастауыш сынып оқушыларының көркемдік қабылдауын қалыптастырудағы негізгі тіректердің бірі болып табылады. Сондықтан оқулықтағы мәтіндерді және қосымша оқу мәтіндерін оқу барысында бұл дағдыларды оқушылардың бойында дамыту қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының көркем мәтінді түсініп, талдау қабілетін қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушылары көркем мәтіндердің мазмұнын түсініп қана қоймай, оны өз мүмкіндіктеріне қарай талдай білуі керек. Айта кету керек, бұл мәселеде педагог ғалымдардың бірауыздан пікірі бар.⁷ Оның ойынша, бастауыш сынып оқушысы мәтіннің мазмұнын талдау арқылы түсіндіре білуі керек. Бастауыш сынып оқушыларының көркем мәтінді талдау қабілетін қалыптастыруда мыналарға назар аудару күтілетін нәтиже береді:

- 1) оқушыларды сөздің мағынасын сезінуге үйрету;
- 2) оқушыларды мәтіннің құрылымын түсінуге үйрету;
- 3) оқушыларды өз талдауларын тұжырымдауға үйрету.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған сөздердің мағынасы сезуоқыту маңызды практикалық мәселелердің бірі болып табылады. Оның ойынша, оқушылар көркем мәтіндегі

⁶Қараңыз: Камрон Мирза. Девон. – Ташкент, 2003 ж

⁷Стрельцова Л. Искусство слова и младший школьник. // Detey art v jizni. - S 106

әрбір сөзге мән беруі керек, сонда олар сөздің мағынасын сезінуге үйренеді. Мысалы, оқырман «сұлулық» деген сөзді абайсызда, ұқыпсыз оқыса, бұл сөздің мағынасын сезбейді, керісінше, бұл сөзді эмоциямен, зейінмен оқыса. , бұл сөздің астарында жатқан мағынаны толық сезініп, ләззат алады. ол. Немесе «көктем» сөзін оқушылардың көпшілігі қуана оқып, айтады, өйткені олар көктемді елестетеді.

Сөз өнерінің маңызды негіздерінің бірі *мәтін құрылымы* түсіну болып табылады. Оның ойынша, бастауыш сынып оқушысы оқып жатқан мәтіннің құрылымын, яғни кіріспе, ең маңызды және негізгі бөлімді, мәтіндегі қорытындыны ажырата білуі керек. Мәтіннің кіріспе бөлігі берілген ақпараттың мазмұнын білдірсе, негізгі бөлімде айтылуға тиісті ең маңызды ой сипатталып, қорытынды бөлімде мәтіннен алынатын бағыттар айқындалады. Осыған орай, бастауыш сынып оқушылары поэзиялық шығармалардың құрылымы жинақы, әңгіме құрылымы орташа, ал ірі шығармаларда мәтін құрылымы кең болатынын түсінуі керек. Бақылаулар бастауыш сынып оқушыларының көпшілігі оқыған мәтіннің құрылымын тез түсінетінін көрсетеді.

Бастауыш сынып оқушылары оқыған, талдаған мәтінді жатқа айта білуге үйрету – маңызды мәселелердің бірі. Ұлдармен салыстырғанда қыздар оқыған көркем мәтіннің мазмұнын еркін, әрі ұғынықты сөйлейтіні педагогикалық тәжірибеден белгілі. Өйткені қыздардың мәтінді қызығып, зейін қойып оқитыны, керісінше, көп жағдайда ұлдарда мәтінді тезірек оқып бітіру сезімі пайда болатыны байқалды. Сондықтан мәтінді дұрыс, нанымды, еркін айтуға үйрету – бастауыш сынып мұғалімінің басты міндеттерінің бірі. Бұл дағды кейінірек студенттің бүкіл мансабында тірек болады. Осы себепті ойшыл Әбу Наср Фараби «Ізгіліктердің қаласы» атты еңбегінде оқушыларды көбірек сөйлеуге,⁸ Сондықтан мұғалім оқушының сөйлеу қабілетін қалыптастыруда орта жолды ұстануы керек, соған сәйкес уақыты келгенде берік, уақыты келгенде жұмсақ болу керек.

⁸Фараби А.Н. Философиялық трактаттар. – Алматы, 1970. – С. 13

Бұлардың барлығы бастауыш сынып оқушыларының көркем мәтінді түсіну және талдау қабілетін қалыптастыруда маңызды негіз болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу құралында көркем шығармашылық қабілеттерін дамыту. Сөз өнерінің негіздерінің бірі – көркем қабылдау мәселесі. Оның ойынша, адам көркем шығарманың мазмұнын, образдарын, алған әсерлерін елестетуі керек. Осы тұрғыдан алғанда көркем қабылдау адам тұлғасын сөз өнері, жалпы өнер арқылы тәрбиелеудің маңызды факторларының бірі болып табылады.⁹ Көркем қабылдау – бастауыш сынып оқушыларын сөз өнерінің сиқырымен таныстырудың маңызды құралдарының бірі. Оқушылардың көркемдік қабылдауын қалыптастыруда оқу маңызды рөл атқарады, ол үшін мыналарға назар аударған жөн:

- 1) оқушылардың қиялын қалыптастыру;
- 2) оқушылардың алған әсерлерінің мазмұны;
- 3) оқушыларды қабылдауға үйрету.

Бастауыш сынып оқушыларының қиялын қалыптастыру оларды сөз өнерінің негіздерімен таныстырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Оның ойынша, оқырман өзі оқып жатқан мәтіннің мазмұнын, оның құрылымын анық елестетуі керек. Мысалы, 4-сыныптың «Хрестоматия» оқулығында көркем мәтіндер өте көп. Оларда табиғат құбылыстарынан Отан әнұранына дейінгі мәтіндер бар. Осыған орай оқырман табиғат туралы мәтінді оқи отырып, айналадағы дүниені елестетуді үйренуі немесе Отан туралы өлеңді оқығанда патриотизмнің адам үшін маңызды қасиет екенін сезінуі қажет. Сондықтан бастауыш сыныптарда оқушылардың ой-өрісі дұрыс қалыптасса, бұл жағдай олардың кейінгі іс-әрекетінде шеберлік деңгейіне дейін көтеріледі.

Сөз өнерінің маңызды негіздерінің бірі – мәтіннен әсер алу. Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, бастауыш сынып оқушылары кез келген мәтіннен жақсы және эстетикалық әсер алады. Сонымен қатар олар мәтіндегі зұлымдық пен

⁹Қараңыз: Джабборова О.М. Болашақ мұғалімдердің көркемдік қабылдауын қалыптастыру. – Ташкент, 2019 ж.

зұлымдыққа итермелейтін бейнелерді тез байқайды. Сол себепті де оқушыларда көркем шығармадан жақсы әсер алып, оның жағымсыз жақтарын айыра білу дағдысы болуы шарт. Осыған орай бастауыш сынып оқушыларының әсер ету дағдыларын күтілетін деңгейде, әсіресе ертегілер арқылы қалыптастыруға болады. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларының атақты «Үр тоқпақ» ертегісінен дұрыс әсер алатыны байқалды. Олай дейтін себебіміз, оқушылар ертегінің мәтінін оқып, сол бойынша мультфильм көрді.

Бастауыш сынып оқушыларының қабылдау дағдыларын қалыптастыру да сөз өнері тұрғысынан маңызды мәселе болып табылады. Оның ойынша, оқушылар оқыған көркем шығарманың шындыққа айналу процесін және одан шығатын қорытындыны қабылдауды үйренуі керек. Көп жағдайда бастауыш сынып оқушылары шығарманың шындығын жеткіліксіз қабылдауына байланысты оқу мәтіндерін тез ұмытады. Осы себепті сабақ барысында оқушылардың қабылдау дағдыларын қалыптастыру маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Өйткені бұл мәселе шығарманың шындығын жадында ұзақ сақтаумен байланысты.

Көңіл бөлсе, бастауыш сынып оқушыларының қиялын, әсерленуін, көркем қабылдау дағдыларын дұрыс қалыптастыру арқылы сөз өнерінің қыр-сырын меңгеруге дайындауға болады.

Сөз өнері оқушыларды тәрбиелеудің маңызды көздерінің бірі және ол «АРТ технологиясы мен шығармашылықтың» негізі ретінде қарастырылады. Осы себепті оқушыларға «Ана тілі және оқу сауаттылығы», «Білім» сияқты оқу пәндерінің сыныптарында және қосымша оқу құралдары негізінде сөздің айтылуының бастапқы негіздері оқытылады. Мұндағы мақсат – бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын қалыптастыру, жақсы мен жаманды айыра білу қабілетін дамыту, сөздің сиқырынан ләззат алу сезімдерін дамыту. Бұл мәселелерді болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру процесінде теориялық және әдістемелік тұрғыдан меңгеруі қажет.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастырудың негізі ретінде оқудың қызметі қандай?

2. Түсініп оқу – көркем шығарманың мазмұны мен көркемдігін түсіну факторының негізі неде?

3. Бастауыш сынып оқушыларының көркем мәтінді түсіну, талдау қабілетін қалыптастыру дегенді қалай түсінесіз?

4. Бастауыш сынып оқушыларының оқу құралында көркем шығармашылық қабілеттерін қалай дамытуға болады?

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Қазіргі 1, 2, 3, 4 сынып оқулығының материалдарымен танысып, олардың негізінде оқушыларды сөз өнерінің негіздерімен таныстыру үшін конспект дайындаңыз.

Модуль үшін ұсынылатын оқу:

1. Әдебиет терминдерінің сөздігі. Авторлар ұжымы. – Ташкент, 2001 ж

2. Джабборова О.Болашақ мұғалімдердің көркемдік қабылдауын қалыптастыру. – Ташкент, 2019 ж

3. Стрельсова Л. Искусство слова и младших школьников. // Detey art v jizni. Жинақ. – Мәскеу, 1991. – 102-125 б

МОДУЛЬ 2. «МУЗЫКА ӨНЕРІ – АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ФАКТОРЫ»

4-ТАҚЫРЫП: МУЗЫКАЛЫҚ ӨНЕР НЕГІЗДЕРІ

Жоспар:

1. Музыка, ән мен би – музыкалық өнердің негізі ретінде.

2. Музыканың ерекшеліктері мен түрлері.

3. Ән түрлері және олардың ерекшеліктері.

4. Би және оның ерекшеліктері.

Негізгі сөздер: музыка, өнер, ән, би, оқушы, мұғалім, шеберлік, аспап, орындаушылық, шеберлік.

Музыка, ән мен би – музыкалық өнердің негізі ретінде. Музыка адам тәрбиесінде маңызды рөл атқарады.¹⁰ Бұл өнер «ART технологиясы мен шығармашылықтың» маңызды факторларының бірі болып табылады. Сол себепті де ғасырлар бойы музыка өнері арқылы адамды тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлініп келеді. Мысалы, Әбу Наср Фараби «Музыка туралы үлкен кітап» атты еңбегінде музыка өнерінің адамның әлеуметтенуінде, адамгершілік жағынан жетілуінде, тіпті психикалық саулығында алатын орны ерекше екенін атап көрсетеді. Сондықтан 20 ғасырдың басында қазіргі педагогтар жаңа үлгідегі мектептердің негізгі пәндерінің бірі ретінде «Музыканы» тәжірибеге енгізді. Осы уақытқа дейін еліміздегі Педагогика тарихында музыка өнерін ұстаздар шәкірттеріне жеке-жеке үйретіп келген. Мысалға, Әлішер Науаи «Мәжәлис ун-нафойис» («Сәби жиындар») атты еңбегінде музыка өнерін Юсуф Әндіжаниден үйренгенін жазады және ол кезде біздің елде, оның ішінде Әндіжанда маңызды білім мен тәжірибе болған деген қорытынды жасауға болады. музыка өнерінде. Білікті ұстаздар еңбек етті. Сол себепті бастауыш сынып оқушыларын музыка өнерінің қыр-сырымен бастапқы кезеңде таныстырып, сол арқылы рухани, ақыл-ой, эстетикалық тәрбие берудің маңызы зор.¹¹

¹⁰Фараби А. Н. Философиялық трактат. - Алматы, 1970 ж

¹¹Музыка мәдениеті. 1, 2, 3, 4-сыныптардың оқулықтары. – Ташкент, 2018 ж

Музыкалық мәдениеттің негізі – музыка, ән (ән) және би.¹² Музыка — аспаптарда орындалатын белгілі бір үні, ырғағы мен мазмұны бар шығарма, ән — поэтикалық мәтінге негізделген әуен мен әуенмен орындалатын шығарма (ән айту ауқымды, әнге қарағанда шарықтау шегі көп) би белгілі бір ырғақтар мен әдістерге негізделген қозғалыспен орындалатын жұмыс.

Айта кету керек, балаларға арналған музыка, ән, би түрлері бар. Сол себепті «балалардың музыкалық өнері» деген термин қолданылып, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен осы өнерді терең меңгеру талап етіледі.

Балалар музыкасының музыкалық шығармаларында әуендер жеңіл, мағыналы, адамды қимылға шақыратын ырғаққа бай. Дүние жүзінің композиторлары балалардың музыкалық шығармаларын жасауға ерекше мән беріп, олардың талантын осындай шығармалармен бағалауға тырысады. Біздің елімізде балалар музыкасының екі түрі бар:

- 1) халық музыкасының үлгілері;
- 2) композиторларымыз жасаған балалар музыкалық шығармалары.

Бастауыш сыныптарда оқытылатын «Музыкалық мәдениет» оқулықтарына осы жанрлардың ең жарқын, жанды музыкалары енгізілген. Мұндай музыка студенттерге тыңдауға, орындауға және билеуге арналған. Мысалы, 2-сыныпта тыңдауға, билеуге арналған «Андижан полкасы» музыкасы беріледі. Бұл жердегі «полка» сөзі поляк тілінде жылдам әрі жанды қозғалысты білдіретінін және бұл шығарманы 20 ғасырдың 60-жылдарында Әндіжандық халық композиторы Юсуфбек Шакаржонов жүйелегені мойындалғанын айта кеткен жөн.¹³ Осыған орай мұндай музыкалық шығармаларды бастауыш сыныптарда оқыту оқушылардың адамгершілік, эстетикалық рухын арттырады. Өйткені оқушылар осындай шығармаларды тыңдау арқылы рухани-рухани азық алады. Бастауыш сынып мұғалімдері

¹² Акбаров И. Музыка сөздігі. – Ташкент, 1997 ж

¹³ Акбаров И. Өзбек халық музыкасы. // Өзбек халық музыкасы. Шатыр 1. – Ташкент, 1970 ж

оқушыларға музыкалық шығармаларды оқытуда мыналарға назар аударуы керек:

- 1) музыканың құрылымы туралы түсінік беру;
- 2) музыканың мағынасын түсіндіру;
- 3) музыка тыңдау дағдысын қалыптастыру.

Музыканың құрылымында кіріспе, шарықтау шегі және аяқталу болады. Музыкалық шығарманың мазмұнында әр алуан мағыналар – мадақтау, әрекетке шақыру, ләззат алу сияқты белгілер айтылады. Музыканы тыңдау дағдысында оқушылардың жас ерекшеліктеріне, психикалық және эстетикалық ерекшеліктеріне сай шығармаларды тыңдай білудің маңызы зор. Осы тұрғыдан алғанда болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде оқушылардың музыканы тыңдау дағдыларын қалыптастыру әдістемесін меңгеруі қажет. Өйткені қазіргі таңда ақпараттық-коммуникациялық құралдар негізінде түрлі музыкалық шығармалар насихатталып, олардың көпшілігі бастауыш сынып оқушыларының мүмкіндіктеріне сәйкес келмейді. Осыған байланысты бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың музыка тыңдауын дұрыс қалыптастыру үшін музыканы таңдауға үйретуі керек. Біздің көзқарасымыз бойынша, бастауыш сынып оқушыларына ұлттық музыкамыздың үлгілері мен әлемнің ең үздік балалар музыкалық шығармалары ұсынылса дұрыс болар еді. Бұл арқылы студенттер ұлттық және әлем халықтарының музыкалық өнерін тамашалайды. Бақылаулар көрсеткендей, қалада тұратын көптеген отбасылардың әлем халықтарының батыс музыкасын тыңдауға деген ынтасы күшті, студенттер де соған үйреніп келеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі мұндай музыкалардың ішінен ең жақсысын таңдап, оны оқушыларға тыңдауға ұсынуы орынды. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық музыкамыздың үлгілерін және әлемдегі ең үздік балалар музыкасын тыңдау орынды болар еді. Бұл арқылы студенттер ұлттық және әлем халықтарының музыкалық өнерін тамашалайды. Бақылаулар көрсеткендей, қалада тұратын көптеген отбасылардың әлем халықтарының батыс музыкасын тыңдауға деген ынтасы күшті, студенттер де

соған үйреніп келеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі мұндай музыкалардың ішінен ең жақсысын таңдап, оны оқушыларға тыңдауға ұсынуы орынды. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық музыкамыздың үлгілерін және әлемдегі ең үздік балалар музыкасын тыңдау орынды болар еді. Бұл арқылы студенттер ұлттық және әлем халықтарының музыкалық өнерін тамашалайды. Бақылаулар көрсеткендей, қалада тұратын көптеген отбасылардың әлем халықтарының батыс музыкасын тыңдауға деген ынтасы күшті, студенттер де соған үйреніп келеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі мұндай музыкалардың ішінен ең жақсысын таңдап, оны оқушыларға тыңдауға ұсынуы орынды. Қалада тұратын көптеген отбасыларда батыс бағыттағы дүние жүзі халықтарының музыкасын тыңдауға деген ынта-ықылас күшейіп, оқушы үйреніп келеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі мұндай музыкалардың ішінен ең жақсысын таңдап, оны оқушыларға тыңдауға ұсынуы орынды. Қалада тұратын көптеген отбасыларда батыс бағыттағы дүние жүзі халықтарының музыкасын тыңдауға деген ынта-ықылас күшейіп, оқушы үйреніп келеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі мұндай музыкалардың ішінен ең жақсысын таңдап, оны оқушыларға тыңдауға ұсынуы орынды.

Бүгінгі таңда оқушылардың музыкалық орындаушылық шеберлігін қалыптастыру – мемлекеттік білім стандартының басты талаптарының бірі. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы №134 «Мәдениет және өнер саласын одан әрі дамыту шаралары туралы» қаулысына сәйкес жалпы орта білім беретін мектеп бітірушілері кемінде екі ұлттық аспапта күй орындауға және Осы Қаулы негізінде жалпы орта білім беретін мектептерде «Музыка мәдениеті» оқу бағдарламасы аясында күшейтілген «Тәжірибелік үйірмелер» ұйымдастырылып, атақты өнер қайраткерлерін оларды оқытуға тарту міндеті жүктелсін. сондай-ақ Шешімде 2022-2023 оқу жылының педагогикалық білім беру ұйымдарының түлектері үш ұлттық аспапта күй тарта білуі тиіс деп белгіленген. Осы мақсатта бүгінгі таңда жалпы орта білім беретін мектептер ұлттық музыкалық аспаптар – дойра, дутор,

танбур, рубоб, гиджак, най және домбыра құралдарымен қамтамасыз етілсе, бұл мәселе жалпы орта білім беретін мектептерді оқулықтармен қамтамасыз ету қаржысы есебінен. мемлекет.және оқу әдебиетімен қамтамасыз ету санатына енгізілген. Осыған орай болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде оқушылардың осы ұлттық аспаптарда күй тарту қабілетін қалыптастыруды меңгеруі қажет. Най мен домбырамен қамтамасыз етілуде, бұл мәселе жалпы орта білім беретін мектептерді мемлекет есебінен оқулықтармен, оқу әдебиеттерімен қамтамасыз ету санатына енгізілді. Осыған орай болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде оқушылардың осы ұлттық аспаптарда күй тарту қабілетін қалыптастыруды меңгеруі қажет. Най мен домбырамен қамтамасыз етілуде, бұл мәселе жалпы орта білім беретін мектептерді мемлекет есебінен оқулықтармен, оқу әдебиеттерімен қамтамасыз ету санатына енгізілді. Осыған орай болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде оқушылардың осы ұлттық аспаптарда күй тарту қабілетін қалыптастыруды меңгеруі қажет.

Музыка өнерінде балалар әндері ең ауқымды және маңызды түрлерінің бірі болып табылады. Балалар әндері әуезділігімен, жеңілдігімен, қысқалығымен, бейнелілігімен, мазмұндылығымен ерекшеленеді. Осы себепті бастауыш сыныптардың «Музыкалық мәдениет» оқулықтарындағы нақты балалар әндерін үйрену ұсынылады. Мұндай әндерді балалар тыңдап, орындап, халыққа жеткізуге арналған. Қазіргі уақытта бастауыш сынып оқушыларының ән орындауының композициясына екі формада басты назар аударылады:

- 1) жеке орындау;
- 2) ансамбльдік тәртіпте орындау.

Бастауыш сынып оқушыларының жеке ән салуға деген қызығушылығы мен құштарлығы жоғары. Оларды ұлттық әндер мен хор әндері арқылы ансамбльдік түрде орындауға үйретеді. Мұндағы мақсат – студенттерге жеке және ансамбльде ән айтудан рухани және эстетикалық ләззат беру.

Бастауыш сынып мұғалімдеріне оқушылардың ән айту қабілетін дамыту үшін мыналарға назар аудару ұсынылады:

- 1) балалар әндерін таңдау;
- 2) ән айтатын балалардың дауысын көтеру;
- 3) ән айту қабілеті бар балалардың дарындылығын дамыту.

Балалар әнін таңдауда ең алдымен «Музыкалық мәдениет» оқулықтарында берілген шығармаларға сүйене отырып, сонымен бірге мұғалімнің нақты қосымша әндерді таңдап, орындауға үйретуге болады. Бұл ретте таңдалған қосымша балалар әндері бастауыш сынып оқушыларының ерекшеліктері мен педагогикалық талаптарына сәйкес болуы керек. Бастауыш сынып оқушыларының әншілік дауысын жаттықтырудың да маңызы зор. Олардың дауыстарын күшейтіп, орынсыз шу шығарып, үлкендерге еліктеп ән айтуына жол бермеу керек. Дарынды оқушыларды тәрбиелеу де маңызды. Өйткені көптеген өнер адамдары ән айтуды 8-9 жасынан бастап үйрене бастады.

Бастауыш сынып оқушыларын балалар әнімен таныстырып, ән айтуды үйретуде педагогикалық ережелерді қатаң сақтау ұсынылады. Мысалы, бастауыш сыныптарда күй әндерін айту ұсынылмайды. Өйткені мұндай әндер балалардың дауыс ырғағын шымырлатып, акустикалық қасиетін бұзады, соның салдарынан балалардың дауысы бұзылады. Өйткені статустық тректердің әндерінде музыка жолы ауыр, мәтініндегі шарықтау шегі кең, әншіден ауқымды диапазонды талап етеді.

Бастауыш сынып оқушыларын би өнерінің негіздерімен таныстырудың да өзіндік ерекшеліктері бар. Балалар биі жеңіл қимылдармен, жағымды өрнектерге және әуезділікке бай. Бақылаулар бастауыш сынып оқушыларының би өнерін тез меңгеретінін көрсетеді. Ендеше, осыған байланысты бастауыш сынып мұғалімдері мыналарға назар аударуы керек:

- 1) әуенге оқушылардың жеңіл және дұрыс қимылы;
- 2) би қимылдары арқылы оқушылардың физикалық дамуын қамтамасыз ету;

3) оқушылардың биден эстетикалық ләззат алуына қол жеткізу.

Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде би өнерінің маңызды физикалық және рухани құндылығы бар екенін атап өткен жөн. Бұл ретте биге қабілеті бар оқушыларға арнайы дайындық қажет. Айта кету керек, оқушылар бастауыш сыныптарда игерген би қимылдарын кейінгі білім беру кезеңдерінде дамытады.

Музыка өнеріне көңіл бөлінеді балалар музыкасының, әндерінің, билерінің өзіндік негіздері бар және олар бастауыш сынып оқушыларының рухани, эстетикалық және дене тәрбиесінің маңызды факторлары болып табылады.

Музыканың ерекшеліктері мен түрлері. Музыканың өзі музыкалық тілге негізделген өнер және өнер туындысы. Адамзат дамуындағы музыканың ерекшеліктері мен түрлерінің алатын орны ерте кезден-ақ түсініліп келеді. Осыған байланысты музыканың мынадай ерекшеліктері бар:

- 1) әуенді әуен мен ырғақ арқылы дыбыстау;
- 2) уақыт талабына сай музыкалық аспаптарды жасау;
- 3) музыканы орындаудың өзіндік стильдерін қалыптастыру.

Музыканың мазмұны әуен мен ырғақтан тұрады, соған сәйкес аспапта ойналатын күйлер әуенге бай, белгілі бір өлшеммен (ритммен) таралу керек. Содан кейін музыкалық шығармада қарқын, қарқындылық немесе баяулық белгілері пайда болады және олардың бірлігі ретінде әуен түрінде естіледі. Бұл музыкаға тән әуен, ырғақ, қарқын адам психикасына әсер ету күші бар, соның нәтижесінде адам музыканы тыңдап, қабылдайды. Осыған байланысты әр кезеңде музыкалық орындаушылықтың негізі болып табылатын музыкалық аспаптар дамыған. Халқымыздың музыкалық мәдениетінің тарихында 30-ға жуық музыкалық аспап қолданылғаны атап өтіледі. Мұндай аспаптар музыкалық орындаушылықтың негізі ретінде халық, халық және қоғам өмірінде маңызды рөл атқарып келеді. Өзбек халқының музыкалық аспаптарынан ұрмалы – соқпалы аспап (Шеңбер, барабандар) және ішекті аспаптар (танбур, дутор, рубоб

сияқты) маңызды рөл атқарады. Бұл жағдай ұлттық музыка өнеріміздің үнділікке, әуенге, көркемдікке негізделгенін көрсетеді. Музыкалық орындаушылықтың қайталанбас стильдері ғасырлар бойы қалыптасып келеді. Бұл жерде музыкалық шығарманы аспаптар арқылы жоғары деңгейде ойнауға, орындау барысында түрлі декорациялар арқылы әуенді тыңдаушыға жеткізуге, музыкалық шығарманың шарықтау шегін жоғары деңгейде айтуға басты назар аударылады. . Сол себепті де өзбек музыкасының орындаушылық стильдерін әлем халықтары мен музыка өнерінің өкілдері мойындады. Музыкалық орындаушылықтың қайталанбас стильдері ғасырлар бойы қалыптасып келеді. Бұл жерде музыкалық шығарманы аспаптар арқылы жоғары деңгейде ойнауға, орындау барысында түрлі декорациялар арқылы әуенді тыңдаушыға жеткізуге, музыкалық шығарманың шарықтау шегін жоғары деңгейде айтуға басты назар аударылады. . Сол себепті де өзбек музыкасының орындаушылық стильдерін әлем халықтары мен музыка өнерінің өкілдері мойындады. Музыкалық орындаушылықтың қайталанбас стильдері ғасырлар бойы қалыптасып келеді. Бұл жерде музыкалық шығарманы аспаптар арқылы жоғары деңгейде ойнауға, орындау барысында түрлі декорациялар арқылы әуенді тыңдаушыға жеткізуге, музыкалық шығарманың шарықтау шегін жоғары деңгейде айтуға басты назар аударылады.

Сол себепті де өзбек музыкасының орындаушылық стильдерін әлем халықтары мен музыка өнерінің өкілдері мойындады.

Халық музыкасына тән музыкалық шығармалардың маңызды сипаты мен түрлерінің бірі – осы әдістер (Үйірме жұмыстары). Барабан, барабан сияқты соқпалы аспаптармен орындалатын жұмыстар әдістер деп аталады.¹⁴ Орайы келгенде айта кететін жайт, әлем халықтары арасында әдіс түріндегі музыкалық шығармалар тек өзбек халқы мен Латын Америкасының байырғы халықтарында кездеседі. Осы тұрғыдан алғанда, Дойра немесе Ногорада орындалатын

¹⁴ Акбаров И. Музыка сөздігі. – Ташкент, 1997 ж

мұндай шығармалар өзбек музыкасының негізі болып табылады.

Музыкалық өнерімізде музыкалық шығармалардың сан алуан әсерлері қабылданады. Бұл жерде музыканың адамның рухын сергітетін, көңілін көтеретін, шабыттандыратын, жамандықты қайтаратын, денсаулығына жақсы әсер ететін қасиеттеріне басты назар аударылады. Мысалы, Әбу Әли Ибн Сина «Медицина заңдары» энциклопедиялық еңбегінің «Музыка ғылымы» бөлімінде музыканың адам денсаулығына тигізетін оң әсері туралы кеңінен мағлұмат беріп, бесіктегі балаға жұмсақ музыка ойнау керектігін айтады. ұйықтау ұсынылады. Ибн Синаның бұл көзқарасын 20 ғасырда Еуропа елдерінің ғалымдары мойындады, тіпті қазіргі уақытта да психикалық ауруларды диагностикалау мен емдеуде музыканы қолдану тәжірибесі өміршең болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда музыкалық шығарма адамға арналған¹⁵ физикалық, психикалық және эстетикалық нәр ретінде қабылданады.

Ән түрлері және олардың ерекшеліктері. Ән – музыкалық өнердің негізгі түрлерінің бірі. Әбу Наср Әл-Фарабиден бастап бүгінгі күнге дейін музыка өнерінің білгірлері әннің әуелі пайда болғанын, содан кейін әуеннің осының негізінде пайда болғанын атап көрсетеді. Оның себебі, қырғойды алғаш рет адам ашқан, әуен арқылы белгілі бір мәтін тудырған да осы хирғой. Осы орайда әннің поэтикалық мәтін мен музыкалық құрылымның біріккен түрі ретінде қабылдануын мамандар мойындап отыр.

Төменде өзбек музыкасындағы бүгінгі ән түрлері сонда бар:

- 1) балалар әндері;
- 2) халық өмірі мен тұрмысын бейнелейтін әндер;
- 3) мамандардың арнайы жасаған түрлі тақырыптағы кәсіби әндері.

Балалар әндері поэтикалық мәтіннің жеңілдігімен, әуезділігімен, айтылу жеңілдігімен ерекшеленеді (мысалы, Ойбектің «Балалар» әні). Ал халықтың тұрмыс-тіршілігін, тұрмыс-тіршілігін бейнелейтін әндер адам басынан кешкен, үміт пен арман-тілекті білдіретін шабыттандыратын (мысалы,

¹⁵ Маткубов О. Өзбек классикалық музыкасы. Оның екі төбесі бар. – Ташкент, 2015 ж

«Йор-йор», түрлі лапар мен дуэт түрінде айтылатын әзіл-оспақ әндер, т.б.) тән. Мамандар арнайы жасаған әр түрлі тақырыптағы кәсіби әндер поэтикалық мәтін мен музыкалық бейнелердің қосындысы түрінде болып, кәсіби әндер деп аталады (мысалы, Отан туралы әндер «Өзбекстан», «Сені ешкімге бермейміз. , Өзбекстан және т.б.»). Жалпы, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен әндердің осы түрлерінде қажетті түсінік пен дағды болуы талап етіледі.

Музыка өнеріміздегі әндерде бірегей *Ерекше өзгешеліктері* қол жетімді, олардың негізгілері:

- 1) әуезділік;
- 2) ашу;
- 3) толқу.

Халқымыздың жырларына тән бұл ерекшеліктер ерекше көзқарасты қажет етеді. Оның пікірінше, мысалы, балалар әндері музыкалық реңктерге өте бай болуы керек, олар тегіс, яғни музыкалық құрылымдарға ие болуы керек және, әрине, әннің идеясында ынта болуы керек. Осы себеппен Әлемдік музыка мамандары өзбек әншілік дәстүрінің мәнерін, орындаушылығын және тиімділігін жоғары бағалайды.

Би және оның ерекшеліктері. Музыкалық өнердің негізгі түрлерінің бірі – би. Би – адам дене мүшелерінің мағыналы әрекеттері мен адамның мимикасы негізінде орындалатын музыкалық шығарма. Бұл жерде адам ағзасы мүшелерінің мәнді мінез-құлқы басты назарға алынады. Осыған байланысты балалар би өнері осы өнер түрінің ең маңызды түрлерінің бірі болып табылады, ол келесі белгілермен сипатталады:

- 1) балалардың дене бөліктерінің пластикалық қозғалысы;
- 2) орындалатын әрекеттерде белгілі бір мағынаға ие болу;
- 3) орындаудың қарапайымдылығы.

Балалардың басының, қолының, аяқтарының мәнді мінез-құлқы нәтижесінде би пайда болады. Мысалы, 14 ғасыр ойшылы Құтбиддин Ширази «Музыка ғылымы» атты трактатында би қимылдарының мән-мағынасын былай

түсіндіреді: екі қолдың қимылы арман мен үміттің жиынтығын, аяқтың қимылы – оның мағынасын білдіреді. адам өмірі, ал бас қимылдары адамның ойын білдіреді. Сондай-ақ бидің орындауындағы түрлі мимикалардың да мән-мағынасы бар. Мысалы, қиыршық қас – шақыруды, күлімсіреу – қанағатты, көз жас – азапты, ерін қимылдары – достықты, көтерілген бет – шындықты білдіреді. Осы орайда би өнері бастауыш сынып оқушыларын тек дене тәрбиесімен қатар адамгершілік, рухани жағынан да тәрбиелеу факторы ретінде қарастырылады.

Балалардың би өнерінде тазалық, тәртіптілік, жайдарлылық, ерік-жігер, достық сезімдерін ашатын ерекшеліктер басымдыққа ие. Осы себепті бастауыш сыныптарда биден арнайы сабақтар бар екенін айта кеткен жөн. Біздің көзқарасымыз бойынша, жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері балалар би өнерінің әртүрлі шығармаларын тереңдетіп оқуы керек. Мысалы, «Андижан полкасы», «Лазги», «Aq keragmi, kok terak», «Kichik Tanavvor» сияқты балалардың билері тартымдылығымен, жеңілдігімен, тартымдылығымен, көңілділігімен көз тартады. Жалпы, бастауыш сынып мұғалімінен балалар биінің қыр-сырын меңгеруде қажетті дағдылардың болуы талап етіледі.

Сонымен, музыка өнері «АРТ технологиясы мен шығармашылықтың» маңызды түрі ретінде музыка, ән мен биді қамтиды. Бұл өнер бастауыш сынып оқушыларын ақыл-ой, дене, рухани және эстетикалық тәрбиелеудің маңызды факторларының бірі болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларын музыка өнеріне тәрбиелеуде еліміздің білім беру тарихында жүз жылдық кезең бар екенін және бұл бағытты қазіргі педагогтар бастағанын өз уақытында айта кеткен жөн. «Тіс рұқсат.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Музыка, ән мен би – музыкалық өнердің негізі неде?
2. музыканың ерекшеліктері мен түрлері туралы не білесіз?

3. Ән түрлерінде және олардың ерекшеліктерінде қандай аспектілерге басымдық берілген?

4. Би және оның ерекшеліктері қандай?

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Музыкалық өнердің негізгі түрлерінің сипаттамасын сызып, меңгеру.

5-ТАҚЫРЫП: «МУЗЫКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТ» - БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ МУЗЫКАЛЫҚ ӨНЕРДІҢ НЕГІЗІ

Жоспар:

1. «Музыкалық мәдениет» бастауыш білім берудің негізгі пәндерінің бірі ретінде

2. Бастауыш сынып оқушыларына музыкалық өнер негіздерін оқытудың ерекшеліктері

3. Бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық қабілетін дамыту

4. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын қалыптастырудағы «Музыкалық мәдениет» пәнінің маңызы

Негізгі ұғымдар: музыка, мәдениет, балалар, өнер, оқу, оқыту, білім, дағды.

«Музыкалық мәдениет» бастауыш білім берудің негізгі пәндерінің бірі ретінде. Еліміздегі бастауыш білім беру жүйесінде «Музыкалық мәдениет» пәні негізгі және негізгі пәндердің бірі болып табылады. Осы пәннің мемлекеттік білім стандарты мен біліктілік талаптарына сәйкес бастауыш сынып оқушыларын музыка, ән, би түрлерімен таныстырып, олардың білімін шыңдау керек. Сонымен қатар, оқу бағдарламасында бастапқы кезеңде оқушылардың музыкалық қабілетін дамытуға баса назар аударылады.

«Музыкалық мәдениет» пәнінің оқу жоспары, бағдарламасы және оқулықтары келесі тәсілдер негізінде жасалған:

1) халқымыздың музыкалық өнерінің үлгілерімен таныстыру;

2) дүние жүзі халықтарының музыка өнеріндегі үздік шығармалар туралы мәлімет беру;

3) оқушыларды музыкалық шығармаларды орындауға үйрету.

Халқымыздың музыкалық өнерінің жасалуы *үлгілері* бастауыш сынып оқушыларын таныстырудың маңызы зор. Өйткені мұндай мысалдарда халқымыздың ерекше менталитеті аңғарылады. Мысалы, 2-сыныптың «Музыка» оқулығында халқымыздың «Әндіжан полькасын» зерттеуге берілген. Айта кету керек, оқулық бұл шығарманың нотасын берумен және оның орындалу үлгісін сурет түрінде көрсетумен шектеледі. Алайда шығарманың музыкалық талдауы егжей-тегжейлі қарастырылмаған. Осы себепті көптеген бастауыш сынып мұғалімдері бұл шығарманы орындауды үйретумен шектеледі. Дегенмен, жоғары педагогикалық білім беру барысында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінде бұл шығарманы музыкалық талдау дағдылары болуы керек. Осыған байланысты, бұл жұмыстың келесі ерекшеліктерін атап өткен жөн:

а) шығарманың музыкасы жеңіл, музыкалық-би техникасына бай;

б) жұмысты орындау оңай, сондықтан бұл жұмысты оқушылардың әрқайсысы орындай алады;

в) шығармада ынта, батылдық, ептілік пен озаттық идеялары қамтылған;

ж) пьесаның орындалуы ұлтымызға тән ұлттық аспаптар – дйра, рубоб, гиджак және мүмкіндігінше фортепианоның сүйемелдеуімен орындалады. Өткен ғасырдың 20-жылдарының жұмсақ үні енгізілген. бұл аспап музыкалық шығарманың тартымдылығын арттырады, осы уақытқа дейін халқымыздың музыка өнерінде уд аспабы осындай міндетті атқарып келді);

г) шығарманы орындаудағы балалар Көңілді және қуанышты, тартымды және көңілді қозғалыстар табиғи түрде болады;

д) бұл жұмысты бастауыш сынып оқушыларының меңгеруі оңай және жеңіл.

Осындай талдау негізінде бастауыш сыныптарда музыкалық шығарма үлгілерін меңгеруге көңіл бөлген жөнорынды болады және ол бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігінің бір бөлігі болып табылады.

Бұл пәнге дүние жүзі халықтарының үздік музыкалық қайнар көздерін зерттеу де кіреді. Мысалы, қазіргі таңда әлем музыкасында кеңінен қолданылып жүрген нота жазуды үйрету 2-сыныптан басталады. 2-сыныптың «Музыка» оқулығында осыған байланысты мынадай ұғым берілген: «Музыкалық дыбыстар нотамен жазылады, нота жазылған 5 жол нота жолдары деп аталады». Бірақ бұл жерде «нота» ұғымы түсіндірілмеген, осы тұрғыдан алғанда бұл термин неміс тілінен алынған, яғни «Мен әуендердің құрылымдарын жазбаша білдіремін» дегенді білдіреді. Сонымен бірге, мұнда музыкалық шығарманың кілті болып саналатын үш дыбыстың кілті мен сырықтың бейнесі берілген. Бірақ олардың түсініктемелері берілмеді. Демек, жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен бастауыш сыныптың «Музыка» оқулықтарының мазмұнын жан-жақты меңгеріп, олармен теориялық және әдістемелік тұрғыдан жұмыс істей білуге дағдыландыру талап етіледі. Осы орайда Илияс Акбаровтың «Музыкалық сөздік» (Ташкент, 1997) кітабын студенттерге ұсыну орынды. Осындай шығармалар арқылы бастауыш сынып оқушыларына музыка өнерін оқытудың маңызды әдістемесінің болуы кең мүмкіндіктер беретінін айта кеткен жөн.

Оқушылардың болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің музыкалық шығарма үлгілерін орындау қабілетін қалыптастыру маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

- а) оқушылардың музыкаға, әнге немесе биге деген қызығушылығын анықтау;
- б) оқушыларды осы типтерге қарай топқа бөлу;
- в) оқушыларда жалпы орындаушылық дағдыларды қалыптастыру.

Мұндай тәсіл бастауыш сынып оқушыларының музыкалық шығарма үлгілерін ойнау қабілетін қалыптастыруда маңызды

мүмкіндіктер береді. Студенттер музыканың кез келген түріне қызығушылық танытатынын айта кеткен жөн. Сондай-ақ оларды осы түрлеріне қарай топқа бөлу, мысалы, аспапшылар тобы, әншілер тобы немесе бишілер тобы бұл тұрғыдағы мүмкіндіктерді кеңейтеді. Сонымен бірге бастауыш сынып мұғалімінен оқушылардың жалпы музыкалық орындаушылық дағдыларын қалыптастыру талап етіледі. Өйткені әр түрлі іс-әрекеттер барысында студенттердің топтағы үлгерімі осы пәннің біліктілік талаптарында көрсетілген.

Бастауыш сынып оқушыларына музыкалық өнер негіздерін оқытудың ерекшеліктері. Бастауыш сынып оқушылары дене, психикалық, рухани және эстетикалық даму процесінде болғандықтан, оларға музыкалық шығармаларды үйрету нақты педагогикалық-психологиялық заңдылықтарға негізделеді. Осыған байланысты келесі әдістемеге сүйену күтілетін нәтиже береді:

А. Музыкалық орындаушылықты үйрету туралы:

- 1) бастапқы кезеңде музыкалық білім беру;
- 2) музыкалық орындаушылыққа үйрету;
- 3) музыка тыңдауға үйрету.

Бастауыш сынып оқушыларын музыкалық біліммен таныстырудың өзіндік ерекшеліктері бар, ол «музыка» ұғымының мағынасын ашуды, халық музыкасы туралы мағлұмат беруді, балалар музыкасы туралы ұғымдарды беруді қамтиды, бастапқы кезеңде оның негізі ноталық жазуды енгізу. Мысалы, «музыка» ұғымы грекше, өнер құдайы Музаның атынан шыққан, ал өзбек тілінде тарона деп аталады. Сол себепті болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің бұл мәселе бойынша теориялық білімі болуы шарт. Бұл оқушыларға музыкалық орындаушылықты үйретудің де өзіндік ерекшеліктері бар. Онда оқушылар музыкалық аспаптармен танысып, музыкалық аспаптардың ерекшеліктерін біліп, орындаушылық қыр-сырын меңгереді. Мысалы, ұлттық аспаптарымыз Дутор, Рубоб, Тор сияқты ішекті аспаптарды орындауды тез меңгеруге болады, сонымен бірге оқушылар көбірек қызығатын флейта, керней, Буломон сияқты үрмелі аспаптарды меңгеру салыстырмалы түрде қиын. Сондықтан

бастауыш сыныптарда шертпелі және ішекті аспаптарды орындауды мүмкіндігінше үйреткен тиімді. Сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларын музыка тыңдауға үйрету осы пәннің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Мұндай дағды жас ерекшеліктеріне сай музыканы таңдай білу, оны тыңдау уақытын белгілеу, тыңдау кезінде әуеннің әуеніне мән беру, әуенді мұқият тыңдау, музыкадан ләззат алу сияқты нәрселерді меңгеру нәтижесінде қалыптасады. музыка әуендері. Осы себепті бастауыш сыныптар «Музыка» пәні бойынша музыка тыңдауға көп уақыт бөледі.

В. Ән орындауды үйрету туралы:

1) ән туралы түсінік беру;

2) ән айтуға үйрету;

3) музыка тыңдауға дағдылану.

Бастауыш сынып оқушыларына ән туралы білім беруде жарқын, әуезді өлеңдерді таңдауға, балалар әні туралы түсінік беруге, балалар әнін жасаушылар туралы мағлұмат беруге бағытталады. Мысалы, «ән» ұғымының мағынасы әнге қосылып ән айту дегенді білдіреді. Бастауыш сынып оқушыларын ән айтуға, дұрыс тыныс алу мен дем шығаруға дағдыландыру, табиғи дауыспен және тональдықпен айтуға, жұлдыруды қыспауға және әр түрлі жағымсыз әсерлерден қорғауға үйретуде либ дауысты дұрыс үйлестіруге негізделген. ән айтқан кезде серіктесімен. Қазіргі оқу бағдарламасында балалардың хорда ән айту қабілетін қалыптастыруға, сондықтан топтық ән айту дағдысын қалыптастыруға мән беріледі. Топта ән айту кезінде балаларда белгілі бір ерекше дауыс ақаулары жоқ. Бастауыш сынып оқушыларын музыка тыңдауға үйретудің де маңызы зор. Өйткені дәл ән тыңдау арқылы оқушылардың музыкалық эстетикалық талғамы күтілетін деңгейде қалыптасады, ал ән тыңдағанда оның мазмұнына, әуеніне, әуенінің тартымдылығына, сөзінен ләззат алуына негізделеді. Бастауыш сынып мұғалімі оқушыларға тыңдау үшін қосымша әндерді таңдап, ұсына алады. Мысалы, Ойбектің өлеңімен, халық күйімен орындалған мына әнге назар аударыңыз: Бастауыш сынып оқушыларын музыка тыңдауға үйретудің де маңызы зор. Өйткені дәл ән тыңдау

арқылы оқушылардың музыкалық эстетикалық талғамы күтілетін деңгейде қалыптасады, ал ән тыңдағанда оның мазмұнына, әуеніне, әуенінің тартымдылығына, сөзінен ләззат алуына негізделеді. Бастауыш сынып мұғалімі оқушыларға тыңдау үшін қосымша әндерді таңдап, ұсына алады. Мысалы, Ойбектің өлеңімен, халық күйімен орындалған мына әнге назар аударыңыз: Бастауыш сынып оқушыларын музыка тыңдауға үйретудің де маңызы зор. Өйткені дәл ән тыңдау арқылы оқушылардың музыкалық эстетикалық талғамы күтілетін деңгейде қалыптасады, ал ән тыңдағанда оның мазмұнына, әуеніне, әуенінің тартымдылығына, сөзінен ләззат алуына негізделеді. Бастауыш сынып мұғалімі оқушыларға тыңдау үшін қосымша әндерді таңдап, ұсына алады. Мысалы, Ойбектің өлеңімен, халық күйімен орындалған мына әнге назар аударыңыз: әуеннің тартымдылығына және мәтіннен ләззат алуға негізделген. Бастауыш сынып мұғалімі оқушыларға тыңдау үшін қосымша әндерді таңдап, ұсына алады. Мысалы, Ойбектің өлеңімен, халық күйімен орындалған мына әнге назар аударыңыз:

Күн сәулесі мол нұрын шашады,

Көктемде бізді тастап кетпе.

Елде дала қалмасын,

Шешек тіпті тастардан.

Бұл әннің мазмұны терең, ырғағы жоғары, балаларға арналған сөздерді айтуға оңай. Сол себепті де ол оқушылардың санасы мен жүрегінде ұзақ сақталатын қасиеті бар. Осындай қосымша құлаққа қонымды әндерді айтуға, тыңдауға үйретудің әдістемелік тұрғыдан маңызды екенін айта кеткен жөн.

V. Биді үйрету туралы

1) би туралы түсінік беру;

2) би орындауын үйрету;

3) би қабілеті бар оқушыларды жеке оқыту.

Бастауыш сынып оқушыларына би туралы түсінік беруде бұл терминнің мағынасы, бидің адам дамуындағы рөлі, халқымыздағы би өнерінің сан алуан түрлері, биді үйренудің эстетикалық құндылығы туралы дағдылар беріледі. Мысалы, «би» ұғымы арабша қимыл-қозғалыс деген мағынаны білдіреді және ол билердің адамдық мәнді мінез-құлқын білдіреді. Оқушыларды биді орындауға үйретуде бастың, қолдың, аяқтың дұрыс қимылына, музыкаға сәйкес келуіне көңіл бөлінеді. Бақылаулар көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының барлығы дерлік билей алады және оған қызығушылық танытады. Осы орайда, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында білім алғандардың белгілі бір дағдыларды меңгеретінін ерекше атап өткен жөн. сондай-ақ Би өнері бар оқушылармен жеке жұмыс жүргізу керек. Бұл ретте бастауыш сынып мұғалімі музыка және өнер мектептерінің балалар мұғалімдерінің көмегімен немесе би мамандарының қолдауымен күтілетін нәтиже береді. Өйткені бастауыш сынып оқушыларының бойында би өнерінде дарындылық бар, сондықтан бишілерді жастайынан музыка өнеріне баулу тәжірибесіне көңіл бөлінеді. Өйткені, 6-7-сыныптан бастап балалардың бойында серпімділік қабілеті жойыла бастайды. Балалардың биін орындауда әуезді музыкаға сүйену әдістемелік жағынан дұрыс. Бұл ретте бастауыш сынып мұғалімі музыка және өнер мектептерінің балалар мұғалімдерінің көмегімен немесе би мамандарының қолдауымен күтілетін нәтиже береді. Өйткені бастауыш сынып оқушыларының бойында би өнерінде дарындылық бар, сондықтан бишілерді жастайынан музыка өнеріне баулу

тәжірибесіне көңіл бөлінеді. Өйткені, 6-7-сыныптан бастап балалардың бойында серпімділік қабілеті жойыла бастайды. Балалардың биін орындауда әуезді музыкаға сүйену әдістемелік жағынан дұрыс. 6-7 сыныптан бастап балалар ағзасында серпімділік қабілеті жойыла бастайды. Балалардың биін орындауда әуезді музыкаға сүйену әдістемелік жағынан дұрыс. 6-7 сыныптан бастап балалар ағзасында серпімділік қабілеті жойыла бастайды. Балалардың биін орындауда әуезді музыкаға сүйену әдістемелік жағынан дұрыс.

Бастауыш сынып оқушыларына музыка негіздерін оқыту бірегей әдістемеге сүйенетінін айта кеткен жөн. Сондықтан бұл әдістемені жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде меңгерген орынды.

Бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық қабілетін дамыту. Бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық қабілетін қалыптастыру «музыка» оқу пәнінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Өйткені дәл музыка арқылы оқушылардың жүрегінде пәк сезімдерін сақтап, жаман қылықтардан қорғап, жүректерінің қатып қалуының алдын алуға мүмкіндік бар. Осы себептерге байланысты бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық талғамын осы пән арқылы дамыту мәселесі маңызды әдістемелік тәсілдердің бірі ретінде таңдалды. Соңғы кездері студенттердің мобильді байланыс құралдары мен компьютер сияқты техникалық және оқу құралдарын кеңінен пайдалануы олардың музыкалық-эстетикалық талғамын қалыптастыруға ерекше көзқарасты қажет етеді. Өйткені техникалық құралдар адам жүрегінде технократиялық (бір жақты) сезімді қалыптастырады.

Бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық қабілетін дамытуда мыналарға көңіл бөлу күтілетін нәтиже береді:

- 1) оқушылардың эстетикалық бастамасын қолдау;
- 2) оқушылардың музыкаға деген қызығушылығын дамыту;
- 3) оқушылардың табиғи музыкаға деген дарындылығын ерекше бағыттау.

Бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың эстетикалық бастамасын, яғни талғамын, сезімін, тәжірибесін дұрыс қалыптастыруы керек. Өйткені бастауыш сынып оқушыларында адамның ішкі тәжірибесі қарқынды дамып, өсіп келеді. Осыған байланысты, көп жағдайда оқушылар белсенді, қызығушылық танытады. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық бастамасын қолдау олардың музыкалық дағдыларын табиғи түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларының музыкаға деген қызығушылығын дамыту ерекше мәселе. Ең алдымен, оқушылардың музыкаға деген табиғи қызығушылығы бар екенін, оларға арнайы білім қажет екенін айта кеткен жөн. Атақты ресейлік балалар музыкасының композиторы Римско-Ковсаков балалардың музыкалық шығармаларын студенттердің қызығушылықтарын ескере отырып жазғанын ерекше атап өтеді. Бүгінгі таңда бастауыш сынып оқушыларын ұлттық және әлемдік музыкада кездесетін музыка жанрлары қызықтырады. Мысалы, рэп-топ жанрында музыкаға адам дауысын речитативті қосу дәстүрі қалыптасқан, бастауыш сынып оқушылары музыканың осы жанрының үнділігіне тәнті болып, оны тыңдауға қызығушылық танытады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі мұндай қызығушылықтарды дұрыс дамытуға көңіл бөлгені орынды. Бақылаулар бастауыш сынып оқушыларының көпшілігінің музыкалық қабілеті бар екенін көрсетеді. Мысалы, олар көбінесе аспапта ойнауға сілтеме жасайды, олар ән айтуға немесе билеуге қызығушылық танытады. Бұл жағдайда оқушының музыкалық қабілетін оның қызығушылығына қарай қалыптастыру – бастауыш сынып мұғалімінің басты міндеті. Соның нәтижесінде бастауыш сынып оқушысының музыкалық-эстетикалық талғамы, адамгершілік қасиеттері қалыптасады. Сондықтан бастауыш сыныптарда оқушылардың музыкалық қабілетін қалыптастыру және дамыту маңызды әдістемелік мәселелердің бірі болып табылады.

Көңіл бөлінсе, бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық қабілетін дамытуда ерекше дара тәсіл әдістемесіне сүйену керек. Тәжірибелі бастауыш сынып

мұғалімдері бұл орайда музыка мамандарының мүмкіндіктерін тиімді пайдаланады, яғни оқушыларды қызығушылықтарына қарай мамандарға жібереді. Бүгінгі таңда еліміздің барлық аймақтарында заманауи талаптарға сай, қосымша білім беретін балалар музыка және өнер мектептері жұмыс істеуде. Осы оқу орындарының педагог мамандарының мүмкіндіктерін іс жүзінде пайдаланған абзал. Немесе Өзбекстан Республикасы Президентінің бастамасымен әр ауданда мәдени клубтар құрылып, мұндай құрылымның мамандарын пайдалану тиімді деп саналады.

Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын қалыптастырудағы «Музыкалық мәдениет» пәнінің маңызы. Эстетикалық сана – адамның ішкі тәжірибесі мен сезімін дұрыс қалыптастыру, эстетикалық санасы бар адамның ақыл-ойы мен жүрегінде әсемдікті сүйю, жақсылыққа шақыру, жамандықтан тыю қасиеттері болады. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының «Музыка» білім беру пәні арқылы эстетикалық санасын қалыптастыру осы сыныптардың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын қалыптастыруда музыкалық өнерді пайдалану мынадай әдістемеге негізделгенін айта кеткен жөн:

- 1) оқушылардың эстетикалық санасының деңгейін анықтау;
- 2) студенттермен жеке жұмыс;
- 3) оқушылардың эстетикалық санасының дамуын қадағалау.

Бастауыш сынып оқушылары эстетикалық сана деңгейін анықтау кезінде музыкаға, ән айтуға немесе биге деген қызығушылықтары анықталады. Анықталған ақпарат негізінде оқушылармен оқу іс-әрекеті жүргізіледі. Мұндай іс-шаралардың негізі – оқушылардың өз қызығушылықтарына сай музыка, ән немесе би билеу. Бұл ретте бастауыш сынып оқушыларының физикалық және эстетикалық мүмкіндіктеріне бірінші кезекте назар аудару керек. Өйткені оқушылар өз мүмкіндіктерінен тыс спектакльдерге қатты қызығады немесе атақты әртістерге қызғанышпен қарап, соларға еліктеуге

тырысады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі мұндай жағдайда олардың эстетикалық санасын дұрыс бағыттау керек. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын қалыптастыруда мүмкіндігінше жеке жұмыс жүргізген тиімді. Бұл ретте оқушыларды музыкалық қабілеті мен қызығушылығына қарай үйірмелерге тартуға көңіл бөлген дұрыс. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы «Мәдениет және өнер салаларын одан әрі дамыту жөніндегі қосымша шаралар туралы» қаулысына сәйкес әр мектепте арнайы музыкалық үйірмелер құрылып, оларда танымал өнерпаздар өнер көрсетуде, операциясы орнатылды. Осыған орай, осындай үйірмелердің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, бастауыш сынып оқушыларымен жеке жұмыс күтілуде және нәтижелі және ол арқылы оқушылардың эстетикалық санасын мақсатты түрде қалыптастыруға қол жеткізіледі. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасының дамуын қадағалау маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Бұл жағдайда студенттер өздерінің ынта-жігерін көрсетеді, олардың музыкалық іс-шаралардағы белсенділігі мен тәрбиелік іс-шаралардағы бастамашылдығына мән беру маңызды. Өйткені эстетикалық сезімі қалыптасу сатысында тұрған оқушылар өз дарынын, қызығушылықтарын көпшілік алдында көрсетуге ұмтылады. Сондай-ақ кейбір оқушыларда ұялшақтық бар, мұндай жағдайда бастауыш сынып мұғалімі оларды белсендіруі керек. Өйткені эстетикалық санасы күтілетін деңгейде қалыптасқан оқушының адамгершілік, тәрбиелік іс-әрекетінде оң өзгерістер байқалады. кейбір оқушыларда ұялшақтық бар, мұндай жағдайда бастауыш сынып мұғалімі оларды белсендіруі керек. Өйткені эстетикалық санасы күтілетін деңгейде қалыптасқан оқушының адамгершілік, тәрбиелік іс-әрекетінде оң өзгерістер байқалады.

Сонымен, «Музыкалық мәдениет» бастауыш сыныптарда музыка өнерін меңгерудің ең маңызды негізі болып табылады. Бастауыш сыныптардағы бұл оқу пәнінің формасы оқушылардың рухани, эстетикалық, дене және психикалық ерекшеліктеріне негізделген өзіндік ерекшеліктері бар. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде осы мәселелер бойынша теориялық және әдістемелік дағдыларды меңгеру талап етіледі.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. «Музыкалық мәдениет» бастауыш білім берудің негізгі оқу пәндерінің бірі ретінде оқушыларға қандай негізде білім мен тәрбие береді?
2. Бастауыш сынып оқушыларына музыка негіздерін оқытудың ерекшеліктері қандай?
3. Бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық қабілетін дамыту туралы не білесіз?
4. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын қалыптастыруда «Музыкалық мәдениет» пәнінің маңызы қандай?

Өз бетінше оқуға тапсырма:

«Музыкалық мәдениет» оқу бағдарламасының құралы арқылы бастауыш сынып оқушыларын музыка өнерінің негіздерімен таныстыру ерекшеліктерін зерттеңіз.

6-ТАҚЫРЫП: БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОРЫНДАУШЫЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жоспар:

1. Балаларға арналған музыка, әндер мен билерді ұсынады.
 2. Бастауыш сынып оқушыларының музыка тыңдау, ойнау қабілетін қалыптастыру.
 3. Бастауыш сынып оқушыларының ән орындаушылық дағдыларын қалыптастыру.
 4. Бастауыш сынып оқушыларының би өнерін дамыту.
- Негізгі сөздер:* бастауыш, музыка, орындау, шеберлік, қалыптастыру, жаттықтыру, дағдыландыру.

Балаларға арналған музыка, әндер мен билерді ұсынады. Бастауыш сынып оқушыларының орындаушылық шеберлігін қалыптастыруда музыка туралы теориялық және практикалық түсінік беру тиімді. Музыка жоғары, төмен және біркелкі дыбысты әуезді дыбыстардан тұрады. Балалар музыкасында қатты дыбыстарды қолдану шектеулі, бірақ жоғары дыбыстар әуезді болғанымен, балалардың есту қабілетіне, миының жұмысына кері әсерін тигізеді. Осыған байланысты балалар музыкасының келесі ерекшеліктеріне назар аудару қажет:

- а) тондарға бай болу;
- б) дыбыстың төмен болуы;
- в) тондардың тегіс дыбысталуы.

Осы ерекшеліктерге мән беру бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шеберлігіне ғана емес, оқушыларды дұрыс тәрбиелеуге де қызмет етеді. Өйткені балалар музыкасының маңызы зор, өйткені ол оқушыларды шабыттандырады және олардың ми әрекетінде мотивация тудырады.

Балалар әндерінде өзіндік ерекшеліктері бар, оларда үні, мазмұны мен жатықтығы да маңызды. Балалар әндерін жасауда ең әуезді және дауыссыз сөздер таңдалады, ал дауысты дыбыстар тек ұзақ дыбыстарға немесе әндердің шарықтау шегін ойнауға қолданылады. Сондықтан еліміздегі ең дарынды ақындардың өлеңдері балалар әні ретінде таңдалып, оларға композиторлар әуен шығарады. Бұл орайда халық әндерінің маңызы ерекше. Өйткені халық әндері әуезділігімен, ұйқастығымен ерекшеленеді. Осыған орай, балалар әндерін таңдауда мынадай ерекшеліктерге назар аудару әдістемелік тұрғыдан дұрыс.

а) дыбысты және қысқа айтылатын сөздерге бай сөздерді таңдау;

- ә) әндердің мазмұндылығына мән беру;
- в) ән мәтінінің өзінде музыкалықлықтың болуы.

Осы сипаттар балалар әндерінің ерекше жанр ретінде қалыптасуына негіз болады. Өткен ғасырдың 50-жылдарынан бастап балалар ақындары мен композиторлары кәсіби маман ретінде бұл жанрды әлем халықтарының балалар әндері

деңгейіне дейін жетілдіріп келеді. Бір айта кетерлігі, халық өлеңдері балалар әні ретінде таңдалып, оған музыка жазғандар басшы, ал ақындардың өлеңіне музыка жазғандар композитор деп аталады. Сондықтан музыка өнерінің маңызды мекемелерінің бірі Өзбекстан композиторлар және композиторлар одағы деп аталады. Композитор – Аваз Мансұров, Айдын Абдуллаева, ал Нодим Норхожаев, Махмуд Тожибоев – композитор.

Балалардың билері сонымен қатар ерекше және ересектердің биінен мүлдем өзгеше. Ересектердің биінде па (жүру), са (қозғалыс) сияқты терминдер қолданылса, балалар биінде ойын, қозғалыс, қозғалыс, үдеу, тежелу сияқты терминдер қолданылады. Осыған байланысты балалар биіне келесі критерийлерге сүйене отырып жақындау педагогикалық талаптарға сәйкестік болып табылады:

а) билейтін балалардың бұлшық еттерінің, сіңірлерінің және жүйке талшықтарының созылмауы;

б) басты айналдырып, көзді тоқтататын қозғалыстардың болмауы;

в) балалардың толқуын, ләззатын, ынтасын оятатын мазмұнның басымдылығы.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен осы мәселелерді терең меңгеру талап етіледі.

Айта кету керек, бүгінде еліміздің барлық жалпы орта білім беретін мектептерінде музыка пәнінің мұғалімдері мен белгілі өнер қайраткерлері еңбек етуде. Осыған байланысты бастауыш сынып мұғалімдері осы мамандардың көмегін пайдалана отырып, бастауыш сынып оқушыларының музыкалық, ән-би ерекшеліктерін іс жүзінде меңгеруден немесе практикалық іс-әрекетте олардың көмегіне сүйенуден күтілетін нәтиже береді. Сонымен қатар, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің балалар музыка және өнер мектептерінің педагогтарымен ынтымақтастығы олардың балалар музыкасының, ән-билерінің ерекшеліктерін меңгеруге көмектеседі.

Бастауыш сынып оқушыларының музыка тыңдау, ойнау қабілетін қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушыларының тыңдау және ойнау дағдыларын

қалыптастыру «Музыка» оқу пәнінің негізгі мәселелерінің бірі болып табылады. Өйткені музыканы дұрыс тыңдау баланың рухани және ақыл-ой мүмкіндіктерінің кеңеюіне ықпал етеді, ал музыкамен айналысу оның қабілетін дамытатын факторлардың бірі болып табылады. Сондықтан Өзбекстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы «Мәдениет және өнер салаларын одан әрі дамыту жөніндегі қосымша шаралар туралы» қаулысымен әрбір жалпы орта білім беретін мектепте «Ғарақтарға арналған практикалық музыка» жұмыс істейтін болады, және оларда танымал суретшілердің шеберлік сабақтары өтеді.

Бастауыш сынып оқушыларының музыканы тыңдау және ойнау қабілетін қалыптастыруда төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

а) студенттерді қолайлы аспаптармен таныстыру және оларға музыкалық ноталар сияқты ең қарапайым ұғымдарды меңгерту (мысалы, «Музыка» оқулықтарында сол (скрипка) пернесінің пернесін енгізуге назар аударылады, музыканың негізгі символы);

б) оқушыларға музыканы таңдауға және оны кем дегенде бір жарым дюйм қашықтықта тыңдауға дағдыландыру (мысалы, қазіргі кезде құлаққап сияқты құрылғылар баланың миына кері әсер етеді, тіпті оларда керендік тудырады) белгілі. орын алу);

в) оқушыларды музыкада ойнауға үйретуде, олар қызығатын аспаптарды таңдауда және аспаптардың балаларға арналғандығына назар аудару, балаларға физикалық және психикалық зиян келтірмейтін әрекеттерді орындауға үйрету (мысалы, кейінірек Оқушылардың ересектерге арналған аспаптарды пайдаланатынын байқады, ал біздің танымал аспапымыз Дойра да балаларға арналған).

Осыларды ұстану бастауыш сынып оқушыларының музыканы тыңдау және ойнау дағдыларын дұрыс қалыптастырудың негізі болып табылады. Музыка өнері балаларды әлеуметтік желідегі келеңсіз ақпараттардан қорғаудың маңызды құралдарының бірі екенін ұмытпаған жөн.

Бастауыш сынып оқушыларының ән орындаушылық дағдыларын қалыптастыру. Ұлы бабамыз Әбу Насыр Фараби «Музыканың үлкен кітабы» атты еңбегінде балалардың ән айтуды үйрету олардың дарындылығын дамытудағы маңызды қадамдардың бірі екенін, соған мысал ретінде Ежелгі Грецияда музыканың бірі болғанын айтқан. бастауыш мектептердегі ең маңызды пәндер.оқығанын көрсетті. Осы орайда бастауыш сынып оқушыларын әнге үйретудің олардың ынта-жігерін, рухын, батылдығын қалыптастыруда маңызы зор. Мысалы, бастауыш сынып оқушылары көбінесе Әнұран сөзін қолданбай, «Бүгін біз Серкуёшты ән салдық» деп айтады. Расында да, әнұранымыз Серкуёш һүр олкам сияқты ең шымыр да әуезді сөздерден басталады.

Бастауыш сынып оқушыларын ән айтуға үйретуде мыналарға көңіл бөлу күтілетін нәтиже береді:

а) оқушыларды мүмкіндігінше өз таңдауы бойынша ән айтуға үйрету;

ә) оқушылардың дене, жас, рухани ерекшеліктеріне сай әндерді айтуға дағдыландыру;

в) оқушыларды дауысы мен дауыс ырғағына зиян келтірмейтін әндерді орындауға бағыттау.

Осыларды ұстану бастауыш сынып мұғалімінің сабағының нәтижелі болуына әкеледі. Орайы келгенде айта кететін жайт, түрлі байқаулар мен байқауларда оқушылардың өз қабілетіне сай келмейтін «Катта ашула», «Мақомлар» сияқты ауыр әндерді орындайтыны байқалады. Осындай әндероның шыңы биік студенттердің мүмкіндіктеріне сәйкес келмейтінін айта кеткен жөн. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне осындай кәсіби дағдыларды терең меңгеру ұсынылады.

Соңғы кездері балалар шығармашылығы байқаулары жиі өткізілуде. Осындай байқауларды тиімді пайдалану балалардың әнге деген қызығушылығын арттырып, ән айту шеберлігін шыңдайды. Осы орайда көпшіліктің көңілінен шыққан балалар ансамбльдерінің әншілік өнерін үлгі немесе үлгі ретінде көрсету тиімді. Мәселен, соңғы кездері «Томоша» балалар ансамблі орындаушылық шеберлігімен елімізде ғана

емес, әлем халықтарына танымал. Өйткені ансамбль балалар әндерін айтудағы тәжірибесінің арқасында мамандарға танылды. Немесе «Бойчечак» балалар ансамблінің музыка мен би орындауында ерекше тәжірибелері бар. Осы орайда мұндай ансамбльдердің орындаушылық шеберліктерін пайдалана отырып, жуырда «Наво» және «Мәдениет және ағарту» ұлттық телевизиямыздың телеарналарда балалардың ән айтуы бойынша арнайы шоулар көрсетілуде. Осындай практикалық материалдарды сабақтарда пайдалану күтілетін нәтиже береді. Бақылаулар кейбір бастауыш сынып мұғалімдерінің теориялық тұрғыдан маңызды тәжірибелері бар екенін көрсететіндіктен, олар бұл тұрғыда тәжірибе мысалдарын қолданғаны дұрыс болар еді.

Бастауыш сынып оқушыларының би өнерін дамыту. Би – физикалық, рухани және эстетикалық өнер түрі. Сондықтан 15 ғасырдағы Тимуридтер дәуірінде атақты билердің бастауыш сыныптарда оқушыларға би үйрету дәстүрге айналған. Сондай-ақ заманауи ойшылдар жаңадан құрылған мектептерде балаларды биге үйретудің арнайы тәсілдерін жүзеге асырды. Мысалы, атақты Бұқар биі Исохор Окилов (ол Мукаррама Тұрғынбаева, Маъмұра Ергашева, Рушана Султонова сияқты атақты билердің ұстазы болған) Бұхара заманауи мектептеріндегі бастауыш сынып оқушыларына би өнерінен сабақ берді. Бұл педагогтың әдіс-тәсілдері кейін еліміздің жалпы орта білім беретін мектептеріндегі «Музыка» сабақтарында би негіздеріне арналған бөлімдерде негізге алынды.

Бастауыш сынып оқушыларының би өнеріне деген дағдысын қалыптастыруда мыналарға назар аударған жөн:

- а) би мен қимылдың мағынасын түсіндіру;
- ә) балалардың дамуындағы бидің рөлін түсіндіру;
- в) дүние жүзінде балалардың би өнерінде қажетті білім мен дағдыны меңгеру өркениет белгілерінің бірі ретінде қарастырылатынын үйрету.

Осыларды орындау бастауыш сынып оқушыларына би өнерінің негіздері туралы қажетті түсінік алуға мүмкіндік береді. Оқушылар алған білімдері мен дағдыларын оқудың

кейінгі кезеңдерінде тиімді пайдаланады. Сондықтан барлық пәндердің ішінде бастауыш сыныптарда «Музыка» пәнін оқытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Орайы келгенде айта кететін жайт, болашақ бастауыш сынып мұғалімдері ұлдар мен қыздарға арналған билер бар екенін білуі керек. Осыған байланысты ұлдарға арналған билерде дене қимылдары көбірек болады, ал қыздарға арналған билерде ақсақалдарда дене қимылдарынан гөрі мимикаға көбірек көңіл бөлінеді. Бұларды түсіну бастауыш сынып оқушыларын бидің шынайы негіздерімен таныстыруға мүмкіндік береді.

Кейінірек би мұғалімдері және Көптеген билерді балет шеберлері сахналайды. Мұндай билер көбінесе командалық орындауға бағытталған. Мысалы, «Танавор» (Мұкаррама Тұрғынбоеваның шығармасы), «Шеңбер биі» (Ұста Олім Комилов шығармашылығы), «Әндіжан полькасы» (халық биі) солардың қатарында. Сондай-ақ, бастауыш сынып оқушыларының әлем халықтарының балалар билері туралы түсінігі болуы керек. Оқушылардың дүние жүзі халықтарының балет, танго, лезгинка, вальс сияқты билерін түсінуі сабақтардың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Өйткені бүгінде еліміздің әлем халықтарымен интеграциясы бар, бұл олардың мәдениеті мен өнерінен хабардар болуды талап етеді.

“Музыкалық өнер – АРТ технологиямен шығармашылық факторы ретінде» шығармашылық, орындаушылық және дарындылық таныту ерекшеліктерімен маңызды. Демек, жоғары педагогикалық білім беру процесінде музыка өнерінің негіздері, балалар музыка өнерінің ерекшеліктері, музыка өнерінің орындаушылық негіздері бойынша теориялық білім мен әдістемелік дағдыларды меңгеру болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінде, маңызды.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Балалар музыкасының, әндерінің, билерінің ерекшеліктері дегенді қалай түсінесіңдер?

2. Бастауыш сынып оқушыларының тыңдау және ойнау дағдыларын қалыптастыруда неге көңіл бөлінеді?

3. Бастауыш сынып оқушыларының ән орындаушылық дағдыларын қалыптастырудың негіздері қандай?

4. Бастауыш сынып оқушыларының би өнеріне деген дағдыларын дамыту үшін не нәрсеге мән беру керек.

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Илияс Акбаровтың «Музыка сөздігі» кітабын оқып, балалар музыкасы, ән-биі тарауларын қорытындылау.

Модуль үшін ұсынылатын оқу:

1. Илияс Акбаров. Музыка сөздігі. - Т.: «Мұғалім». 1997
2. 1,2,3,4 сыныптар Музыка оқулықтары. - Т.: Ғ.Ғұлам атындағы баспаның шығармашылық үйі. 2018
3. Өнер мен музыканы анықтау. Жинақ. Книга для учителя. - М.: «Просвещение». 1991 жыл

МОДУЛЬ 3. «БЕЙНЕЛЕУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР – АРТ ТЕХНОЛОГИЯ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫҢ НЕГІЗІ»

7-ТАҚЫРЫП: БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ НЕГІЗДЕРІ

Жоспар:

1. «Бейнелеу өнері» – Өнер бастауыш білім берудегі технологияның негізі ретінде.

2. Бейнелеу өнерінің сипаттамасы және оның қолданбалы және мүсін өнерімен байланысы.

3. Бейнелеу өнеріне оқыту негіздері.

Негізгі ұғымдар: бейнелеу өнері, бастауыш білім, АРТ технологиясы, мінездеме, өнер түрлері.

«Бейнелеу өнері» – Өнер бастауыш білім берудегі технологияның негізі ретінде. Бейнелеу өнері – болмыстағы болмысты, заттар мен оқиғаларды суреттейтін өнер түрі.¹⁶ Бұл өнер бастауыш білім берудегі Сөйлеу және Музыкамен бірге АРТ технологиясының негізін құрайды. Өнер ұғымында шетел педагогтары қолданбалы өнердің түрлерін жиі түсінеді және осы мағынада бейнелеу өнері рухани-қолданбалы өнердің негіздерін қамтиды. Елімізде өткен ғасырдың 50-жылдарынан бастап бейнелеу өнері білім берудің бастауыш сатысында негізгі білім беру пәндерінің бірі ретінде оқытылып, ол арқылы балалардың көркемдік қабылдауын қалыптастыру олардың эстетикалық талғамын дамытып, өмірге әкелудің басты жолы болып табылады. қабілеттеріне көңіл бөлінуде. Осыған байланысты бастауыш сыныптарда бейнелеу өнерін оқыту, оқыту және меңгеру адамның шығармашылық ойлауы мен қабілетіне байланысты деп қабылданады.

Ұлттық білім беру жүйемізде бейнелеу өнері бірнеше кезең мен бағыт негізінде дамыды. Оның біртіндеп кезеңдерін келесі кезеңдерге бөлуге болады:

- 1) Мәсікке дейінгі кезеңнен VIII ғасырдың аяғына дейінгі кезең;
- 2) ортағасырлық кезең (IX-XIX ғғ.);
- 3) жаңа дәуір (XX-XXI ғасырлар).

¹⁶Хасанов Р. Бейнелеу өнерінің негіздері. – Ташкент, 2009. 193-бет.

Бірінші кезеңгеоның мысалдары еліміздің Науаи облысындағы Зараутсойға, Сурхандария облысындағы Айритомға және Ферғана облысындағы Парканаға иориогрифтер, яғни тас пен темірге қашалған бейнелер түрінде жеткен. Бұл дереккөздер халқымыздың тұрмыс-тіршілігін, өсімдіктері мен жануарларын сипаттайды және бұл бейнелеу өнерінің үлгілерін бүгінде ғалымдар зерттейді. Бұл ресурстар ЮНЕСКО-ның Жалпыға бірдей ұлттық мәдени мұралар тізіміне енгізілген. Екінші кезеңнің мысалдары мүсіншілер мен суретшілердің шығармалары арқылы жеткен. Осы орайда Камолиддин Бехзодтың (16 ғ.) миниатюралық туындылары, яғни адам бейнесі мен тұрмыс-тіршілігін бейнелейтін туындылары бізге жетіп, ұлттық мұрамыз болып табылады.

Керек кезде бұл кезеңдерде бейнелеу өнерінің бірнеше бағыттары жүзеге асырылғанын айта кеткен жөн. Олардың ең маңыздысы романтизм, яғни қиял мен ойлауды бірінші рет бейнелеу, реализм, яғни болмысты дәл бейнелеу, сюрреализм, яғни болмыс пен болмысты елестету мен қиял арқылы бейнелеу, экзистенциализм, бұл. бейнеде адамның тәжірибесі мен эмоциясы.олардың психологиялық көрінісі сияқты бағыттар тәжірибеде болды. Бүгінгі таңда ұлттық бейнелеу өнерімізде осы бағыттардың барлығында жасампаздық жасалып жатқанын айта кеткен жөн.

Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен бейнелеу өнерінің негіздері туралы осындай теориялық мәліметтерді жан-жақты меңгеру талап етіледі. Өйткені теориялық білімге ие болу бастауыш сынып оқушыларына бейнелеу өнерін оқытудың кең мүмкіндіктерінің бірі болып табылады. Өйткені, адамның бейнелеу өнеріне деген қабілеті жас кезінен білінеді, бұл жағынан бастауыш сынып оқушыларыбейнелеу өнеріне деген қызығушылық пен дарындылықтың айқын болуы бастауыш сынып мұғалімінен жоғары кәсіби дайындықты талап етеді.

Педагог ғалымдар позитивті және адам тәрбиесінің мол мүмкіндігіне сәйкес өнердің ART технологиясының негізінің

бірі екенін көрсетеді. Бұл жағдайда өнердің бұл түрін бастауыш сыныптарда тереңдетіп оқыту ұсынылады.

Бейнелеу өнерінің сипаттамасы және оның қолданбалы және мүсін өнерімен байланысы. Бейнелеу өнерінің үш танымал түрі бар:

- 1) Сурет салу;
- 2) Мүсін;
- 3) Графика (қаламмен сурет салу);¹⁷

Түсті суретбұл тегіс бетке әртүрлі түстер мен материалдарды қолдану арқылы жасалған кескінді білдіреді. Ол негізінен майлы бояу, акварель, гуашь, темпера, сонымен қатар түрлі-түсті қарындаштарды пайдаланады. Кескіндеменің мынадай танымал түрлері бар: 1) станокпен кескіндеме; 2) монументалды кескіндеме; 3) миниатюралық түсті сурет; 4) сәндік түсті бейне; 5) театрландырылған сәндік түсті бейне. Бастауыш білім беруде бұл бейнелеу түрлеріне қарағанда түстің декоративтілігі жоғары, яғни сәндік түстер кеңінен қолданылады, ал бейтарап бояулар оқушылардың физикалық және психикалық мүмкіндіктеріне сәйкес қолданылады. Мысалы, гуашь немесе акварельдің иісі өте өткір, сондықтан бастауыш сыныптарда түрлі-түсті қарындаштарды мүмкіндігінше пайдалану әдістемелік жағынан дұрыс.

Мүсінтүс, сурет сияқты, әртүрлі стильдер мен бейнелеу әдістері мен материалдарының көмегімен өмір шындығы мен оқиғаларын білдіреді. Бастауыш сынып оқушыларының заттардан зат жасау, мүсін жасау сияқты қабілеттері жоғары. Сондықтан оқушыларға балшық (балшық), пластилин сияқты арнайы материалдарды пайдалана отырып, мүсіннің негіздері бойынша дағдылар беріледі. Бұл жерде бастауыш сынып оқушыларының мүсіндік үлгілерінің мазмұнын білуге басты назар аударылады. Егер оқушы өзі жасап жатқан заттың мағынасын түсінсе, күткендей мүсіндік үлгілер жасай алады. Осы орайда белгілі өнертанушы, педагог М.¹⁸

¹⁷Қараш: Айдын М. Суретші-педагогтарды дайындау мәселелері. - Ташкент, 1997. Гасанов Р. Бейнелеу өнерінің негіздері. - Ташкент, 2009 ж.т.б.

¹⁸Чернявская Н.С. Изобразительное искусство мен жас мектеп. // Detey art v jizni. Жинақ. - Мәскеу, 1991. - С. 51

Бейнелеу өнерінің графикалық түрі латынша, жазамын, сызамын деген мағынаны білдіреді және бұл түрінде заттар мен заттар сурет арқылы өрнектеледі. Мысалы, металл, ағаш, линолеум, тас сияқты материалдарға өңделеді, содан кейін қағазға ауыстырылады. Бастауыш сынып оқушыларын алдымен заттар мен заттарды жасауға, содан кейін олардың кескіндерін салуға үйретеді. Графикалық өнер туындысының өлшемі үлкен емес және түстер саны шектеулі болғандықтан өзіндік сипаттамалары болады. Өнердің бұл түрінің жарқын мысалы - миниатюра.

Егер назар аударсаңыз, бұл өнер түрлерінің өзіндік ерекшеліктері бар және сонымен бірге олар белгілі бір байланыспен сипатталады. Бастауыш сыныптарда бейнелеу өнерінің бұл түрлері өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып оқытылады. Онда студенттердің теориялық түсініктерді меңгеруіне, практикалық қабілеттерін көрсетуге және жаңа әзірлемелерді жасауға басты назар аударылады. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің бейнелеу өнерінің осы түрлері бойынша терең білім мен дағдыларды меңгеруі талап етіледі.

Бейнелеу өнеріне оқыту негіздері. Бастауыш сыныптарда бейнелеу өнерін оқыту және ол арқылы оқушылардың дағдыларын қалыптастыру педагогикалық маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы тапсырмаларды орындау барысында мыналарға назар аудару ұсынылады:

- 1) оқушылардың бейнелеу өнерінің түрлері туралы түсініктері;
- 2) оқушылардың бейнелеу өнеріндегі қабілеттерін дамыту;
- 3) оқушылардың бейнелеу өнерінің мазмұнын айта білу дағдыларын қалыптастыру.

Мұндай тәсіл бастауыш сыныптарда бейнелеу өнері арқылы оқу-тәрбие үрдісін нығайтуға қол жеткізіледі. Педагог ғалымдардың пікірінше, бастауыш сынып оқушыларын:

- а) оқушыларды қарапайым және шығармашылық көзқарас негізінде заттарды жасауға дағдыландыру;
- ә) оқушыларды заттар мен оқиғаларды бақылауға үйрету;

в) оқушылардың шығармашылық қабілеттерін көрсетуге дағдыландыру.¹⁹

Шынында да, бұл бастауыш сынып оқушыларын заттар мен шындықты қарапайым түрде суреттеуге үйретіп, шығармашылыққа баулудың маңызды әдісі болып табылады. Осы арқылы олар заттар мен оқиғаларды бақылауды үйренеді. Сондай-ақ, оқушылардың бейнелеу өнеріндегі шығармашылық қабілеті бірте-бірте дамиды. Педагогикалық эксперименттер бастауыш сынып оқушыларын заттар мен оқиғаларды бақылауға үйрету олардың бейнелеу дағдыларын тез қалыптастыратынын көрсетеді. Мысалы, оқушыларға көктемнің суретін салуды тапсыру арқылы мақсатқа жету мүмкін емес, керісінше, алдымен көктем мезгілін бақылап, сосын суреттеп беруді сұраса, оқушылар көктем суретін күткеннен де жақсы сипаттайды. Сондықтан оқушылардан заттар мен оқиғаларды бақылау, оларды үйрену, содан кейін оларды сипаттау дағдыларын беру маңызды. Мысалы, өзіңізге ұнайтын нәрсенің мүсінін жасауды сұраудың орнына, мүсіндерді көрсетіп, оларды сипаттауды сұрау қажетті нәтиже береді. Бастауыш сынып мұғалімдері өз тәжірибесіне сүйене отырып, көбінесе оқушыларға өздеріне таныс заттар мен заттарды жасау немесе сурет салу тапсырмасын береді. Мысалы, оқушылар Аналар бейнесін өте толық салады және өздері жақсы білетін заттарды дұрыс жасай алады. Осыған байланысты әрбір бастауыш сынып мұғалімінен бейнелеу өнерінің жеке әдістемесі болуы талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сыныптарда Бейнелеу өнерін оқыту шындыққа негізделуі керек. Мысалы, өзіңізге ұнайтын нәрсенің мүсінін жасауды сұраудың орнына, мүсіндерді көрсетіп, оларды сипаттауды сұрау қажетті нәтиже береді. Бастауыш сынып мұғалімдері өз тәжірибесіне сүйене отырып, көбінесе оқушыларға өздеріне таныс заттар мен заттарды жасау немесе сурет салу тапсырмасын береді. Мысалы, оқушылар Аналар бейнесін өте толық салады және өздері жақсы білетін заттарды дұрыс жасай алады. Осыған

¹⁹Құрапаш: Лабунская Г.В. Изобразительное творчество детей. - Москва, 1992. Левин С.Д. Ваш ребёнок рисует. - Москва, 1999 және т.б.

байланысты әрбір бастауыш сынып мұғалімінен бейнелеу өнерінің жеке әдістемесі болуы талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сыныптарда Бейнелеу өнерін оқыту шындыққа негізделуі керек. Мысалы, өзіңізге ұнайтын нәрсенің мүсінін жасауды сұраудың орнына, мүсіндерді көрсетіп, оларды сипаттауды сұрау қажетті нәтиже береді. Бастауыш сынып мұғалімдері өз тәжірибесіне сүйене отырып, көбінесе оқушыларға өздеріне таныс заттар мен заттарды жасау немесе сурет салу тапсырмасын береді. Мысалы, оқушылар Аналар бейнесін өте толық салады және өздері жақсы білетін заттарды дұрыс жасай алады. Осыған байланысты әрбір бастауыш сынып мұғалімінен бейнелеу өнерінің жеке әдістемесі болуы талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сыныптарда Бейнелеу өнерін оқыту шындыққа негізделуі керек. егер тапсырма мүсіндерді көрсету және оларға сипаттама беру болса, күтілетін нәтижеге қол жеткізіледі. Бастауыш сынып мұғалімдері өз тәжірибесіне сүйене отырып, көбінесе оқушыларға өздеріне таныс заттар мен заттарды жасау немесе сурет салу тапсырмасын береді. Мысалы, оқушылар Аналар бейнесін өте толық салады және өздері жақсы білетін заттарды дұрыс жасай алады. Осыған байланысты әрбір бастауыш сынып мұғалімінен бейнелеу өнерінің жеке әдістемесі болуы талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сыныптарда Бейнелеу өнерін оқыту шындыққа негізделуі керек. егер тапсырма мүсіндерді көрсету және оларға сипаттама беру болса, күтілетін нәтижеге қол жеткізіледі. Бастауыш сынып мұғалімдері өз тәжірибесіне сүйене отырып, көбінесе оқушыларға өздеріне таныс заттар мен заттарды жасау немесе сурет салу тапсырмасын береді. Мысалы, оқушылар Аналар бейнесін өте толық салады және өздері жақсы білетін заттарды дұрыс жасай алады. Осыған байланысты әрбір бастауыш сынып мұғалімінен бейнелеу өнерінің жеке әдістемесі болуы талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сыныптарда Бейнелеу өнерін оқыту шындыққа негізделуі керек. оқушылар Аналар бейнесін өте жақсы салады және жақсы білетін істерін орындай

алады. Осыған байланысты әрбір бастауыш сынып мұғалімінен бейнелеу өнерінің жеке әдістемесі болуы талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сыныптарда Бейнелеу өнерін оқыту шындыққа негізделуі керек. оқушылар Аналар бейнесін өте жақсы салады және жақсы білетін істерін орындай алады. Осыған байланысты әрбір бастауыш сынып мұғалімінен бейнелеу өнерінің жеке әдістемесі болуы талап етіледі. Біздің көзқарасымыз бойынша бастауыш сыныптарда Бейнелеу өнерін оқыту шындыққа негізделуі керек.

Сонымен, бейнелеу өнерінің негіздерінің өзіндік ерекшеліктері бар және ол АРТ технологиясы мен шығармашылықтың маңызды негіздерінің бірі болып табылады. Бастауыш сыныптарда кескіндеме, мүсін, графика мүмкіндіктерін пайдалана отырып, осы өнерді үйлесімді оқыту күтілетін нәтиже береді.

Бекітуге арналған сұрақтар

1. «Бейнелеу өнері» – бастауыш білім беруде технологияның негізі ретінде АРТ қандай педагогикалық міндеттерді орындайды?
2. Бейнелеу өнерінің ерекшеліктері және оның қолданбалы және мүсін өнерімен байланысы дегенді қалай түсінесіз?
3. Бейнелеу өнері дағдыларының негіздерін оқытуда неге көңіл бөлінеді?

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Бейнелеу өнерінің түрлерін атаңыз және оларды теориялық және әдістемелік тұрғыдан меңгеріңіз.

8-ТАҚЫРЫП: БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ – БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨНЕР – ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ.

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының саз балшықпен, пластилинмен жұмыс жасай отырып, сурет салу дағдыларын қалыптастыру.
2. Бейнелеу өнері арқылы бастауыш сынып оқушыларының көркемдік қабылдауын қалыптастыру.

3. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қабілетін дамыту.

4. Оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастырудағы бейнелеу өнерінің маңызы.

Негізгі ұғымдар: бейнелеу өнері, бастауыш, студенттік, АРТ технологиясы, шығармашылық дағдылары, қалыптастыру.

Бастауыш сынып оқушыларының саз балшықпен, пластилинмен жұмыс жасай отырып, сурет салу дағдыларын қалыптастыру. Бастауыш сынып мұғалімдерінің жоғары педагогикалық білім алу процесінде өнер және шығармашылық дағдыларын қалыптастырудың маңызы зор. Бұл жағдайда төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

1) болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің бейнелеу өнері негіздері бойынша теориялық білімдерін бекіту;

2) осы санаттағы оқушылардың сурет салу, балшықпен және пластилинмен жұмыс істеу дағдыларын дамыту;

3) оқушылардың бейнелеу өнеріндегі қабілеттерін дамыту.

Бейнелеу өнерінің болашақ мұғалімдерінің бейнелеу өнерінің негіздері бойынша теориялық білімдерін бекітуде осы өнердің түрлері, ерекшеліктері мен оқушыларды тәрбиелеудегі маңызы мәселелеріне көңіл бөлу күтілетін нәтиже береді. Бейнелеу өнерінің түрлері кең ауқымды болғандықтан, оларды түсіну бастауыш сынып оқушыларын оның негіздерімен таныстыруда пайдалы. Сондай-ақ, оқушылардың сурет салу, саз балшықпен, пластилинмен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруда профилактикалық ұстанымдарды, педагогикалық тәсілдер мен жеке шығармашылықты қалыптастыруға көңіл бөлген дұрыс болар еді. Қолданылған балшық пен пластилин медициналық және әлеуметтік ережелерге сәйкес болуы керек, өйткені бүгінгі күні бұл материалдарды әзірлеу үшін әртүрлі технологиялар қолданылады. Сондықтан оқушылардың бейнелеу өнері сабағында қолданылатын материалдардың қасиеттері туралы түсінігі болғаны дұрыс. Сонымен қатар болашақ бейнелеу өнері

мұғалімдерінің сурет салуда белгілі бір дағдылары қалыптасқан деп есептеледі. Бірақ оларды сызудың теориялық негіздерімен қаруландыру – мемлекеттік білім стандарты мен біліктілік талаптарын орындауға байланысты құбылыс. Кескіндеменің заманауи технологиялары, әдістері мен стильдері туралы кең теориялық білім қажет. Сонымен бірге, студенттердің көпшілігі сурет салудың жалпы аспектілерінен хабардар және осыған байланысты танымал әдістерді зерттемегенін атап өткен жөн. Мысалы, белгілі суретші Рози Чориев алдымен қарапайым қарындашты қолданып, оны бояған.²⁰ Бүгінгі таңда дарынды оқушылардың көпшілігі акварельді тікелей пайдаланып сурет салатыны байқалады. Осы орайда Рози Чориев стилінің маңыздылығы қарапайым қарындашпен салынған суретті жақсартуға мүмкіндіктер бар, ал акварель сияқты құралдар бұған мүмкіндік бермейді. Нәтижесінде сызылған кескіндердің эскиздік нұсқасы беріледі.

Бастауыш сынып оқушыларының сызу, саз балшықпен және пластилинмен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруда қарапайымнан күрделіге деген принципті негізге алған орынды екенін уақыты келгенде айта кеткен жөн. Бұл үшін бастауыш білім беруде сыныптар арасында жұмыс күтілетін нәтиже береді. Мысалы, 1-сыныпта оқушылардың сурет салу дағдыларын қалыптастыру маңызды болса, 2-сыныптан бастап балшықпен, пластилинмен жұмыс істеуге дағдыландыру әдісі маңызды. Бейнелеу өнері бойыншасарапшы-педагогтардың жалпы пікіріне сүйенсек, бүгінгі таңда бастауыш сынып оқушыларының сурет салу дағдыларын қалыптастыруда олардың саз балшықпен және пластилинмен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруда тәжірибелі мұғалімдердің жеке әдіс-тәсілдеріне сүйену көп жағдайда практикалық нәтиже береді. Мұғалімдер практикалық іс-әрекеттерінде олардың тәжірибесіне сүйене отырып, оқушылардың дағдыларын қалыптастыруда белгілі бір әдістерді тәжірибеден өткізген деп саналады. Осыған орай, болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде

апта сайынғы педагогикалық тәжірибеде осындай әдіс-тәсілдерді меңгеруге тырысу ұсынылады.

Бейнелеу өнері арқылы бастауыш сынып оқушыларының көркемдік қабылдауын қалыптастыру. Көркем қабылдау – бейнелеу өнері туындыларының мазмұнын түсіну, талдау және елестету кешені.²¹ Осы орайда бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой, рухани және эстетикалық тәрбиесінде көркем қабылдау маңызды орын алатынын айта кеткен жөн.

Негізгі бейнелеу өнері арқылы сынып оқушыларының көркемдік қабылдауын қалыптастыру үшін мыналарға назар аударған жөн.

- 1) оқушыларды бейнелеу өнері туындыларының мазмұнын түсінуге үйрету;
- 2) бейнелеу өнері туындыларының үлгілерін талдай білуге дағдыландыру;
- 3) оқушыларды көркем шығармаларды талдауды ауызша айтуға үйрету.

Бүгінгі таңда бастауыш білім беруде бейнелеу өнерінің нақты үлгілерін меңгерту және олардың негізінде оқушылардың көркемдік қабылдауын қалыптастыру күтілуде. Әсіресе, бастауыш сыныптарда бейнелеу өнерінің ауқымы кең үлгілер беру практикалық тұрғыдан маңызды. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларын бейнелеу өнері шығармаларының мазмұнын түсінуге үйрету осыған байланысты оқу-тәрбие процесінің негіздерінің бірі болып табылады. Бақылаулар оқушылардың шығарманы алғаш көргенде-ақ түсінігі болатынын және түсінген мазмұнын айта алатынын көрсетеді. Ол үшін мұғалімнің оларға бейнелеу өнері туындыларының түрлері, түстері, таңбалары мен бейнелері туралы түсінік беруі орынды.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнері жұмысының үлгілері талдау жасау оқытудың да маңызы зор. Бұл жерде бейнелеу өнері үлгілерінің мазмұны, сурет салу техникасы, түс таңдау негіздері және суретшінің өзіндік стилін түсіндіру, сонымен қатар олардың негізінде жасалған

²¹ Джабборова О.М. Болашақ мұғалімдердің көркемдік қабылдауын қалыптастыру. - Ташкент. 2019

шығармаларды талдау шығармашылық-эстетикалық талғамын шыңдай түседі. студенттер. Педагогикалық тәжірибелер көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының көркем шығармаларға деген қызығушылығы жоғары және бұл фактор оларды шығарма мазмұнын талдауға үйретуге негіз болады. Бастауыш сынып оқушысының талдауға қатысты пікірін мұғалім толық қабылдауы тиіс екенін айта кету керек, сонымен бірге бұл пікірді толық ету үшін нақты тәсілге сүйене отырып түзеткен жөн. Өйткені оқушының пікірі қабылданса, оның ой-өрісі, қиялы дамиды.

Бастауыш сынып оқушыларының ауызша және жазбаша сөйлеуі қалыптасу кезеңінде екенін атап өткен жөн. Осы орайда олардың бейнелеу өнері туындыларын талдауға өз пікірлерін жазбаша және ауызша жеткізе білуі әдістемелік тұрғыдан дұрыс. Бақылаулар көрсеткендей, кейбір оқушылар бейнелеу өнері туындыларына талдауларын жазбаша түрде өте толық жеткізсе, кейбіреулері өз ойын ауызша сөйлеу арқылы нақты түсіндіреді. Осыған байланысты студенттердің осыған байланысты жазбаша және ауызша үйлесімді сөйлеуін қалыптастыру орынды.

Зейін қойып қарасаңыз, шығарманың мазмұнын түсініп, оны талдап, талдауды жеткізе білу – көркем қабылдаудың маңызды негіздерінің бірі. Осының нәтижесінде оқушылардың бейнелеу өнері туындыларын сезіну, оның образдарын елестету, өз ойларын шығарма түрінде жеткізу дағдылары қалыптасады. Бұл жағдай көркем қабылдаудың мазмұнын білдіреді. Осыған байланысты жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдердің бейнелеу өнері арқылы оқушылардың көркемдік қабылдауын қалыптастырудың нақты теориялық білімдері мен әдістерін меңгеруі орынды. Педагогикалық іс-тәжірибе кезіндегі практикалық іс-әрекетте мұғалімдермен бірлесіп жұмыс істеу де күтілетін нәтиже беретінін қайталап айту керек.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қабілетін дамыту. Еліміздің көп жылғы бастауыш білім беру педагогикасы бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген дарындылығының ерекше екендігін көрсетеді.

Шындығында, шығыс педагогикасында адамның қабілеті туа біткен деп танылады.²²Осы орайда осы саланың педагог мамандары бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген табиғи дарыны бар екенін мойындайды.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне табиғи қабілетін дамытуда мыналарға назар аударған жөн:

1) оқушылардың күтілетін деңгейге дейін сурет салу дағдыларын қалыптастыру;

2) оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту;

3) оқушылардың көркемдік қабылдауын қалыптастыру.

Мұндай тәсіл бастауыш сынып оқушыларының табиғи қабілетін дамытудың маңызды әдістемелік негіздерін береді. Атап айтқанда, оларды сурет салудың барлық негіздерімен таныстыру олардың қабілеттерін дұрыс бағыттауға негіз болады және оқушылармен жеке жұмыс жүргізу ұсынылады. Практикалық тәжірибе көрсеткендей, дарынды бастауыш сынып оқушылары сурет салу кезінде көп қимылдар жасайды және бұл жағдай кейде оқушылардың салған суреттерінің мазмұнының таяз болуына себепші болады. Сондықтан оқушыларды аз қимылмен мазмұнды сурет салуға үйрету олардың қабілетін дамытудың алғашқы қадамы болып табылады.

Бейнелеу өнерін дамытуда бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығын дамытудың маңызы зор. Шығармашылық іс жүзінде жеке көзқарасқа негізделген нақты және көрінетін шындықты бейнелеу болып табылады. Оған дәлел ретінде оқушылардың белгілі бір заттарды әр түрлі бейнелеуін көрсетуге болады. Мысалы, оқушыларға көктемнің суретін салу тапсырылса, әр оқушы суретті жеке көрсетеді. Оның себебі – түстерді өз түсінігі мен эстетикалық талғамына қарай таңдайды. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастыру әдістемесінің бірыңғай түріне сүйену күткен нәтиже бермейді. бұл үшін әр оқушының қабілет деңгейіне қарай шығармашылық дағдыларын қалыптастыруға көңіл бөлу күтілетін нәтиже береді.

²²Мұхаммед Газали. Жүректердің сүйіктісі. – Ташкент, 2005 ж

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне қабілетін қалыптастырудың маңызды факторларының бірі – оларда көркем қабылдауды күтілетін деңгейде қалыптастыру. Жоғарыда айтылғандай, оқушылардың көркемдік қабылдауы олардың идеялық қиялының, эстетикалық талғамының және эстетикалық санасының қайталанбас үйлесімінен тұрады. Дарынды оқушылардың дамуында осындай факторлар бар. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларын шығармалардағы көркем бейнені қабылдауға үйрету осыған байланысты негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Мысалы, бейнелеу өнері туындыларында бейнеленген пейзаж, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі құбылыстары мен шындықтағы бейнелерді қабылдай білуі керек. Сонда олардың қабілеттерін қалыптастыруда маңызды педагогикалық кілті болады.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне қабілетін дамытудың теориясы мен әдістемесі жоғары педагогикалық білім беру процесінде меңгерілуі тиіс екенін айта кеткен жөн.

Оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастырудағы бейнелеу өнерінің маңызы. Эстетикалық мәдениет – адамның сәйкес сезімдерінің, талғамының және эстетикалық санасының жиынтығы.²³Осы орайда бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениетін қалыптастыруда мыналарға назар аударған жөн:

1) оқушылардың эстетикалық сезімін дамыту;

2) оқушылардың эстетикалық талғамын дамыту;

3) оқушылардың эстетикалық санасын қалыптастыру.

Студенттердің эстетикалық сезім осы туа біткен қабілеттің құрамдас бөлігі болып табылады, ол шындық пен қозғалысты сезінумен тікелей байланысты. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық сезімдерінде тазалық, ұқыптылық, шыншылдық қасиеттері болады. Мысалы, олар жағымсыз нәрседен ләззат алуы мүмкін, өйткені бұл эмоцияның дамып жатқанын көрсетеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың эстетикалық сезімін дамыту үшін осы қасиеттерді пайдалануы керек. Осы мақсатта

²³Қараңыз: Хасанбосов Ж. және басқалар. Педагогиканың түсіндірме сөздігі. – Ташкент, 2009 ж

оқушылардың эмоционалды реттеу, сұлулықтан ләззат алу және оны көрсете білу дағдыларының дұрыс құрамын табудың орынды әдістерінің бірі болып табылады. Бақылаулар мұны көрсетеді эстетикалық сезім мәселесі бойынша бастауыш сынып оқушыларымен жеке жұмыс күтілетін нәтиже береді. Әрине, бұған уақыт жеткіліксіз, сондықтан практикалық үйірмелердің мүмкіндіктерін пайдалану ұсынылады.

Эстетикалық талғам – сұлулықтан ләззат алу, сұлулық пен көріксіздікті ажырата білу. Осы орайда бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық талғамы даму үстінде екенін ескерген жөн. Ол үшін оқушылардың сұлулықты сезінуі, ең бастысы оларда ләззат сезімін қалыптастыру күтілетін нәтиже береді. Бұлардан бөлек бастауыш сынып оқушыларын әсемдік пен ұсқынсыздықты айыра білуге үйрету олардың эстетикалық талғамын ұтымды қалыптастырудың маңызды факторларының бірі екендігін педагогикалық тәжірибелер көрсетіп отыр. Бұл жағдайда студенттердің мүмкіндігінше практикалық жұмыстарға ден қойғаны абзал.

Эстетикалық сана-адамның сұлулық пен ұсқынсыздықты айырудағы сезімдері мен талғамының жиынтығы, ол өзіне ғана тән ойды қамтиды. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасында бейнелеу өнері туындыларын ойлау құралы ретінде қабылдау, сұлулық тәсілдер негізінде шындық пен қозғалысты қабылдау сезімдері қалыптасады. Сол себепті бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын дұрыс қалыптастыру бүгінгі күннің маңызды педагогикалық міндеттерінің бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениеті сезім, талғам және эстетикалық сана жиынтығы арқылы қалыптасатынын атап өткен жөн. Ол үшін жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері нақты әдістемемен қарулануы керек.

Сонымен, бейнелеу өнері бастауыш сынып оқушыларының Өнер өнері – шығармашылық дағдыларын қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Бұл құралдың мүмкіндіктерін пайдалану бастауыш сынып оқушыларының

жетілген ересек адам болып қалыптасуына кең мүмкіндіктер береді.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының сурет салу, саз, пластилин өнерін қалыптастыру дегенді қалай түсінесіз?
2. Бейнелеу өнері арқылы бастауыш сынып оқушыларының көркемдік қабылдауын қалыптастырудың негіздері қандай?
3. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріндегі қабілетін дамыту факторлары қандай?
4. Оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастыруда бейнелеу өнерінің маңызы қандай?

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнері ортасында эстетикалық мәдениетін қалыптастыру бойынша реферат дайындау.

9-ТАҚЫРЫП: БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ БОЙЫНША БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қызығушылықтарын анықтау және дамыту.
2. Бастауыш және орта сынып оқушыларын негізгі және қосымша түстермен жұмыс істеу дағдыларына үйрету.
3. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнерінің қарындашпен және түрлі-түсті бояу түрлері бойынша дағдыларын қалыптастыру.
4. Бастауыш сынып оқушыларын бейнелеу өнерімен айналысуға бағыттау.

Негізгі ұғымдар: бастауыш сынып, бейнелеу өнері, оқушылар, шығармашылық, саналылық, дамыту, бағыт-бағдар беру.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қызығушылықтарын анықтау және дамыту.

Бастауыш сынып оқушыларының көркемдік технологияға, шығармашылық ойлауға деген қызығушылықтарын анықтау және дамытудың маңызы зор. Осыған байланысты келесі әрекеттер күтілетін нәтиже береді:

1) оқушылардың бейнелеу өнеріне деген қызығушылығын анықтау;

2) оқушылардың қызығушылықтарын дамыту әдісін анықтау;

3) оқушылардың қызығушылықтарын дамыту жоспарын құру.

Бұл тәсіл бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қызығушылықтарын анықтау мен дамытудың нақты жүйесін қамтамасыз етеді. Бақылаулар мен қызығушылықтар бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнерінің кескіндеме мен мүсін түрлеріне жиі қызығушылық танытатынын көрсетеді. Мұның себебін олардың білім берудің келесі кезеңдерінде бейнелеу өнерінің графикалық түрін меңгеруімен анықталады. Сондықтан бастауыш сынып оқушылары Кескіндеме мен мүсін түрлеріне деген қызығушылықтарын анықтауда олардың өз бетінше дамуына мән беріп, арнайы сынақтар өткізіп, мамандардың қатысуымен зерттеулерге сүйенген тиімді. Одан кейін оқушылар өздерін қызықтыратын бейнелеу өнерінің түрлеріне қарай топтарға бөлініп, олармен жеке жұмыс жасайтын маман немесе мұғалім таңдалады.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қызығушылығын дамыту әдістемесін нақты анықтаудың маңызы зор. Осыған байланысты сарапшы-педагогтар әдістемені аудиториялық бөлімде таңдауды және енгізуді ұсынады.²⁴ Ол бойынша 1-сынып оқушыларын табиғат пен болмысты, оларды бейнелеудің маңызды жақтарын байқауға үйретеді, 2-сынып оқушыларын көркем материалдарды орынды пайдалануға жаттықтырады, 3-сынып оқушылары мен Оқушылардың бойында көркемдік қиял қалыптасады. 4-сынып оқушыларына қызығушылықтары бойынша өз бетінше бейнелеу өнері жобаларын жасау дағдылары үйретіледі. Бұл

²⁴Өнер мен музыканы анықтау. -Мәскеу, 1991 ж., С. 52-54

өдіс оқушылардың қызығушылығына қарай бейнелеу өнеріне негізделген шығармашылық қабілетті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қызығушылықтарын анықтап, топтарға бөліп, топпен жұмыс жасау әдісін таңдап алғаннан кейін арнайы даму жоспары жасалады. Мұндай жоспарда мектептің нақты жағдайына, оқушылардың мүмкіндіктеріне және мұғалімдердің тәжірибесіне сүйене отырып, практикалық сабақтарды өткізу және олардың тиімділігін бағалау мәселелері көрсетілген. Соның нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қызығушылығын дамыту жүйелі түрде жүзеге асады. Ол үшін бейнелеу өнерін оқыту мен практикалық сабақтардың тиімді факторларын ұтымды пайдалану ең бастысы.

Бастауыш және орта сынып оқушыларын негізгі және қосымша түстермен жұмыс істеу дағдыларына үйрету. Атап өткендей, бастауыш сынып оқушылары өздерінің даму ерекшеліктерімен бейнелеу өнерінің кескіндеме жұмыстарына қызығушылықтарын басым деңгейде көрсетеді. Сондықтан бұл жерде олардың түс түрлерімен жұмыс істеу қабілетін дамыту маңызды. Ол үшін мыналарға назар аударған жөн:

1) оқушыларды негізгі түстермен таныстыру;

2) оқушыларды қосымша түстермен таныстыру;

3) оқушыларды негізгі және қосымша түстер үйлесімінде жаңа түстерді ұйымдастыруға үйрету.

Бейнелеу өнерінде түстердің негізгі 3 түрі бар (қызыл, жасыл, сары), бастауыш сынып оқушыларын осы түстермен және олардың қасиеттерімен адекватты түрде таныстыру керек. Керек кезде бірте-бірте даму барысында түстердің түрлері өзгеріп, бүгінгі таңда осы үш түс негізгі түстер ретінде танылғанын айта кеткен жөн. Мысалы, орта ғасырларда (Камолитдин Бехзод тұсында) қара түс те негізгі түс түріне енген.²⁵ Жалпы, осы тұста бастауыш сынып оқушыларын

²⁵Қараңыз: Камолитдин Бехзод – Орталық Азия көркем мәдениетінің ірі өкілі. Ғылыми мақалалар жинағы. – Ташкент, 1999 ж

жоғарыда аталған түстердің негізгі түрлерімен таныстыру орынды болар еді.

Бастауыш сынып оқушыларының түстердің қосымша түрлерін білуі бейнелеу өнерін оқытудың әдістемелік негіздерінің бірі болып табылады. Қосымша түстер негізгі түс түрлерінің өзара қосылуы нәтижесінде жасалады. Мысалы, қызыл мен сары аралас болса, қою қызыл түс біріктіріледі.....

Мұндай тәсіл бастауыш сынып оқушылары үшін түстер мен олардың қасиеттері туралы түсінік пен практикалық дағдыларды алудың маңызды факторы болып табылады. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері осы мәселелер бойынша теориялық, әдістемелік және технологиялық дағдыларды меңгеруі қажет.

Бастауыш сынып оқушылары негізгі және қосымша түстермен жұмыс істей білуі керек. Бұл кезде олардың негізгі түс түрлерін қайда қолдану керектігін және кескіннің қандай аспектілерінде қосымша түс түрлерін пайдалану керектігін түсіну маңызды. Айта кету керек, қосымша түстер салыстырмалы жеңілдігімен және тартымдылығымен сипатталады, ал негізгі түстер күңгірт және бастауыш сынып оқушыларының реакциясын тудыратын факторларға ие. Бұл жағдай бастауыш сынып оқушыларының түстермен жұмыс істеу қабілетінің қалыптасу кезеңінде болуымен анықталады. Жалпы, бастауыш сынып оқушыларын түстермен жұмыс істеуге кезең-кезеңімен үйрету маңызды.

Бастауыш сынып оқушылары түстермен жұмыс істеу дағдыларын дамыту нәтижесінде шығармашылық, яғни шығармашылық және өз бетінше ойлау дағдыларын қалыптастыруға қол жеткізіледі. Бұл жерде бейнелеу өнері ерекше құрал қызметін атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнерінің қарындашпен және кескіндеме түрлері бойынша дағдыларын қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушыларының көркемдік технология және шығармашылық пәні бойынша бейнелеу өнерінің қарындашпен және

кескіндеме түрлері бойынша дағдыларын қалыптастырудың маңызы зор. Ол үшін мыналарға назар аударған жөн:

1) оқушылардың түстер туралы түсініктерін қалыптастыру;

2) оқушылардың қарындашпен сурет салу туралы түсінігін қалыптастыру;

Бастауыш сынып оқушыларына түстер туралы түсінік беру маңызды. Түстер негізгі және қосалқы түрлерге бөлінеді. Негізгі түстер қызыл, сары және көк. Қосымша түстер осы негізгі түстерді бір-бірімен араластыру арқылы жасалады. Мысалы, қызыл және сары түстердің, алтын, сары және көк түстің қоспасынан түстерді араластыру жасыл түсті, ал қызыл мен көкті араластыру күлгін береді. Мұнда практикада негізгі түстердің сөздік қорына назар аударамыз және оларды бастауыш сынып оқушыларына түсіндіру тиімді.

Ақ - мақтаның түсі;

Қара - көмір түсі;

Сұр - күйдірілген ағаштан түзілген күлдің түсі;

Қызыл - анар гүлінің түсі;

Қызыл - анар дәндерінің түсі;

Күлгін - күлгін гүлдің түсі;

Қызғылт - раушан гүлін еске түсіретін жартылай қызыл түсті;

Лоларой - қызғалдақ гүлінің түсі;

Зарғалдақ - сарғыш түсті;

Сары - қарақұйрық гүлінің түсі;

Ақ аспанның түсі - аспан түсі;

Көк - қара аспанның түсі, т.б

Бастауыш сынып оқушыларына түстер туралы осындай түсінік беру олардың бейнелеу өнеріне деген қызығушылығын арттырып, қабілетін дамытады. Сондай-ақ бейнелеу өнерінің мамандары түстердің адамның талғамы мен эстетикасына әсерін ажыратады. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларына жылы және суық түстер туралы мағлұмат беру орынды. Мысалы, сары, қызыл, алтын Қызыл сияқты түстер жылы түстерге, ал көк, қызғылт сары, көк және жасыл түстер суық түстерге жатады. Бастауыш сынып оқушыларының

физикалық және эстетикалық ерекшеліктері түстерді осылай түсінуді талап етеді.

Бастауыш сынып оқушылары қарындашпен сурет салу дағдыларын дамыту маңызды. Ол үшін төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

- қарындаштар туралы түсінік беру;
- алдымен қарындашпен сурет салуды үйрету;
- түрлі-түсті қарындаштармен жұмыс істеуге дағдыландыру.

Педагогикалық тәжірибелер көрсеткендей, бастауыш сынып оқушылары қарындашпен сурет салуға ыңғайлы, бірақ олар қарындашпен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болады. Сондықтан оқушыларды түрлі-түсті қарындаштармен жұмыс істеуге дағдыландыру орынды. Оқушылардың көпшілігі кәдімгі (қара) қарындашпен сурет сала алады, өйткені өшіру нұсқаларының болуы жақсы әсер етеді, ал олар үшін түрлі-түсті қарындаштармен дағдылардың болуы пайдалы. Бақылаулар бойынша 3-4-сынып оқушылары түрлі-түсті қарындаштармен жұмыс істеу дағдысын тез игереді және дәл осы сыныптарда қарындашпен сурет салуды оқыту тиімді.

Бастауыш сынып оқушыларының сурет салу дағдыларын қалыптастырудың да маңызы зор. Ол үшін түстермен жұмыс істеу дағдыларын меңгерту, қосымша түстер жасау, бейнелеу дағдыларын дамыту. Қаптау барысында түстерді ұтымды пайдалануға үйрету керек. Тәжірибе көрсеткендей, бейнелеу өнеріне қабілеті бар студенттер көбінесе түстермен жұмыс істеуде және түс өрнектерін құруда қиындық көрмейді, бірақ басқа студенттердің көпшілігінде түстермен жұмыс істеу қиынға соғады. Ең бастысы оқушылардың бойында өзіне деген сенімділікті ояту және ол күткен нәтиже береді. Оның ойынша, суретпен жұмыс жасау кезінде оқушыларға бір реттік ережені үйрету орынды. Өйткені мұндай түсті туындыларды жұмыс барысында өшіруге мүмкіндік болмайтыны белгілі.

Бастауыш сынып оқушыларын бейнелеу өнерімен айналысуға бағыттау. «Бейнелеу өнері» пәнінің негізгі міндеттерінің бірі – бастауыш сынып оқушыларын бейнелеу өнеріне баулу. Ол үшін мыналарға назар аудару қажет:

а) оқушылардың бейнелеу өнеріне қабілетін анықтау;

б) оқушылармен мүмкіндігінше жеке жұмыс жасау;

в) практикалық үйірмелер арқылы оқушылардың шығармашылығын қалыптастыру.

Оқушылардың бейнелеу өнеріне қабілетін анықтағанда олардың түрлерге деген қызығушылығына көңіл бөлген жөн. Бұл жағдайда өз бетінше әзірлемелер құру, студенттердің қабілетін арнайы тесттер мен әңгімелесу арқылы анықтау міндетін жүктеген тиімді. Мысалы, белгілі бір суретті салуға тапсырма берілгенде, оқушылар көбінесе қабілетіне қарай орындайды. Содан кейін олардың бейнелеу өнеріне деген қызығушылықтары да байқалады. Осы критерий бойынша оқушылардың қабілетін анықтау күтілетін нәтиже береді.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнері бойынша қабілеттерін анықтағаннан кейін олармен жеке жұмыс жүргізген дұрыс. Арнайы жоспар құрып, осы жоспар негізінде оқушылардың қабілеттерін қалыптастырып, бейнелеу өнерінде дамытушылық тудыру дағдыларын меңгерту маңызды. Бақылаулар көрсеткендей, маңызды іс-әрекеттердің бірі саналатын жеке жұмыс мұғалімдерден белсенділікті талап етеді. Сондықтан практикалық үйірмелерді ұйымдастырып, мамандарды тарта отырып, студенттермен жеке жұмыс формасы болған тиімді. Әйтпесе, мектеп мұғалімінің оқушылармен жеке жұмыс істеу мүмкіндігі жеткіліксіз.

Өзбекстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 21 ақпандағы «Мәдениет және өнер, бейнелеу өнері және музыка салаларын одан әрі дамыту жөніндегі қосымша шаралар туралы» қаулысына сәйкес жалпы орта білім беретін мектептерде практикалық үйірмелер ұйымдастыру міндеті қойылды. мәдениеттің тәрбиелік субъектілері анықталды. Бұл міндетті жүзеге асыру 2022-2023 оқу жылынан басталды. Осы орайда, осындай үйірмелер арқылы бастауыш сыныпқа қабілетті оқушыларды тәрбиелеу тиімді. Өйткені практикалық үйірме жетекшілері бірінші кезекте практикалық мамандардан құралатын болады. Мұндай мамандар студенттердің практикалық дамуын жүзеге асыруда және олардың қабілеттерін көрсетуде маңызды кеңесшілер болып табылады.

Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының Өнері технология мен шығармашылыққа негізделген бейнелеу өнерінде шығармашылық, дербес ойлау және эстетикалық талғамды дамытуды қамтамасыз ету өзіндік ерекшеліктерімен назар аудартады. Сондықтан бұл мәселелерді болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру процесінде меңгеруі қажет.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне деген қызығушылықтарын анықтау және дамыту дегенді қалай түсінесіз?
2. Бастауыш сынып оқушыларының негізгі және қосымша түстермен жұмыс істеу қабілетінің құрамы қандай әдіске негізделген?
3. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнерінің қарындашпен және кескіндеме түрлері бойынша дағдыларын қалыптастырудың негізі неде?
4. Бастауыш сынып оқушыларын бейнелеу өнерімен айналысуға қалай бағыттау керек?

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріне қабілетін анықтау туралы есеп дайындаңыз.

10-ТАҚЫРЫП: ПРАКТИКАЛЫҚ ӨНЕР – БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨНЕР-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ФАКТОРЫ

Жоспар:

1. Қолданбалы өнер түрлері
2. Бастауыш сынып оқушыларының өрнек салу дағдыларын қалыптастыру
3. Бастауыш сынып оқушыларының ою өнеріне деген дағдыларын дамыту
4. Бастауыш сынып оқушыларын кестелеу өнерінің негіздерімен таныстыру

Негізгі ұғымдар: қолданбалы өнер, бастауыш, оқушы, Өнер, шығармашылық, шеберлік, фактор, әдіс

Қолданбалы өнер түрлері. Бейнелеу өнерінің маңызды түрлерінің бірі қолданбалы өнер. Қолданбалы өнер жеке тұлғаның дарындылығының өнімі, онда негізінен жобалар дайын өнімге айналады. Бастауыш оқытудың теориясы мен әдістемесі бойынша бастауыш сынып оқушыларына қолданбалы өнердің нақты түрлерін оқыту орынды. Қолданбалы өнер, теория және тарих қазіргі заманғы адам дамуында маңызды рөл атқарады. Осы тұрғыдан алғанда, еліміздің қолданбалы өнері бейнелеу өнерінің бір бөлігі ретінде өте көне тарихқа ие. Мысалы, тас, ағаш, темір, сүйек сияқты материалдарға қашалған практикалық өнер үлгілері еліміздің түкпір-түкпірінде ұлттық мәдени мұра ретінде сақталған. Мысалға, Халқымыздың ұлттық құндылықтарының, мәдени өмір салтының, өнері мен қоғамының биік көрінісі ретінде Джизах облысының Зараутсой тауларында тасқа қашалған практикалық өнер үлгілері ЮНЕСКО-ның ұлттық мәдени мұралар тізіміне енгізілген. Соның нәтижесінде ұлттық өнеріміздің осы үлгілері бүгінде адамзаттың мақтанышы, мақтанышы ретінде зерттелуде.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне, физикалық, ақыл-ой, эстетикалық мүмкіндіктеріне сай өнер түрлерін үйрету әдістемелік тұрғыдан дұрыс. Елімізде қолданбалы өнердің ағаш ою, ганч ою, қыш, кілем жасау, кесте тігу, зергерлік, зергерлік өнер түрлері бар. Қолданбалы өнерге келесі белгілер тән екенін өз уақытында айта кеткен жөн:

- 1) белгілі бір халықтың ұлттық құндылықтарын білдіреді;
- 2) сонымен бірге ұлттық құндылықтың мәні жалпыадамзаттық құндылықтарға тән мазмұнды қамтиды;
- 3) мұндай өнерлердің тәрбиелік мәні ұлттық рухтың байлығымен айқындалады.

Осы орайда қолданбалы өнерде көрініс тапқан ұлттық құндылықтардың рухы олардың көнелігімен, тәрбиелік мәнімен және адам ойлауының көрінісі екендігімен айқындалады. Бір айта кетерлігі, халықтың қолданбалы өнерінің түрлері өз халқының өнер түрлеріне дәл сәйкес келмейді, өйткені қолданбалы өнер түрлері тікелей өзі

жататын ұлттың рухын білдіреді. Өнердің бұл түрлерінде бейнеленген жалпыадамзаттық құндылықтар адам ойлауының көрінісі және халықтың өмір салтының сипаты ретіндегі ортақ белгілерге негізделген. Қолданбалы өнердің осындай әмбебап ерекшеліктерін оқу-тәрбие үрдісінде пайдалану әрқашан әдістемелік тұрғыдан ұсынылатыны педагогикалық тәжірибеден белгілі. Мұндай өнер түрлеріндегі ұлттық рух орыс педагогы К.Д.Ушинский атап өткендей,²⁶ халықтың рухын, үмітін, мұратын тікелей білдіреді. Сондықтан жас ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеуде қолданбалы өнерді пайдалану педагогикалық теорияда танылады.

Халқымыздың қолданбалы өнерінде шығыс халықтарының философиясы, тәлім-тәрбиелік мұраттары мен тәрбиелік мақсаттары бейнеленген. Мысалы, ағаш ою өнерінде әртүрлі бейнелер нақты мағынаға ие. Немесе, көне ескерткіштеріміздің қабырғаларында бейнеленген өрнектердің нақты мағынасы бар. Сол себепті қолданбалы өнердің осындай үлгілерін зерттеп, олардың сөздігін құрастырып, оқу жүйесінде пайдалану әдістемесін жасау кезек күттірмейтін мәселе. Жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оны оқу-тәрбие процесінде пайдаланудың теориясы, әдістемесі және практикасы бойынша дағдыларды меңгеруі құптарлық.

Бастауыш сынып оқушыларының өрнек салу дағдыларын қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушыларын қолданбалы өнердің бірнеше түрлері бойынша түсінік пен дағдымен қамтамасыз ету мемлекеттік білім беру стандарттарында және бейнелеу өнері оқу бағдарламасының біліктілік талаптарында айқындалған. Осыған орай, біздің осыған байланысты көзқарасымыз бойынша, бастауыш сынып оқушыларына қолданбалы өнердің келесі түрлері туралы түсінік пен дағдыларды берген жөн:

- 1) қолданбалы кескіндеме өнері;
- 2) оюдың практикалық өнері;
- 3) практикалық кестелеу өнері.

²⁶ Ушинский К.Д. Таңдамалы педагогикалық еңбектер. – Ташкент, 1959 ж.

Педагог ғалымдардың жалпы пікірі бойынша бастауыш сынып оқушылары шығармашылыққа қызығушылық танытады.²⁷ Оқушылардың осы қасиеттерін тиімді пайдалана отырып, қолданбалы өнердің көрсетілген түрлеріне дағдыландыру әдістемелік жағынан дұрыс, дидактикалық жағынан қызықты және теориялық тұрғыдан тиімді. «Өрнек» ұғымы араб тілінен аударғанда «безендіру», «гүл», «сурет» дегенді білдіреді, ал «сурет» термині практикалық бұйымдарды жасау аясында қолданылады. Осы тұрғыдан алғанда бастауыш сынып оқушыларына кескіндеменің практикалық өнерін үйретуде олардың шығармашылық еркін, өз бетінше әрекет етуіне көңіл бөлу қажет. Алдымен оларға кескіндеме туралы дұрыс түсінік беріліп, осы қолданбалы өнерде жасалған бұйымдар жанды түрде көрсетіліп, оларды пайдалануға үйретіледі. Студенттердің еркін шығармашылығының әдістемесін негізге алған тиімді екенін атап өткен жөн. Өйткені көп жағдайда бүгінгі күнге дейін кескіндеме үлгісі көрсетіліп, оны жасау әдісіне қарай оқыту жүргізіледі. Тәжірибе көрсеткендей, оқушылар үлгі бойынша өнер бұйымдарын жасағанда көбінесе үлгіге еліктеуге тырысады. Бірақ оларға еркін және шығармашылық тақырыпта кескіндеме үлгілерін жасау тапсырмасы берілгенде, олардың салыстырмалы түрде шығармашылық көзқарасы айқын көрінеді. Оқушылар үлгі бойынша өнер туындысын жасағанда, олар көбінесе оны дәл үлгіге ұқсатуға тырысады. Бірақ оларға еркін және шығармашылық тақырыпта кескіндеме үлгілерін жасау тапсырмасы берілгенде, олардың салыстырмалы түрде шығармашылық көзқарасы айқын көрінеді. Оқушылар үлгі бойынша өнер туындысын жасағанда, олар көбінесе оны дәл үлгіге ұқсатуға тырысады. Бірақ оларға еркін және шығармашылық тақырыпта кескіндеме үлгілерін жасау тапсырмасы берілгенде, олардың салыстырмалы түрде шығармашылық көзқарасы айқын көрінеді.

Бастауыш сынып оқушыларына сурет салу дағдыларын үйретудің тәрбиелік мәні зор екенін айта кеткен жөн. Осы себепті әр елдің педагогтары студенттерге өз елінің

²⁷ Львов М.Р. Речь младших школьников и пути его развития. - М.: «Просвещение», 1975. - С. 110

практикалық өнері бойынша дағдыларды беру әдістемесіне негізделеді. Халқымызға тән қолданбалы өнер түрлері, оның ішінде кескіндеме өнері ұлттық және жалпыадамзаттық рухы мол маңызды мәдени құбылыс. Осыған орай, осы мүмкіндіктерді пайдалана отырып, бастауыш сынып оқушыларының тәрбиесін күшейту орынды.

Бастауыш сынып оқушыларының ою-өрнек өнерінің практикалық дағдыларын дамыту. Бастауыш сынып оқушыларын ою өнерінің практикалық дағдыларына үйрету қазіргі бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесінің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Өйткені бұл арқылы оқушыларды ұлттық құндылықтарға негізделген қолданбалы өнер түрімен таныстырып, эстетикалық талғамы мен көзқарасы бастапқы кезеңде қалыптасады. Айта кету керек, біздің практикалық ою өнері бүгінгі таңда адамзаттың мәдени мұраларының бірі болып табылады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің осы мәселелер бойынша теориялық білімі мен әдістемелік шеберлігінің болуы құптарлық.

Бастауыш сынып оқушыларына ою өнерінің практикалық дағдыларын беру де маңызды. «Ою» ұғымы өзбекше, оның мағынасы белгілі бір заттың көмегімен затты немесе затты безендіру. Оюда ағаш, арнайы сылақ сияқты материалдар жиі қолданылады. Практикалық ою өнерінің үлгілері бастауыш сынып оқушыларының ерекшеліктеріне сай келеді және олар шығармашылық ойлау, еркін көзқарас дағдыларын дамытады. Ою салуда бастауыш сынып оқушыларының мүмкіндіктеріне қарай материалдарды іріктеу әдісіне сүйену керек. Өйткені оюда көп жағдайда өткір заттар қолданылады. Осыған байланысты, мысалы,

Бастауыш сынып оқушыларын кестелеу өнерінің негіздерімен таныстыру. Бастауыш сынып оқушыларын қолданбалы кесте өнерінің түрімен таныстыру да маңызды. Өйткені бүгінде бұл өнердің бірегей түрлері тек біздің елімізде ғана емес, әлемнің барлық елдерінде қызығушылықпен зерттелуде. Мысалы, біздің дәуірімізге дейінгі ғасырларда жасалған шоксон қалпағы кестемен безендіріліп, бүгінде Индонезияның сирек жәдігерлері мұражайында сақтаулы және

адамзаттың ұлттық мәдени мұрасы болып саналады. Бұл кесте өнерінің үлгісі 2022 жылдың тамыз айында Самарқандта өткен халықаралық мәдени форумда көрмеге қойылып, әлемдік өнер мамандарының жоғары бағасына ие болды. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері осы мәселелерде білікті болуы керек.

Кесте тігу – оқушылардың эстетикалық талғамы мен шығармашылық қабілетін күтілетін деңгейде қалыптастырудың ерекшеліктеріне ие практикалық өнер түрі. Сол себепті бастауыш сынып оқушыларын қолданбалы өнердің бұл түрімен таныстырып, оның үлгілерін жасауға үйрету, жасаған үлгілеріне жоғары баға беру маңызды. Ең алдымен айта кететін жайт, «кесте» термині парсыша және сәндік гүлдер жасау дегенді білдіреді. Өйткені кесте өрнектерінің әр жолында, тіпті гүлдердің түстерінде де белгілі бір мән бар. Осы түрғыдан алғанда, кесте тігу практикалық өнердің үлгісі ғана емес, адамның қиялының, эстетикалық талғамының көрінісі. 15 ғасырда өмір сүрген Хусаин Вайз Кошифи «Футувватнама» (Марднома) атты еңбегінде кестедегі кейбір гүлдердің мағынасына баса назар аударады. Мысалға, Раушан тәрізді гүлдің пішіні әлемді, гүлдердің патшасы адам өмірін, гүл жапырағы адамның үмітін, арманын бейнелейтінін түсіндірді. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларын қолданбалы өнердің осы түріне дағдыландыру олардың сұлулыққа деген сүйіспеншілігін, шығармашылық пен талғампаздық сезімін қалыптастыру құралдарының бірі болып табылады.

Назар аударсаңыз, қолданбалы өнердің осы ең негізгі түрлерін бастауыш сынып оқушыларына үйрету эстетикалық тәрбиемен тікелей байланысты процесс. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне қолданбалы өнерді тереңдете дамыту ұсынылады.

Сонымен қолданбалы өнердің теориялық, әдістемелік және практикалық мәні бастауыш білім беруде маңызды орын алады. Осы мәселелер бойынша теориялық білім мен әдістемелік дағдыларды меңгеру болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігінің бір бөлігі болып табылады.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Қолданбалы өнер дегеніміз не?
2. Бастауыш сынып оқушыларының ою-өрнек өнері дағдыларын қалыптастыру үшін қандай әдістеме қолданылады?
3. Бастауыш сынып оқушыларының ою өнеріне деген дағдысын қалыптастыруда неге мән беру керек?
4. Бастауыш сынып оқушыларын кестелеу өнерінің негіздерімен таныстыруда қандай әдістеме тиімді.

Өз бетінше оқуға тапсырма:

Қолданбалы өнер түрлері бойынша реферат дайындау.

11-ТАҚЫРЫП: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Жоспар:

1. АРТ технологиясы бастауыш сынып оқушыларының өнер түрлері бойынша білім, білік дағдыларын қалыптастырудың негізі болып табылады.
2. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық, көркемдік және музыкалық мәдениетін қалыптастырудағы АРТ технология құралдары.
3. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастырудағы шығармашылық әдістер.
4. Бастауыш сынып оқушыларына шығармашылық технологиялар мен эстетикалық тәрбие беру.

Негізгі ұғымдар: өнер, технология, шығармашылық, бастауыш, сынып, әдіс, білім, дағды.

АРТ технологиясы бастауыш сынып оқушыларының өнердегі білімдері мен дағдыларын қалыптастырудың негізі болып табылады. Адамзаттың даму жолындағы техника мен технологияның алға жылжуы бүгінгі таңда адамның эстетикалық талғамын, санасын, мәдениетін сұраныс деңгейінде қалыптастыруды талап етеді. Өйткені техника мен технологияның дамуы адамның санасында технократиялық ойлауды тудырады, яғни сұлулық сезімін әлсіретіп, керісінше шындыққа басымдылық береді. Сондықтан педагогтар соңғы

жылдары АРТ технологиясының көмегімен оқушылардың ой-өрісін қалыптастырып, шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөлуде. Осы мәселеге қатысты біздің елімізде арнайы педагогикалық пәндер құрылып, соның бірі – «Өнер, технология және шығармашылық» білім беру пәні.

Бастауыш сынып оқушыларының өнер түрлері бойынша АРТ технологиясы Ол білім мен дағдыларды қалыптастырудың маңызды негіздерінің бірі ретінде практикалық маңызы бар. Өйткені бұл мәселе анықталады:

- 1) АРТ технологиясының көмегімен бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беруді жүзеге асыру;
- 2) АРТ технологиясының көмегімен бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнерін дамыту;
- 3) АРТ технологиясының көмегімен бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық көзқарасын дамыту.

Қазіргі таңда бастауыш сынып оқушылары компьютер сияқты оқу-техникалық құралдарды кеңінен пайдаланады. Әсіресе, олар компьютер арқылы көптеген жаңа ақпаратты алуда. Сондықтан олардағы технократиялық ойлау мазмұнын әлсіретуде АРТ технологиясының маңызы зор. Өйткені АРТ технологиясының бастауыш сынып оқушыларының сөз өнері арқылы сөйлеу мәдениетін, музыка өнері арқылы эстетикалық сезімін, бейнелеу өнері арқылы эстетикалық талғамын қалыптастыру мүмкіндігі бар. Осы орайда, әсіресе, оқушылардың оқу, музыканы таңдау, бейнелеу өнері үлгілерін талдау дағдыларын дамытудың маңызы зор. Өнер технологиясының сөз өнерінің негізі оқу болғандықтан, ал музыканы таңдай білу – музыкалық өнердің маңызды негізі, ал бейнелеу өнерінің үлгілері бұл өнердің тәрбиелік мәнін анықтайды. Сондықтан технологиялық даму процесінде бастауыш сынып оқушыларын АРТ технологиясының негіздері арқылы оқытудың практикалық маңызы зор.

Дәл бастауыш сынып оқушылары даму сатысында болғандықтан, АРТ сияқты технологиялар арқылы білім беру күтілетін нәтиже береді. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының сөзден, оның мағынасынан ләззат алуы, музыканың эстетикалық әсерінен шабыт алуы, бейнелеу өнері

үлгілерінен эстетикалық шабыт алуы оқу-тәрбие процесінің маңызды құрамдас бөліктері болып табылады. Бүгінгі бастауыш білім беру мамандары студенттердің ақпараттың кең әлемінде өмір сүретінін және оны тікелей қабылдайтынын мойындайды. мәселе қызық. Ақпарат әлемінде әртүрлі ақпараттың болуы ART технологиясы сияқты білім беру құралдарының мүмкіндіктерін кеңінен пайдалануды талап етеді. Өйткені мұндай технологиялар бастауыш сынып оқушыларын орынсыз жүйкеліктен, депрессиядан, өз-өзіне сенімсіздіктен сақтайды. Керісінше, олардың қасиеттерін қалыптастыруда маңызды құрал қызметін атқарады.

Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық, көркемдік және музыкалық мәдениетін қалыптастырудағы ART технология құралдары. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениетінің негізі – олардың әсемдік сезімін қалыптастыру, көркемдік мәдениетінің негізі – олардың бойында көркемдік қабылдауды қалыптастыру, ал музыкалық мәдениеттің негізі – музыканың рухани әсері. Сондықтан бұл тұрғыда ART технология құралдарын пайдалану орынды. Мұндай құралдардың ең маңыздылары:

- 1) бейнелеу өнері үлгілері негізінде эстетикалық мәдениетті қалыптастыру;
- 2) сөз өнері үлгілері бойынша көркемдік мәдениетті қалыптастыру;
- 3) музыкалық өнер үлгілері арқылы музыка мәдениетін қалыптастыру.

Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениетін бейнелеу өнері үлгілері негізінде қалыптастырудың маңызы зор. Олардың сурет салуға, өз жұмыстарын талдауға, шығармашылық қабілетін дамытуға көңіл бөлу тиімді. Бастауыш сынып оқушылары бейнелеу өнеріне қызығушылық танытса, олардың әсемдік сезімі дамиды деп күтілуде және нәтижесінде оқушылардың компьютер сияқты техникалық құралдарды орынсыз пайдалануы азаяды. Шындығында, компьютерлер сияқты техникалық құралдарды пайдалану кезінде оны ресурс ретінде қарастыру маңызды. Осы тұрғыда

болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің компьютерлік технология мүмкіндіктеріне сүйене отырып, оқушылардың бейнелеу өнерінің үлгілерін жасау дағдыларын қалыптастыруы әдістемелік тұрғыдан дұрыс.

Бастауыш сынып оқушыларының көркемдік мәдениетін ART технологиясы арқылы қалыптастырудың да маңызы зор. Бұл ретте көркем мәдениет деп оқу, сөздің мағынасын түсіну, сөздік қордың мол болуы және әдеби тілде жазу дағдысын меңгеру жатады. Осы тұрғыда бастауыш сынып оқушыларын сөз өнері арқылы тәрбиелеуде жаңа әдіс-тәсілдерге сүйену өзекті. Мысалы, бастапқы кезеңде сөздің мағынасын меңгеру, сөйлеу негіздерін меңгеру немесе оқу дағдыларын дамыту үшін компьютерлік технологияларға сүйенуге болады. Бұл оқушылардың қызығушылығын тудырады. Ұсынылған кітаптардың электронды компьютерлік нұсқасын оқу оқушылардың оқу дағдыларын жақсартатынын тәжірибелер көрсетіп отыр. оларды кезең-кезеңімен тікелей кітап оқуға үйрету – қолайлы әдістердің бірі. Осыған орай, бастауыш сынып мұғалімі әртүрлі тәсілдер мен жаңашылдыққа негізделгені орынды.

ART технологиясының маңызды мүмкіндіктерінің бірі – бастауыш сынып оқушыларының музыкалық өнер үлгілері арқылы музыкалық мәдениетін қалыптастыру. Бұл ретте оқушылардың музыкалық ән айту, би билеу дағдыларын қалыптастыруға көңіл бөлген дұрыс. Өйткені неміс философы Фридрих Гете айтқандай, «данышпандардың көпшілігі бастауыш сыныпта шығады».²⁸ Осы орайда бастауыш сынып оқушыларының музыкалық ән айту, би орындаушылық дағдыларын қалыптастыру оларды нағыз музыка мәдениетіне бағыттаудың маңызды мүмкіндіктерінің бірі болып табылады.

Осындай мүмкіндіктері бар ART технологиясының бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық, көркемдік және музыкалық мәдениетін қалыптастыруда маңызды әдістемелік және практикалық маңызы бар. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің осы мәселелерді қабылдауы, олардың негізгі

²⁸ Гете Ф. Таңдамалы жұмыстар. – Ташкент, 1989 ж.

меңгеруі, әсіресе, жаңалыққа ұмтылу дағдысын меңгеруі бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастырудағы шығармашылық әдістер. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін табиғи құралдар негізінде қалыптастырған жөн. Келесі шығармашылық әдістерге сүйену ұсынылады:

1) оқушылардың шығармашылық дамуына басымдық беру;

2) оқушылардың шығармашылық қабілеттерін көрсетуіне жағдай жасау;

3) оқушыларды өз туындыларымен мақтануға үйрету.

Педагог ғалымдар бастауыш сынып оқушыларының дамуын төмен бағалау әдістемелік тұрғыдан негізсіз деп санайды.²⁹ Өйткені бастауыш сынып оқушылары көбінесе өз дамуын мінсіз деп елестетеді. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастыруда олардың дамуына басымдық берудің шығармашылық әдісінің практикалық маңызы зор. Бұл әдіс бойынша оқушылардың шығармашылық дамуы салыстырмалы түрде жоғары бағаланады және олардың кемшіліктері оқушыға жеке негізде түсіндіріледі. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дамуындағы олқылықтарды көпшілікке, көпшілікке айту екіленіп, өзіне деген сенімінің төмендеуіне, шығармашылық қабілетінің әлсіреуіне әкеледі. Сондықтан олардың шығармашылық дамуын жоғары бағалау оқушыларды шабыттандырады және олардың шығармашылық қабілеттеріне сенімін арттырады.

Студенттердің шығармашылық қабілеттерін көрсетуге жағдай жасаудың шығармашылық әдісі де осыған байланысты қолайлы бағыттардың бірі ретінде қарастырылады. Бұл әдіске сәйкес студенттерге шығармашылық орта, техникалық мүмкіндіктер және шығармашылық үшін құралдар жиынтығы қамтамасыз етілуі керек. Мысалы, оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту немесе оларды осы дағдыға бағыттау үшін көрнекі құралдар, макеттер, компьютерлер

²⁹Беленки Г.И. Приобщение к искусству. - М.: «Просвещение». 1990. -С. 45

сияқты оқу-техникалық құралдарды пайдалану күтілетін нәтиже береді. Осыған байланысты оған оқушылардың өз қабілеттерін табиғи түрде көрсетуге мүмкіндігі болатындай етіп қарау керек.

Бастауыш сынып оқушыларын өздерінің шығармашылық жұмыстарының үлгілерімен мақтануға үйретудің маңызы зор. Өйткені бұл арқылы оқушылардың шығармашылықты бағалау, шығармашылық негізде жасалған шығармаларға сүйіспеншілікпен қарау, өзгенің еңбегін құрметтеу сияқты дағдылары қалыптасады. Педагогикалық тәжірибелер көрсеткендей, 1-2-сыныптарда бастауыш сынып оқушылары ұжым болып шығармашылық үлгілерімен мақтанады, ал 3-4-сыныптарда бұл мәселе жекелене бастайды. Осы себепті, бұл шығармашылық әдістің негізін жекелікке жалпылық принципі құрайды. Практикалық тәжірибеге сүйенсек, өнер туындыларымен мақтанатын студенттер жалпы өнер туындыларына оң көзқарас танытады.

Айта кету керек, шығармашылық әдістер көп жағдайда оқушыларға еркіндік, шығармашылық және дербестік береді. Осыған байланысты бастауыш сынып мұғалімі білім беру ортасы мен мүмкіндіктеріне негізделген шығармашылық әдіс-тәсілдердің әртүрлі формалары мен түрлерін жүйелі түрде қолдануы орынды болады. Шындығында, әр мұғалім өз тәжірибесіне сүйене отырып, өзінің шығармашылық әдісін ашады. Сондықтан шығармашылық әдіс-тәсілдер мазмұнында дәстүрлі еместікке негізделу басымдыққа ие.

Бастауыш сынып оқушыларына шығармашылық технологиялар мен эстетикалық тәрбие беру. Шығармашылық технологиялар – қазіргі технологиялық мүмкіндіктер негізінде және педагогикалық тәжірибелерге негізделген тәсілдер, құралдар мен факторлардың жиынтығы.³⁰ Осы тұста «шығармашылық», креативтілік және креативтілік ұғымының мағынасына назар аударған жөн. Өйткені шығармашылық технологиялардың келесідей сипаттары бар екенін атап өткен жөн:

³⁰Жұманова Ф. және басқалар. Жалпы педагогика негіздері. – Ташкент, 2020. 547-бет.

1) шығармашылық көзқарасқа негізделген орналастыру;

2) технологияны әзірлеушінің шығармашылық қабілетін көрсететінін;

3) белгілі бір технологияны қайта жасау.

Осыған байланысты шығармашылық технология шығармашылық көзқарасқа мүмкіндік беретін ерекшеліктерге бағытталуы керек. Мысалы, оюдың практикалық өнерін оқытуда мұғалімнің іс-әрекеті басымдыққа ие, бұл әдістеме көп жылдық тәжірибесіне байланысты дәстүрлі болып саналады. Енді осы дәстүрлі әдісті шығармашылық технологияға айналдыру үшін қарапайым тәсіл қажет, яғни оқушыға еркіндік беріп, оны шығармашылық тәсілге негізделген оюды үйренуге бағыттау, бұйым дайын болған кезде оқушыға білім беру және оқушы осы дамуды талқылайды. Әдістемелік тұрғыда әзірлеме дұрыс жүргізілсе, танылады, кемшілігі болса, Ұстаз-Шәкірт дәстүрі бойынша түзетіледі. Мұндай тәсіл шығармашылық технологияның мәнін білдіреді.

Шығармашылық технологияны тұжырымдаудың тағы бір жолы мынадай: білім алушыға қолданбалы өнер түрінде өзінің қызығушылығы мен қабілетіне қарай әзірлемелерді жасау тапсырмасы беріледі, бұл жағдайда мұғалімнің міндеті тек оған жағдай жасау болып табылады. Оқушының жасаған жұмысын студенттер тобы талқылап, бағалайды. Сондықтан бұл жерде оқушының шығармашылық қабілеті басты рөл атқарады. Бұл тәсіл де шығармашылық технология болып табылады.

Шығармашылық технологиялар негізінде бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие берудің маңызды ерекшеліктері бар. Ол үшін келесі әрекеттерді орындаған жөн:

1) бастауыш сынып оқушысының өз бетінше жасаған дамудың шығармашылық сипатын анықтау;

2) құрылған дамудың эстетикалық аспектілеріне назар аудару;

3) осы көзқарас негізінде бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық тәрбие деңгейін анықтау.

Бастауыш сынып оқушысының өз бетімен жасаған қолданбалы өнер туындыларының шығармашылық сипатын

анықтауда олардың еркін көзқарас негізінде жасалуына назар аудару қажет. Мысалы, қарапайым дизайнның өзі талғаммен, қиялмен және зейінмен жасалса, онда шығармашылық бар. Сондай-ақ жасалған дамудың эстетикалық жағы оның сұлулығымен, тартымдылығымен және тартымдылығымен анықталады. Сонымен бірге бастауыш сынып оқушысының дамуының шығармашыл, талғампаз екендігін анықтау арқылы оның эстетикалық тәрбие деңгейін анықтауға болады. Өйткені эстетикалық тәрбие адамның әсемдікті сезінуімен, талғампаздығымен, жаңалыққа құштарлығымен анықталады. Қарама-қарсы,

Бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беруде олардың бойына тартымдылыққа, талғампаздыққа, сұлулыққа деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу басты назарда. Нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық талғамы, қиялы, қабылдауы қалыптасу процесіне енеді. Бұл жағдайда қолданбалы өнердің тәрбиелік мүмкіндіктерін пайдалану орынды.

Сонымен бастауыш сыныптардағы АРТ технологиясы мен шығармашылық әдістемелері өзіндік ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Бұл мәселеде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен кәсіби құзыреттілік талап етіледі. Осыған орай, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің мүмкіндігінше өз бетінше оқып, шығармашылық ізденіспен айналысып, үнемі жаңалыққа ұмтылу қабілетін меңгергені абзал.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. АРТ технологиясы – бастауыш сынып оқушыларының өнер түрлері бойынша білім, білік дағдыларын қалыптастырудың негізі неде?

2. Бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық, көркемдік және музыкалық мәдениетін қалыптастырудағы АРТ технология құралдары нені құрайды?

3. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастырудағы шығармашылық әдістердің ерекшеліктері қандай?

4. Бастауыш сынып оқушыларына шығармашылық технологиялар мен эстетикалық тәрбие беру қалай жүзеге асырылады?

Өз бетінше білім алуға тапсырма:

Шығармашылық әдістер мен технологиялардың ерекшеліктерін зерттеңіз және көрсетіңіз.

12-ТАҚЫРЫП: АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТАҒЫ ПРАКТИКАЛЫҚ ҮЙІРМЕЛЕР

Жоспар:

1. Сабақтың практикалық циклдері
2. Мектептегі практикалық сабақтар
3. Мектептен тыс практикалық үйірмелер
4. Арнайы практикалық үйірмелер.

Негізгі ұғымдар: практикалық үйірмелер, АРТ технологиясы, шығармашылық тәсіл, білім, шеберлік.

Сабақтың практикалық циклдері. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 28 ақпандағы «Мәдениет және өнер саласын одан әрі дамыту жөніндегі қосымша шаралар туралы» қаулысында жалпы орта білім беретін мектептерде практикалық үйірмелер ұйымдастыру және олар арқылы студенттердің іс-тәжірибесін күшейту міндеті қойылған. оқу үрдісі қатаң белгіленген. Осы себепті 2022-2023 оқу жылынан бастап жалпы орта білім беретін мектептерде гуманитарлық пәндер санаты бойынша практикалық үйірмелерді ұйымдастыру жұмыстары жүргізілуде. Оның ойынша, практикалық үйірмелер – сабақта алынған теориялық түсініктер мен білімдерді тікелей практикалық шарттар негізінде тәжірибеге айналдыру жүйесі. Осы тұрғыда практикалық үйірмелердің әдістемесі де жетілдірілуде.

Практикалық үйірмелер арқылы бастауыш сынып оқушыларын АРТ технологиясы мен шығармашылыққа тәрбиелеу маңызды және өзекті. Осыған орай, практикалық сынып үйірмелерін ұйымдастырып, олар арқылы бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы бойынша

дағдыларын, шығармашылықтарын күтілетін деңгейде қалыптастыру орынды болар еді. Ол үшін төмендегілерге назар аудару күтілетін нәтиже береді:

а) бастауыш сыныптарда АРТ технологиясы мен шығармашылық негіздерінің бірі болып табылатын сөйлеу өнері бойынша практикалық үйірмелер ұйымдастыру;

б) АРТ технологиясы мен шығармашылықтың негізі болып табылатын музыка өнері бойынша бастауыш сыныптарда практикалық үйірмелер ұйымдастыру;

в) АРТ технологиясы мен шығармашылықтың маңызды факторлары болып табылатын бейнелеу және қолданбалы өнер бойынша бастауыш сыныптарда практикалық үйірмелер ұйымдастыру.

Назар аударсаңыз, бұл тәсіл бастауыш сыныптарда гуманитарлық пәндерді оқытуда интеграциялық үдерісті қамтамасыз етіп, оқушылардың білім беру процесін күшейтеді. Осыған орай бастауыш сынып оқушыларының сөз өнеріне арналған ұйымдастырылған практикалық үйірмелерде сөзді сезініп, мағынасын түсініп, сөз жүйесін орынды қолдана білуге үйрету орынды. Өйткені бастауыш сынып оқушыларын сөз өнері арқылы тәрбиелеудің шығармашылық негізі ерекше, оның негізі ұлттық тәсілдер. Сол себепті сөз өнері мен оның мүмкіндіктерін пайдалана отырып, практикалық үйірмелердің шеберханаларын ұйымдастырып, оларда мүмкіндігінше ақын-жазушылардың кездесулерін, сұхбаттарын, тренингтерін өткізудің маңызы зор. Өйткені бастауыш сынып оқушылары көбінесе көргендеріне сеніп, қиялын тудырады. Бұл жағдай сөз өнері бойынша ұйымдастырылған практикалық үйірмелердің мүлде жаңа іс-шаралар арқылы жүзеге асуын талап етеді. Айта кетерлігі, кәсіби жазушылар, ақын-жазушылар еліміздің барлық орта мектептеріне бекітілген.

АРТ технологиямен шығармашылықтың маңызды негіздерінің бірі - музыка өнері. Сондықтан оқу-тәрбие үрдісін музыка арқылы ұйымдастыру үшін бастауыш сыныптар бөлімінде ән айту, ән айту дағдыларын қалыптастыратын практикалық үйірмелерді ұйымдастырған дұрыс. Өйткені, әуен мен әннің орындалуының өзі шығармашылықтан, яғни

шығармашылықтан тұрады. Осы ретте айта кететін жайт, бастауыш сыныптарда би сабағын 3-сыныптан бастап ұйымдастырған дұрыс, өйткені бұл жаста оқушылардың сіңірлері мен бұлшық еттері шындалады. 1-2 сыныптарда бастауыш сынып оқушыларының сіңірлері мен бұлшықеттері серпімді сипатқа ие, сондықтан олардың тез зақымдану ықтималдығы жоғары. Қазіргі уақытта музыка өнері бойынша ұйымдастырылған практикалық үйірмелерде балалардың музыкалық өнерінің үлгілері бойынша оқытуды жүргізу әдістемелік тұрғыдан дұрыс. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларына махаббат идеясына бағытталған әндерді айту қате. Осыған байланысты бастауыш сыныптарда Музыка мәдениеті білім беру пәнінің сабақтары мен практикалық үйірмелерін ұйымдастыру әдістемесін жетілдіру қажеттілігі туындады. Мысалы, оқушылардың хор өнерін қалыптастыру бастауыш сыныптарда қарастырылған, оның мақсаты оқушыларды ұжым болып орындауға үйрету. Бірақ бұл партитура оның хор жанрындағы шығармаларды айтуын тікелей көрсетпейді. Осы тұрғыда «Музыка мәдениеті» оқу пәнінің әдістемесін жаңартып, оған нақты терминдерді қолдануды енгізу кезек күттірмейтін мәселе екенін айта кеткен жөн. мақсаты – оқушыларды ұжым болып орындауға үйрету. Бірақ бұл партитура оның хор жанрындағы шығармаларды айтуын тікелей көрсетпейді. Осы тұрғыда «Музыка мәдениеті» оқу пәнінің әдістемесін жаңартып, оған нақты терминдерді қолдануды енгізу кезек күттірмейтін мәселе екенін айта кеткен жөн. мақсаты – оқушыларды ұжым болып орындауға үйрету. Бірақ бұл партитура оның хор жанрындағы шығармаларды айтуын тікелей көрсетпейді. Осы тұрғыда «Музыка мәдениеті» оқу пәнінің әдістемесін жаңартып, оған нақты терминдерді қолдануды енгізу кезек күттірмейтін мәселе екенін айта кеткен жөн.

Бейнелеу және қолданбалы өнер өнері технология мен шығармашылықтың маңызды факторларының бірі болып табылады. Осыған орай бастауыш сыныптарда ұйымдастырылған бейнелеу және практикалық өнер үйірмелерінде балалардың өз бетімен жұмыс істеуіне,

шығармашылық жұмыстар жасауға көбірек көңіл бөлген дұрыс. Бұл жағдайда оқушылардың шығармашылық қабілетін өз бастамаларына негіздеп қалыптастыру және олардың шығармашылық қабілетін дамытуға көңіл бөлу күтілетін нәтиже береді. Бақылаулар бейнелеу өнері бойынша білім берудің әдістемесін бүгінгі күннің сұранысына қарай жетілдіру қажеттігін көрсетеді. Мысалға, Бұл пәнді оқытудың қазіргі әдістемесінде мұғалімнің іс-әрекеті басымдық ретінде қарастырылады және осыған байланысты ол осы пән бойынша ұйымдастырылатын практикалық үйірмелерде студенттердің іс-әрекетінің басымдылығына негізделуі керек. Сонда оқушылардың бейнелеу және қолданбалы өнердегі қабілеттері күтілетін деңгейде қалыптасып, шығармашылық дамуы артады.

Осының барлығы бастауыш сыныптарда музыка, сөйлеу, бейнелеу өнері бойынша практикалық үйірмелерді дамытуды, сондай-ақ оларды оқушыларға білім беруде пайдаланудың әдістемесін әзірлеуді талап етеді. Біздің көзқарасымыз бойынша «Жалпы білім беретін орта мектептердегі практикалық үйірмелердің әдістемесі» арнайы курсы ұйымдастырып, жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде таңдау пәні ретінде оқыту орынды болар еді. Бұл болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің, жалпы болашақ мұғалімдердің АРТ технологиясы негіздерінде кәсіби дағдылар мен шығармашылыққа ие болуын қамтамасыз етеді.

Мектептегі практикалық сабақтар. Жалпы орта білім беретін мектептерде АРТ технологиясы және шығармашылық бойынша мектептегі заманауи практикалық үйірмелерді ұйымдастыру кезек күттірмейтін мәселе. Біздің ойымызша, осындай заманауи практикалық үйірмелерді ұйымдастыруда мыналарды негізге алған дұрыс:

а) бастауыш сыныптарға арналған мектептегі тәжірибелік үйірмелер;

б) негізгі орта білім беру бойынша мектептегі практикалық үйірмелер (5-9 сыныптар);

в) толық орта білім беру үшін мектептегі практикалық үйірмелер (10-11 сыныптар).

Өйткені мектептегі практикалық үйірмелер – сыныптағы практикалық үйірмелерді кеңейтетін және күшейтетін жүйе. Осыған байланысты бастауыш сыныптар үшін ұйымдастырылған сөйлеу, музыка және бейнелеу өнері бойынша практикалық үйірмелерде осы кезеңдегі студенттердің ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, ауқымды оқытуды ұйымдастыру орынды. . Айта кету керек, бастауыш сыныптарға арналған мектептегі практикалық үйірмелерге өнер саласы мамандарының тікелей қатысуы тиімді деп саналады.

Мектептегі негізгі орта білім беру (5-9-сыныптар) бойынша ұйымдастырылатын практикалық үйірмелердің қызмет аясының кеңеюі, оқушылардың салыстырмалы түрде шығармашылық және шығармашылық ізденістерін жасауы, олардың қабілеттерінің ерекше дамуы тән белгілер. . Мұндай үйірмелерде студенттерді тәжірибелі мамандарға қосу тиімді. Мысалы, бейнелеу өнері практикалық үйірмесінің сабақтарында практикалық жұмыс үлгілерін жасауға басты назар аударылады. Бұл жерде суретшілердің студенттермен ынтымақтастығы күтілетін нәтиже береді.

Толық орта білім алу үшін ұйымдастырылған мектептегі практикалық үйірмелерде (10-11 сыныптар) оқушылар тікелей мамандыққа бағытталады. Оқушылардың қабілетіне қарай музыка, сөйлеу, бейнелеу және қолданбалы өнер бағыттарына бағыттау орынды. Ол үшін студенттердің өз бетінше жасаған әзірлемелері мамандардың қатысуымен зерттеліп, соның негізінде студенттерді осы салалардағы мамандандыруға бағыттау әдістемесі күтілетін нәтиже береді.

Көңіл бөлінсе, жалпы орта білім беру кезеңдерін негізге ала отырып, мектептегі практикалық үйірмелерді ұйымдастырып, солардың негізінде оқушылардың АРТ технологиялық және шығармашылық дағдыларын күтілетін деңгейде қалыптастыру орынды болмақ. Бұл жерде студенттердің өнер саласындағы түсініктері мен қабілеттерін дамытуға және оларда шығармашылық ойлауды қалыптастыруға басты назар аударылады. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру

процесінде болашақ мұғалімдер практикалық үйірмелердің әдістемесінің негіздерін жан-жақты меңгеруі қажет.

Мектептен тыс практикалық үйірмелер. Бастауыш сынып оқушыларын АРТ технологиясы бойынша дағдылар мен шығармашылықпен қамтамасыз ету және осы мүмкіндіктерді пайдалана отырып тәрбиелеу бүгінгі инновациялық қоғамның маңызды қажеттіліктерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты мектептен тыс уақытта практикалық үйірмелер ұйымдастыру орынды. Айта кету керек, мұндай үйірмелерді аймақтарда келесі мүмкіндіктерге сүйене отырып ұйымдастыру тиімді деп саналады:

а) жалпы орта білім беретін мектеп жанындағы қоғамдық жиындар кезінде ұйымдастырылатын практикалық үйірмелер;

б) жалпы орта мектепке салыстырмалы түрде жақын орналасқан аудандық (қалалық) мәдениет ошақтарында ұйымдастырылатын практикалық үйірмелер;

в) бейімделген ғимараттарда іскер кәсіпкерлер ұйымдастыратын практикалық үйірмелер.

Алдағы бес жылда барлық аудан тұрғындарының жиналыстарында кітапханалар мен клубтарды ұйымдастыру жұмыстары жүргізілуде. Сондықтан, ауданның ғимараттары осындай іс-шараларға лайықталып жатыр. Осындай заманауи төңіректе оқушыларға музыка, сөйлеу, бейнелеу өнері бойынша практикалық үйірмелер ұйымдастырылған дұрыс. Өйткені мұндай үйірмелерде әртүрлі мектептерде оқитын студенттер қатарластарымен жаппай ынтымақтасуға мүмкіндік алады және мұндай үйірмелердің жағдайлары кеңейтіліп, аудан белсенділері бақылауда ұстайды.

Бүгінде барлық аудан орталықтары мен қалаларда заманауи мәдениет ошақтары жұмыс істеуде. Оларда түрлі үйірмелер, үйірмелер мен іс-шараларды тәжірибелі мамандар жүргізеді. Сол себепті осындай орталықтарда ұйымдастырылған үйірмелерге қатысатын оқушылардың іс-әрекетін сынып жетекшілері мен мектеп ұжымы қадағалағаны дұрыс. Өйткені мұндай үйірмелер сабақтарында оқытылатын шығармалар жалпы орта білім беретін мектептердің, әсіресе

бастауыш білім беретін мектептердің оқу бағдарламаларымен үйлесімді болуы керек.

Өзбекстан Республикасы Президентінің бастамасымен 2020 жылдан бастап кәсіпкерлер мектепке дейінгі және жалпы орта білім беру мекемелері жанынан мәдениет ошақтарын іске асыруда. Осындай орындардағы үйірме сабақтарының бағдарламалары жалпы орта білім беретін мектептердің тәжірибелі ұстаздарымен ынтымақтастық негізінде жасалғаны абзал. Сол себепті бастауыш сынып мұғалімдері осындай мәдени ошақтардың материалдық және әлеуметтік мүмкіндіктерін ұтымды пайдалана отырып, өзіндік практикалық үйірмелер ұйымдастырғаны орынды. Мұндай үйірмелерде тәжірибелі мамандармен ынтымақтастыққа басты назар аудару күтілетін нәтиже береді.

Айта кету керек, мектептен тыс ұйымдастырылатын практикалық үйірмелер белгілі бір жүйе мен әдістемеге негізделуі керек. Өйткені мұның негізгі мақсаты – студенттердің Өнерлі технологиялық және шығармашылық дағдыларын практикалық түрде дамыту. Сондықтан жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері мектептен тыс практикалық үйірмелер әдістемесінің негіздерімен қарулануы керек.

Орайы келгенде, атақты да ірі қалаларымыздың өз мұражайлары, ескерткіштері, мәдени орталықтары бар екенін айта кеткен жөн. Олардың практикалық үйірмелер ұйымдастыруға кең мүмкіндіктері бар. Сол себепті мұндай орындарда тек бастауыш сынып мұғалімдеріне ғана емес, жалпы педагогикалық кадрларға арналған практикалық үйірмелер ұйымдастырып, оқушыларды тәрбиелеудің әдіс-тәсілдерімен қаруландыру орынды.

Арнайы практикалық үйірмелер. АРТ технологиясы және шығармашылық бойынша практикалық үйірмелерді ұйымдастыру барысында студенттердің барлығын қамту қажет. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушылары үшін келесі формаларда арнайы практикалық үйірмелер ұйымдастыру қажет:

а) физикалық кемістігі бар студенттерге арналған арнайы практикалық үйірмелер;

б) инклюзивті білім беруді қажет ететін студенттерге арналған арнайы практикалық үйірмелер;

в) студенттерге жетекшілік ететін арнайы тәжірибелік үйірмелер.

Еліміздің білім беру саясатының негізгі бағыттарының бірі – физикалық мүмкіндіктері шектеулі (мысалы, дене кемістігі бар, сөйлеу тілі бұзылған) оқушылардың білім алу құқығын жүзеге асыру. Сондықтан, мектепте, отбасында немесе емделетін мекемелерде физикалық кемістігі бар оқушылар үшін жеке үлгідегі практикалық үйірмелер ұйымдастырылған дұрыс. Өйткені педагогикалық тәжірибелер көрсеткендей, физикалық кемістігі бар оқушылардың психикалық қабылдау, қабылдау және шығармашылық сезімдері салыстырмалы түрде күшті болады. Дәл осы негіздер студенттердің осы категориясы үшін арнайы практикалық үйірмелер ұйымдастыруға және олардың шығармашылық қабілеттерін мақсатты түрде дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, көп жағдайда физикалық кемістігі бар оқушылар поэзия, бейнелеу және практикалық өнер туындыларын жасауға өте қызығушылық танытады. Осы себепті бұл қабілеттерді дамыту үшін арнайы практикалық үйірмелер өте маңызды.

Инклюзивті, яғни отбасында жеке білім алуды қажет ететін оқушылар үшін арнайы практикалық үйірмелер ұйымдастыру күтілетін нәтиже береді. Мұндай үйірмелердің негізгі қызметі бастауыш сынып оқушыларының сурет салу, тақпақ жаттау, практикалық өнер үлгілерін жасау немесе жасау дағдыларын қалыптастыруға бағытталуы орынды. Бақылаулар көрсеткендей, инклюзивті білім беруде оқушылармен жеке практикалық үйірмелер ұйымдастыру оқушылардың қабілеттерін дамытады, өзіне және басқаларға сенімін арттырады, шығармашылық арқылы өмірлік дағдыларды дамытады. Осы мақсатта бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беретін оқушыларға арналған жеке арнайы практикалық үйірмелерді ұйымдастыру әдістемесін білуі орынды.

Арнайы білім алу қажеттілігін сезінетін студенттер үшін жеке ұйымдастырылған арнайы практикалық үйірмелерді жалпылау түрінде студенттерге бағыт-бағдар беру үйірмелерінің қызметін жолға қою орынды болар еді. Оның айтуынша, жалпы орта білім беретін мектептер орналасқан аудандарда физикалық мүмкіндіктері шектеулі және инклюзивті білім беруді қажет ететін оқушылар үшін арнайы практикалық үйірмелер ұйымдастыру оқушыларға бағыт-бағдар беруде маңызды мүмкіндіктер туғызады. Мұндай үйірмелер дене кемістігі бар студенттерге арналған жалпы арнайы клуб және инклюзивті білім алатын студенттерге арналған жалпы арнайы клуб түрінде ерекшеленуі керек. Мұндай үйірмелерде оқушылар өздеріне жататын категориялар негізінде АРТ технологиясы мен шығармашылық салаларына бағытталады.

Сонымен, АРТ технология мен шығармашылық бойынша практикалық үйірмелер ұйымдастырудың, олардың мүмкіндіктерін бастауыш сынып оқушыларына білім беру мен қабілеттерін дамыту үшін пайдаланудың маңызды ерекшеліктеріне ие. Ол үшін жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері сыныптар бөлімінде мектеп, мектептен тыс және арнайы практикалық үйірмелер ұйымдастыру әдістемесімен қарулануы керек.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Сыныптағы тәжірибе циклдары дегенді қалай түсінесіз?
2. Мектептегі практикалық үйірмелерді ұйымдастырудың негіздері қандай?
3. Мектептен тыс практикалық үйірмелердің әдістемесінің негіздері қандай?
4. Арнайы тәжірибелік үйірмелер қалай ұйымдастырылады?

Өз бетінше білім алуға тапсырма:

Арнайы практикалық үйірмелерді ұйымдастыру негіздерін зерттеп, сипаттаңыз.

13-ТАҚЫРЫП: БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ерекшеліктері
 2. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудағы сахналық өнердің рөлі
 3. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастырудағы бейнелеу және практикалық өнердің маңызы
 4. Шығармашылық қабілеттілік бастауыш сынып оқушыларының құзыреттілігінің негізі ретінде
- Негізгі ұғымдар:* білім, бастауыш, оқушылар, шығармашылық қабілет, білім, дағды.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ерекшеліктері. АРТ технологиясы мен шығармашылық негіздерінің бірі – технологиялық даму дәуірінде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығын қалыптастыру. Осыған байланысты шығармашылық қабілет деп бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін, өз бетінше ойлауын және шығармашылық мысалдар жасай білуін дамыту деп түсінеді. Бұл мәселеде мыналарға назар аударған жөн:

- а) оқушылардың шығармашылық қабілетінің табиғи болуы;
- ә) оқушылардың дамуына сәйкес шығармашылық қабілетін қалыптастыру;
- в) оқушылардың шығармашылық қабілетін деңгейлерге бөлу.

Шығармашылық адамның туа біткен дарындылығының бір бөлігі болғандықтан, бастауыш сынып оқушыларында табиғи түрде болады. Әбу Әли Ибн Сина, Ян Амос Коменский, Константин Димитриевич Ушинский сияқты ұлы ойшыл педагогтар бала бойындағы тума дарындылықты педагогикалық тұрғыдан негіздеп, бұл мәселе педагогика ғылымында бірауыздан мойындалған.³¹ Осы себепті бастауыш

³¹Қараңыз: Өзбек педагогикасының антологиясы. 1-том. - Т.: «Мұғалім», 1996 жыл

сынып оқушыларының шығармашылық қабілетінің табиғи түрде болатынын ескере отырып, оны дамытуға болатындығы баса айтылады. Егер бір нәрсе табиғи түрде бар болса, оның даму сипаты болады. Бұл ретте шығыстың педагог ойшылы Әбу Хамид Ғазали (11 ғ.) туа біткен қабілет оның жетілгендігін білдірмейді, қабілет кемелдену үшін оны дамыту керек деп ұсынады. Осы әдістемелік ұсыныс негізінде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін дамыту жұмыстарын сеніммен бастау күтілетін нәтиже береді.

Шығармашылық қабілет оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай қалыптасып, дамитындығы педагогикалық тәжірибелерден белгілі. Осы орайда 1-2-сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін реттеп, оны 3-4-сыныптарда арнайы тәсілдерге сүйене отырып дамыту әдістемелік тұрғыдан тиімді. Өйткені жас ерекшеліктеріне қарай кіші мектеп жасындағы оқушылар ақпаратты тез қабылдау және тез ұмыту кезеңдерінде болады. Сондықтан 3-4-сыныптарда оқу пәндерін оқыту процесінде практикалық үйірмелер арқылы және жеке көзқарас негізінде оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту орынды.

Орайы келгенде айта кететін жайт, адам табиғатынан қайталанбас жаратылыс. Осыған байланысты оқушылардың шығармашылық қабілеті төменгі, орта және жетілген деңгейде екені педагогикалық тәжірибелерден белгілі. Осы ерекшеліктерге сүйене отырып, бастауыш сынып оқушыларының қабілеттілік дағдыларын төменгі және орта буыннан жоғары деңгейге жеткізу педагогикалық міндеттердің бірі ретінде қарастырылады. Ол үшін бастауыш сынып мұғалімдері мен сынып жетекшілері ыңғайлы, жеңіл және қолайлы әдіс-тәсілдерге, тәсілдер мен технологияларға негізделуі керек. Арнайы оқыту кез келген оқушының талғамында, санасында, санасында жасырынған шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік беретінін айта кеткен жөн.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетінің өзіндік ерекшеліктері бар және ол сөзсіз даму

үстінде екенін атап өткен жөн. Бұл факторға теориялық және әдістемелік көңіл бөлу күтілетін нәтиже береді.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудағы сахналық өнердің рөлі. АРТ технология мен шығармашылық негіздерінің бірі, сөз өнері және оның түрлері бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастырудағы маңызды негіздердің бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда бұл өнердің маңызды бір түрі – сахна өнері, оның тәрбиелік, тәрбиелік мәні эстетикалық тұрғыдан жоғары бағаланады. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда орындаушылық өнерді пайдалану үшін мыналарды басшылыққа алған дұрыс:

а) оқушыларды шағын сахналық шығармаларды ұйымдастыруға үйрету;

ә) оқушыларды шағын сахналық шығармалар жасауға бағыттау;

в) оқушыларды мүмкіндігінше театр шығармаларымен таныстыру.

Бастауыш сынып оқушыларын шағын сахналық шығармалармен, яғни көріністермен, песпен таныстырадыоларды сахнада пьесалар мен драмаларды орындауға үйрету олардың шығармашылық қабілетін қалыптастырудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Ол үшін бастауыш сынып мұғалімі 1-2 сыныптар үшін шағын пьесаларды таңдап алуы және 3-4 сыныптар үшін оқушыларға өз бетінше пьеса таңдауға көмектесуі талап етіледі. Сондай-ақ, пьесаларды қоюға оқушыларды кейіпкерлерге дайындауда нақты көркемдік тәсілді қолдану ұсынылады. Өйткені бастауыш сынып оқушылары кез келген образды қызығушылықпен, шабытпен, толғаныспен орындайды. Дәл сахналық шығармалардың бейнелері балалар шығармашылығын практикалық дамытудың маңызды құралы болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларын шағын сахналық шығармалар жасауға үйрету де олардың шығармашылығын дамытудың практикалық құралдарының бірі болып табылады.

Педагогикалық тәжірибелер мұны көрсетеді: көп жағдайда 3-4 сынып оқушылары достарының мінезі, мектеп өмірі, жанұясы, мұғалімдері тақырыптарында өздерінің шағын сахналық шығармаларын (2-3 бет) жасауға өте ынталы. Дәл осы қызығушылық олардың тақырып таңдау, сөзді орынды қолдану, шындықты білдіру сияқты дағдыларын қалыптастыруға негіз болады. Орыс педагог ғалымы Л.Е. Стрельсева 30 жылдық шығармашылық жолында бастауыш сынып оқушылары жасаған шағын сахналық шығармаларды жинап, басып шығарды және олардың шындықтың жарқын көрінісін үлкен суретшілерге үлгі ретінде түсіндіреді.³² Сондықтан бастауыш сынып оқушыларын шағын сахналық шығармалар жасауға үйрету олардың шығармашылығын дамытудың маңызды негіздерінің бірі болып табылады.

Бүгінде еліміздің әр өңірінде кәсіби театрлар жұмыс істеп, көркемөнерпаздар драма студиялары облыстардағы мәдениет ошақтарында жұртшылыққа түрлі сахналық туындыларды ұсынып жатыр. Сол себепті, бастауыш сынып оқушыларын тоқсан сайын бір рет театрға апарып, белгілі бір спектакльдерді тамашалауды ұйымдастырған жөн. Осылайша оқушылардың эстетикалық санасы көтеріліп, мәдени дағдылары қалыптасады, әсіресе шығармашылық, яғни шығармашылыққа деген қызығушылық пайда болады. Осының нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік-эстетикалық тәрбие беруді тиімді ұйымдастыруға мүмкіндіктері болады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда сахналық өнердің практикалық маңызы жоғары екенін айта кеткен жөн. Сондықтан бұл орайда бастауыш сынып мұғалімдерінің нақты жоспар негізінде жұмыс жасауы орынды.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастырудағы бейнелеу және практикалық өнердің маңызы. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда

бейнелеу және қолданбалы өнердің маңызы эстетикалық-педагогикалық тұрғыдан маңызды. Осыған байланысты келесілер күтілетін нәтиже береді:

- а) оқушылардың көркем шығармаларына көңіл бөлу;
- б) оқушылардың іс жүзінде өнерін дамытуды ынталандыру;
- в) студенттердің бейнелеу және қолданбалы өнер бойынша зерттеулерін жолға қою.

Бастауыш сынып оқушыларының қолынан шыққан бейнелеу өнері туындыларын мұғалімдер, мектеп қауымы, мүмкіндігінше сарапшылар бағалауы керек. Өйткені жаратушыға тән қасиеттердің бірі – оның шығармаларының бағасын күту. Бастауыш сынып оқушыларының өз бетінше жасаған бейнелеу өнері туындыларының оқушының ішкі жан дүниесін ашатын өзіндік ерекшеліктері бар. Мұндай үлгілерді бағалау кезінде ымыраға келу әдісіне сүйене отырып, шыншылдық таныту және олардың кемшіліктерін талқылау әдісіне сүйене отырып түсіндіру әдістемелік тұрғыдан дұрыс. Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, оқушылар жасаған бейнелеу өнері үлгілері ешқашан ұсқынсыз немесе жағымсыз сипаттарға ие болмайды. Міне, осындай шығармаларды бағалау бастауыш сынып оқушыларын шабыттандырады.

Бастауыш сынып оқушылары практикалық өнер туындыларымен жұмыс істегенде өздерінің дербес шығармашылық дағдыларына да сүйенеді. Олардың кейбіреулері Олардың кейбіреулері ағаш оюында ерекше шеберлікке ие болса, қарапайым балшықтан практикалық өнердің тамаша үлгілерін жасайды. Жалпы өнер теориясы мен әдістемесі бойынша адамның өнер туындысын жасауы оның талантына тікелей байланысты. Осыған орай, бастауыш сынып оқушылары практикалық өнер үлгілерін жасаса, олардың бойында талант ұшқыны ұшады. Бастауыш сынып оқушыларының мұндай дағдыларын дамыту үшін практикалық үйірмелердің мүмкіндіктеріне сүйену ұсынылады. Міне, осындай үйірмелерде оқушы шығармашылықпен айналысып, шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік алады.

³² Искусство және детский мир. Жинак. – Мәскеу, 1990. – С. 102-120

Бүгінгі оқу-тәрбие үрдісінде студенттерді өз қызығушылықтары бойынша зерттеуге баулу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы тұрғыда бастауыш сынып оқушыларын бейнелеу және қолданбалы өнер бойынша ізденістерге бағыттаудың маңызы зор. Бұл жағдайда мұғалімдердің студенттерге тиісті әдебиеттерді табуға көмектесуі, қолданбалы өнер туындыларын жасауға қажетті материалдарды іздестіру және табуға көмектесуі және бейнелеу өнері туындыларын жасауға арналған құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету орынды. Осыған байланысты мектеп зертханаларының мүмкіндіктерін пайдалану ұсынылады.

Егер көңіл бөлінсе бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу және қолданбалы өнер арқылы шығармашылық қабілетін дамытудың зор мүмкіндіктері бар. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен осы мәселелерде кәсіби құзыреттілік талап етіледі.

Шығармашылық қабілеттілік бастауыш сынып оқушыларының құзыреттілігінің негізі ретінде. Бүгінгі таңда жоғары білімді болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің біліктілік аясы кеңейіп келеді. Олай дейтін себебіміз, инновациялық қоғам жағдайында білім негіздері жаңарып, ұлттық білім беру жүйеміздің халықаралық бағасы білім беру бағдарламаларына бейімделуде. Сол себепті болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің шығармашылық қабілетінің біліктілігінің болуы маңызды. Бұл біліктілікті алу үшін жеке зерттеу және өз бетінше оқу арқылы төмендегілерді орындау ұсынылады:

- а) сөз өнерінің негіздері бойынша дағдыларды меңгеру;
- б) музыкалық өнердің негіздері бойынша дағдыға ие болу;
- в) бейнелеу өнерінің әдістемесі бойынша білім алу.

Сөз өнерінің негіздерін көркем және ғылыми кітаптарды оқу арқылы меңгереді. Ол үшін студенттерге педагогикалық талдаудың көмегімен әрбір кітапты оқу ұсынылады. Мұндай педагогикалық талдаудың негізі – сөз өнері арқылы оқушыларды қалай тәрбиелеу керек деген сұраққа жауап іздеу. Мәселен, Абдолла Қадиридін «Өткен күндер» романында әр

кейіпкердің өзіндік сөйлейтін сөзі бар, осы сөйлеу ерекшеліктерін зерттеу болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің алдағы іс-әрекетінде маңызды фактор болады. Немесе, ғылыми әдебиеттегі балалар әдебиетінің әдістемесіне қатысты кітаптарды оқу орынды. Бастауыш сынып оқушыларын сөз өнері арқылы тәрбиелеу біліктілігін кітап оқу мәдениетін меңгеруде меңгереді. Айта кету керек кітаптардың баспа және электронды нұсқалары оқудың маңызды негізі болып табылады. Өйткені, соңғы кездері кітаптардың электронды нұсқасына қатысты екіұштылық бар. Кітаптардың электронды нұсқасы баспа нұсқасымен салыстырғанда жинақылығымен ерекшеленетінін ұмытпаған жөн. Бірақ біздің көзқарасымыз бойынша кітаптардың баспа және электронды нұсқасын оқу ұсынылады.

Сондай-ақ болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің музыка негіздерінен хабардар болуы талап етіледі. Ол үшін балалар музыкасын, балалар әндерін және балалар биін үйренуге назар аудару ұсынылады. Профессор Илияс Акбаровтың 1997 жылы жарық көрген «Музыкалық сөздік» кітабында балалар музыкасының негіздеріне қатысты мәліметтер жеткілікті. Бұл кітапта ұсынылғандай, бастауыш сынып оқушылары ұсынылған күйлердің, әндердің және билердің кез келгенін күтілетін деңгейде үйреніп, орындай алады. Демек, балалар музыка өнерінің қыр-сырын меңгеру арқылы болашақ бастауыш сынып мұғалімдері музыка өнерінің біліктілігін ала алады.

Қазіргі жоғары педагогикалық білім беру процесінде бейнелеу өнерінің әдістемесі бойынша тиісті дағдыларды меңгеру көзделеді. Осы орайда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің біліктілігі ерекше маңызды. Бейнелеу өнерінің әдістемесін меңгеру үшін бейнелеу және қолданбалы өнердің кейбір түрімен жеке айналысқан орынды. Өйткені бұл жеке әрекеттауашаның болашақ мұғалім үшін маңызы зор, ол алған теориялық білімін практикамен байланыстыруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты жоғары педагогикалық білім беру процесінің қолда бар мүмкіндіктерін пайдалану ұсынылады.

Сонымен бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін қалыптастыру бастауыш білім берудің қазіргі теориясы мен әдістемесінде маңызды орын алады. Ол үшін болашақ бастауыш сынып оқушыларының жеке ізденістері арқылы шығармашылық қабілетінің біліктілігінің болуы орынды болады. Осы тұрғыдан алғанда бүгінгі жоғары педагогикалық білім беру процесі тек зерттеуді қажет етеді.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ерекшеліктері қандай?
2. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда сахналық өнердің алатын орны қандай?
3. Бейнелеу және қолданбалы өнердің бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудағы маңызы дегенді қалай түсінесіз?
4. Бастауыш сынып оқушыларының құзіреттілігінің негізі ретіндегі шығармашылық қабілеттердің ерекшеліктері қандай?

Өз бетінше білім алуға тапсырма:

Шығармашылық қабілеттілік біліктілігін алу үшін тиісті сөздік кітаптардың көмегімен сөйлеу, музыка, бейнелеу және қолданбалы өнер негіздерін меңгеру және қорытындылау.

14-ТАҚЫРЫП: АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БОЙЫНША МҰҒАЛІМНІҢ ЖЕКЕ ОҚЫТУЫ

Жоспар:

1. АРТ технологиясы бойынша мұғалімдерді жеке оқыту.
2. Шығармашылыққа мұғалімдерді жеке оқыту.
3. Педагогтарды жеке оқытуға қойылатын талаптар.
4. Мұғалімдерді АРТ технологиясы мен шығармашылыққа жеке оқытудың маңыздылығы.

Негізгі ұғымдар: өнер, шығармашылық, ұстаз, даралық, дайындық, білім, шеберлік, шеберлік.

АРТ технологиясы бойынша мұғалімдерді жеке оқыту. Қазіргі жоғары педагогикалық білім беру процесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің АРТ технологиясы бойынша біліктілігі талап етіледі. Өйткені жалпы орта білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарында музыка, сөйлеу, бейнелеу өнері оқытылып жатыр. Бұл пәндер АРТ технологиясының негізі болып табылады және олар бойынша біліктіліктің болуы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін кеңейтеді. Осыған орай болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін АРТ технологиясы бойынша жеке оқытуды ұйымдастыру дұрыс болар еді.

Бүгінгі таңда жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері 4+2 жүйесі бойынша білім алуда. Осыған байланысты АРТ технологиясы бойынша жеке сабақтарды олардың апта сайынғы практикасында ұйымдастыру күтілетін нәтиже береді және мұндай сабақтар олардың осы бағыттағы дағдыларының практикалық мазмұнына негіз болады. Мұндай жеке оқытуды келесі ретпен ұйымдастырған жөн:

- а) «Ана тілі және оқу сауаттылығы» пәнінен Сөз өнері тақырыбы бойынша практикалық сабақ ұйымдастыру;
- б) «Музыкалық мәдениет» пәні бойынша Музыка өнері тақырыбы бойынша практикалық сабақтар ұйымдастыру;
- в) «Бейнелеу өнері» пәні бойынша бейнелеу және қолданбалы өнер пәні бойынша практикалық сабақтарды ұйымдастыру.

Мұндай жеке сабақтар оқушылардың бос уақытында және қосымша түрде ұйымдастырылуы керек. Бұл жағдайда мектеп сағатын пайдалану тиімді деп саналады. Осыған байланысты сөз өнері пәні бойынша жеке оқытудың маңызы зор. Музыка саласы бойынша мұғалімдерді жеке оқытуды ұйымдастыру орынды болмақ. АРТ технологиясының мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқушылардың музыкалық өнері мен музыкалық аспапта орындаушылық қабілетін қалыптастыруға көңіл бөлу әдістемелік тұрғыдан тиімді. Сондай-ақ бейнелеу және қолданбалы өнер пәндері бойынша мұғалімдерге арналған оқу сабақтарын ұйымдастырған дұрыс.

Оқушылардың жеке іс-әрекетіне назар аудару күтілетін нәтиже береді.

Көңіл бөлінсе, бастауыш сынып мұғалімдері өз бетінше жеке сабақтар ұйымдастыру арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін шыңдауға мүмкіндік алады. Бұл үшін жалпы орта білім беретін мектептердің мүмкіндіктері жеткілікті, мектеп зертханалары жаңа технологиялармен жабдықталып жатқанын айта кеткен жөн. Осындай мүмкіндіктерді пайдаланып, сол арқылы бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы бойынша дағдыларын, шығармашылық қабілетін сұраныс деңгейінде қалыптастыру – басты міндеттердің бірі.

Шығармашылыққа мұғалімдерді жеке оқыту. Бастауыш сынып мұғалімдерінің жеке шығармашылық даярлығын ұйымдастыру бүгінгі таңда өзекті болып отыр. Ол үшін келесіге сүйену күтілетін нәтиже береді:

а) гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді жеке оқытуды ұйымдастыру;

б) нақты пәндер бойынша мұғалімдерді жеке оқытуды ұйымдастыру;

в) өнер мамандарының қатысуымен жеке тренингтер ұйымдастыру.

Гуманитарлық пәндер бойынша ұйымдастырылған мұғалімдерді жеке оқытуда «Ана тілі және оқу сауаттылығы», «Музыка мәдениеті» және «Бейнелеу өнері» оқу пәндері бойынша тереңдетілген сабақтарды өткізудің маңызы зор. Бұл орайда студенттердің АРТ технологиясы бойынша дағдыларын қалыптастыруға ғана көңіл бөлу және, әрине, оларда шығармашылықты дамыту басты міндет. Өйткені шығармашылық дағды оқушылардың ойлау және күткендей жасау қабілетін дамытады.

Оқушылардың өз бетінше ойлау қабілетін дамытуда нақты пәндер бойынша ұйымдастырылған жеке сабақтардың маңызы зор. Мысалы, математика пәні бойынша мұғалімдерді жеке оқыту оқушылардың математикалық ой-өрісін дамытады, ой қорытады, өз қабілеттерін жеткізе алады. Осы себепті орта ғасырларда және қазіргі шетелдік педагогикада математика

өнер пәнінің оқу бағдарламасына енгізілді. Сондықтан бұл пән бойынша мұғалімдерді жеке оқытуды ұйымдастыру сөйлеу, музыка, бейнелеу және қолданбалы өнер негіздерін түсінуге қосымша дағды қызметін атқарады.

Бастауыш сыныптарда әртістердің (әншілер, әншілер, бишілер, суретшілер) қатысуымен мұғалімдерді жеке оқытуды ұйымдастыру да маңызды мәселе болып табылады. Мұндай тәсіл жеке оқытудың практикалық аспектілерін нығайтады және студент әрекетінің негізіне айналады. Орайы келгенде айта кететін жайт, аптасына екі рет мамандардың қатысуымен ұйымдастырылған мұғалімдердің жеке тренингтерін өткізу жеткілікті.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру үшін жеке сабақтарға мән беру кең практикалық және әдістемелік мүмкіндіктер беретінін айта кеткен жөн. Мұғалімдердің белсенділігі қажет. Осыған байланысты болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жоғары педагогикалық білім беру үдерісінде олардың жеке дайындығын ұйымдастыру негіздерімен қаруланғаны орынды.

Педагогтарды жеке оқытуға қойылатын талаптар. Бастауыш сыныптарда оқушылардың АРТ технологиясы мен шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында ұйымдастырылған мұғалімдердің жеке дайындығына бірнеше талаптар қойылады. Негізгі талаптар келесідей:

а) студенттерге ыңғайлы уақыты мен мүмкіндіктері бар оқу кабинеттерін (зертханаларды) таңдау;

б) жеке сабақтарда тәжірибеге басты назар аударылады және сабақтар оқушылардың өзіндік жұмысына бағытталады;

в) жеке оқытудың тиімділігін бақылау және талдау.

Мұғалімдердің жеке оқуы студенттерге қолайлы уақытта ұйымдастырылуы керек. Ол үшін ең қолайлы оқу кабинеттерін таңдап, қажетті құрал-жабдықтар мен құралдардың болуы және жоспар негізінде жеке оқытуды жүргізу қажет. Бүгінгі таңда жалпы орта білім беретін мектептердің жағдайы салыстырмалы түрде жақсы, тек осындай жағдайлар ғана мұғалімдердің шебер пайдалануына лайық. Жеке сабақтар

студенттерге қолайлы уақытта және қолайлы жағдайда ұйымдастырылмаса, олар күткен нәтиже бермейді.

Жеке сабақтарды ұйымдастырудың негізгі мақсаты – студенттердің дербестігіне негізделген практикалық сабақтарды беру. Біздің көзқарасымыз бойынша әр оқушыда дарындылық болады, ондай дарындылық жеке оқыту арқылы қалыптасады. Өйткені жеке сабақтарда бастауыш сынып оқушылары өзара тәжірибе алмасып, бір-бірінен үйреніп, өзіндік жұмыстарын ұсынады. Сондықтан жеке сабақтарды өткізу кезінде мұғалімдер әр сабақта дерлік шығармашылық тәсілдерге сүйену керек.

Жеке оқытудың тиімділігі әрбір жаттығуды бақылау арқылы жүзеге асады. Ол үшін әрбір тренинг бірегей және ерекше болуы керек, сондықтан мұндай оқыту жеке деп аталады. Жеке жаттығулардың бір-біріне ұқсастығы әдістемелік кемшілік болып табылады. Сол себепті мұғалімдердің әрбір сабаққа талдау жасап, оның жетістіктері мен кемшіліктерін анықтап отыруы орынды. Педагогикалық талаптардың бірі – АРТ технологиясы мен шығармашылық бойынша ұйымдастырылатын жеке сабақтар жаңа негізге ие болуы керек, себебі бұл мәселе шығармашылыққа қатысты құбылыс.

Педагогикамыздың тәжірибесінде жеке сабақтарды ұйымдастыру әдісі дәстүрлі сипатқа ие. Бүгінгі даму процесі бұл әдістемені инновациялық тәсілге негізделген жетілдіруді талап етеді. Осыған байланысты компьютер сияқты ақпараттық-коммуникациялық құралдарды тиімді пайдалана отырып, АРТ технологиясы мен шығармашылық бойынша жеке сабақтар ұйымдастырудың негізін жасау керек. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларының компьютердің көмегімен музыкалық орындаушылық, ауызекі сөз өнерінің негіздері, бейнелеу және қолданбалы өнер түрлерінің үлгілерін жасауды кәдімгідей қабылдаймыз. Өйткені қазіргі таңда инновациялық даму жағдайында қолданыстағы технологияларды пайдалану өзекті болып отыр. Біздің байқауымызша, Еуропа елдеріндегі студенттердің өз бетінше ойлауы, Шығармашылықты дамытуда және шығармашылық жұмыстар жасау дағдыларын

дамытуда заманауи компьютерлік технологиялар кеңінен қолданылады. Рас, компьютер арқылы жасалған өнер туындылары адамның эмоциясын жүз пайыз көрсете алмайды. Дегенмен, бастауыш сынып оқушыларын музыка, сөз және бейнелеу өнері әлемімен таныстыру, оларды осы салаларға қызықтыру үшін компьютерлік әдістер күтілетін нәтиже береді. Нәтижесінде оқушылардың қызығушылығы дағдыға айналады. Осыған байланысты компьютерлік технологияларды қолданудың нақты және тиімді әдістеріне сүйену ұсынылады. компьютер арқылы жасалған өнер туындылары адамның эмоциясын жүз пайыз көрсетпейді. Дегенмен, бастауыш сынып оқушыларын музыка, сөз және бейнелеу өнері әлемімен таныстыру, оларды осы салаларға қызықтыру үшін компьютерлік әдістер күтілетін нәтиже береді. Нәтижесінде оқушылардың қызығушылығы дағдыға айналады. Осыған байланысты компьютерлік технологияларды қолданудың нақты және тиімді әдістеріне сүйену ұсынылады. компьютер арқылы жасалған өнер туындылары адамның эмоциясын жүз пайыз көрсетпейді. Дегенмен, бастауыш сынып оқушыларын музыка, сөз және бейнелеу өнері әлемімен таныстыру, оларды осы салаларға қызықтыру үшін компьютерлік әдістер күтілетін нәтиже береді. Нәтижесінде оқушылардың қызығушылығы дағдыға айналады. Осыған байланысты компьютерлік технологияларды қолданудың нақты және тиімді әдістеріне сүйену ұсынылады.

Мұғалімдерді АРТ технологиясы мен шығармашылыққа жеке оқытудың маңыздылығы. Бастауыш сынып мұғалімдерін АРТ технологиясы мен шығармашылыққа жеке оқыту маңызды. Оның келесі мүмкіндіктері бар:

а) оқушылармен жеке жұмыс және ынтымақтастық процесі артады;

б) студенттердің өз бетінше дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндіктері бар;

в) Студенттердің АРТ технологиясы мен шығармашылығын игеруі жүзеге асады;

ж) бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби белсенділігі артады;

г) оқушылардың мектептегі бос уақытын ұйымдастыру үдерісіне қол жеткізілді.

Мұндай мүмкіндіктерге ие болу бастауыш білім берудегі оқу-тәрбие үрдісі мен оқу іс-әрекетінің практикалық тиімділігін арттыруға қызмет етеді. Мұғалім мен студенттердің шығармашылық белсенділігі артады, олардың арасындағы бірегей ынтымақтастық негізінде АРТ технологиясы мен шығармашылық дағдыларын күтілетін меңгеру пайда болады.

Бұл жерде АРТ технологиясы мен шығармашылық мәселесінің практикалық маңыздылығына назар аудару қажет екенін дер кезінде айта кету керек. Өйткені өнер мен шығармашылық оқушылардың адамгершілік қасиеттерін шыңдап, түрлі жат қылықтардан қорғап, оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамытады. Сондықтан бастауыш білім беру педагогикасында бұл мәселеге ерекше көңіл бөлінеді. Өйткені 3-4 сынып оқушылары компьютердің мүмкіндіктерін кеңінен пайдалануда. Дәл осы процесті реттеу үшін «Компьютерлік сауаттылық» пәні енгізілді. Гуманитарлық пәндерді оқыту үдерісінде осы оқу пәнінің мүмкіндіктерін кеңінен пайдаланған жөн.

Назар аударсаңыз, АРТ технологиясы мен шығармашылық бастауыш сыныптарда «Ана тілі және оқу сауаттылығы», «Музыка мәдениеті», «Бейнелеу өнері» пәндерін оқыту үдерісін күшейтеді. Сондықтан мұғалімдердің осыған байланысты өзіндік жеке дайындығы болуы талап етіледі. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру процесінде ерекшеленген пәндер бойынша жаңашылдыққа негізделген жеке сабақтарды ұйымдастыру дағдыларын меңгеруі қажет.

Мамандық (педагогикалық) міндетті пәндер мен таңдау пәндерінің бағдарламаларына жеке оқытуды ұйымдастыру әдістемесінің пәнін енгізу орынды. Өйткені студенттердің апта сайынғы практикасында мұндай тақырыпты теориялық тұрғыдан меңгеріп, эксперименттер жүргізуге мүмкіндіктер

бар. Нәтижесінде, болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жеке сабақтарды ұйымдастыруда ерекше дағдыларға ие болады.

Сонымен, бастауыш сынып мұғалімдерін АРТ технологиясы мен шығармашылыққа жеке оқыту теориялық, әдістемелік және практикалық тұрғыдан маңызды. Бұл мәселеде жоғары педагогикалық білім беру процесінде жан-жақты игеріп, мүмкіндігінше әрбір болашақ бастауыш сынып мұғалімінің өзіндік жеке әдістемесі болуына қол жеткізген жөн.

Бекітуге арналған сұрақтар:

1. Мұғалімдерді АРТ технологиясы бойынша жеке оқыту қалай ұйымдастырылады?
2. Мұғалімнің жеке шығармашылық даярлығының мазмұны нені құрайды?
3. Мұғалімдерді жеке оқытуға қандай талаптар қойылады?
4. Мұғалімдерді АРТ технологиясы мен шығармашылыққа жеке оқытудың маңыздылығы дегенді қалай түсінесіз?

Өз бетінше білім алуға тапсырма:

АРТ технологиясы мен шығармашылық бойынша жеке оқытуды дамыту.

15-ТАҚЫРЫП: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫ МЕҢГЕРУ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ.

Жоспар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы туралы түсініктері мен дағдыларын бағалау көрсеткіштері.
2. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық деңгейін бағалау тетіктері.
3. Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы мен шығармашылық дағдыларын қалыптастыруды диагностикалау жүйесі.

Негізгі ұғымдар: бастауыш, білім, Өнер, технология, шығармашылық, шеберлік, білім, дағды, бағалау.

Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы туралы түсініктері мен дағдыларын бағалау көрсеткіштері. Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы ұғымдары мен дағдыларын меңгеруінің бағалау көрсеткіштері (критерилері) қалыптасуы керек. Педагогикалық әдебиеттерге, әдістемелік ұсыныстарға, білім беру жөніндегі нормативтік құжаттарға және біздің тәжірибемізге сүйене отырып, мұндай көрсеткіштердің негізгі көрсеткіштері ретінде мыналарды атап өтуге болады:

- а) бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын дамыту;
- б) бастауыш сынып оқушыларының балалар музыкасы, әні, биі туралы түсінігі болуы;
- в) бастауыш сынып оқушыларында бейнелеу және практикалық өнер үлгілерін жасау дағдысын қалыптастыру.

Осы көрсеткіштерге сүйене отырып, студенттердің АРТ технологиясы бойынша дағдыларын бағалауға болады. Осы орайда бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын, оны қолдана білу қабілетін анықтау үшін Баян немесе Эссе жазу әдістерін қолданған орынды. Бұл арқылы олар өздерінің сөздік қорын, мәнерлілігін, көркем жазу мәнерін көрсетеді. Сондай-ақ олар жазған мәлімдеменің немесе эссенің мазмұнын айтуы оқушыларда ауызша сөйлеудің қалыптасқанын білдіреді. Бастауыш сынып оқушыларының сөз өнеріне қаншалықты жетік екендігін көрсететін оның жазу және сөйлеу деңгейі. Сондықтан бұл мәселеде осы көрсеткішке сүйенген жөн.

Бастауыш сынып оқушыларының балалар музыкасын, әнін, биін орындау қабілетін анықтау әрбір оқушының жеке іс-әрекетін бақылап, талдау жасаған дұрыс. Өйткені бастауыш сынып оқушылары музыкалық өнердің осы үш түрінің қайсысында екенін орындау барысында көрсетеді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының музыка өнеріндегі дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтауда практикалық орындау әдісіне сүйенген жөн.

Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу және қолданбалы өнерден дағдыларды меңгергендігін анықтауда өз бетінше дамуына көңіл бөлу күтілетін нәтиже береді. Студенттердің өз бетінше жасаған

шығармашылықтары дарындылығын, эстетикалық талғамын, шығармашылық шеберлігін айқын көрсетеді. Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы бойынша дағдыларды өз бетінше дамыту арқылы игеретінін анықтау әдістемелік тұрғыдан тиімді. Бұл оқушылардың шығармашылық ойлауын көрсететін дербес әзірлемелер.

Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы мен шығармашылық қабілеттерін бағалауға көңіл бөлукөрсеткіштер ең қолайлы және қолайлы әдістерге негізделуі керек. Әйтпесе, осыған байланысты күрделі әдістерді таңдау күтілетін нәтиже бермейді. Бастауыш сынып оқушыларының музыка, сөйлеу, бейнелеу өнерін түсінуіне басты назар аудару керек. Бұл тәсіл студенттердің білім берудің келесі деңгейінде АРТ технологиясында және шығармашылықта белсенді болуы үшін негіз жасайды. Сонымен бірге студенттердің түсінігін бағалау көрсеткіштерінде практикалық мәселелерге баса назар аудару қажет. Мұндай көрсеткіштерді қалыптастыру бастауыш сынып мұғалімдерінің, мектеп ұжымының және тәжірибелік мамандардың ынтымақтастығын қажет етеді. Бұл мәселелерді болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру процесінде жан-жақты меңгеруі қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық деңгейін бағалау тетіктері. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық деңгейін бағалаудың жаңа тетіктерін әзірлеуге мүмкіндік туды. Мұндай механизмдерді орынды анықтау оқушылардың шығармашылық қабілетін және оның деңгейін дұрыс бағалауға мүмкіндік береді. Осыған орай, біздің көзқарасымыз бойынша мұндай механизмді жазбаша және ауызша түрде жүзеге асыру орынды болар еді. Ескерту:

1. *Жазбаша пішін.* Төмендегілерге сүйену тиімді:
 - сөз өнерінің қабілетіне сүйене отырып, студенттерге өз бетінше шағын әңгіме, өлең, пьеса жазуды ұсыну;
 - музыка өнері саласында музыка, ән мен биді талдау бойынша эссе жазуды ұсыну;

-бейнелеу және қолданбалы өнер саласында дербес әзірлемелер құруды ұсыну.

Толтырылған жазбаша нысандарды мұғалімдер немесе арнайы құрылған комиссия бағалағаны жөн.

2. *Сөздік форма.* Бұл жағдайда мыналарға сүйенген дұрыс:

-оқушыларға оқыған кітаптарын айтып беруді ұсыну және олардың сөйлеуіне мән беру;

-оқушыларға үйренген музыка, ән, би туралы әңгімелеуді ұсыну және оларды талдауға көңіл бөлу;

-оқушыларға бейнелеу және қолданбалы өнер туындыларын өз бетінше талдап, өз бетінше ойлауына назар аударуды ұсыну.

Жазбаша нысан негізінде жүргізілген анықтау жұмысын арнайы комиссия бағалауы керек.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділік деңгейіне, өз бетінше ойлауына және шығармашылық қабілетінің деңгейін бағалау тетіктеріне қызығушылыққа назар аудару ұсынылады. Тәжірибе көрсеткендей, кейбір оқушылардың жазбаша сөйлеуі, кейбірінің ауызша сөйлеуі салыстырмалы түрде дамыған. Сондықтан олардың шығармашылық қабілетінің деңгейін бағалауда ортаңғы жолды, яғни жазбаша және ауызша орындалатын шығармалардың ара салмағын негізге алған дұрыс. Кейінірек олардың жазбаша немесе ауызша сөйлеуін дамыту оқушылармен бірге жүзеге асырылады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық деңгейін бағалау кезінде оны тоқсандық кезеңдерге негіздеген дұрыс. Өйткені тоқсан сайын бұл қабілеттің біртіндеп дамуына көңіл бөлуге мүмкіндік туады, сонымен қатар оқушылармен жеке жұмыстың бағыттары айқындалады. Орайы келгенде, бағалау тетіктерін ашықтық пен объективтілік қағидаттарына негіздеу әдіснамалық тұрғыдан дұрыс екенін айта кеткен жөн. Сонымен қатар дұрыс бағалау тетіктерін қолдану арқылы қай оқушының өнердің қай түріне қабілетті екені анықталады. Сондықтан бұл тұрғыда мүлдем жаңа әдістер мен тәсілдер бойынша зерттеулер жүргізу ұсынылады. Жоғары

педагогикалық білім беру үдерісінде болашақ мұғалімдерді бағалау критерийлерін түсіну, білім мен әдіс-тәсілдерді меңгеру орынды болады. Мұндай шеберлікке көбінесе өздігінен оқу арқылы қол жеткізіледі. Ол үшін мұғалімдерге оқушыларға бағыт-бағдар беріп, әдістемелік ұсыныстар беріп, олардың іс-әрекеттерін талдау ұсынылады. Нәтижесінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың шығармашылық деңгейін күтілетін деңгейде бағалау тетіктерін меңгереді.

Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы мен шығармашылық дағдыларын қалыптастыруды диагностикалау жүйесі. Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясын меңгеруі мен шығармашылығын диагностикалау әдістемесі жалпы педагогикалық принциптер мен әдістемеге негізделген. Өйткені диагностика бастауыш сынып оқушыларының білім берудің келесі сатысында өнерде, шығармашылықта қалыптасатын дағдыларына негізделген іс-әрекетіне негіз жасайды.

Бүгінгі таңда АРТ технологиясы мен шығармашылық жаңа бағыт болғандықтан, студенттердің олардың меңгеру деңгейін бағалау әдістемесін әзірлеу кезек күттірмейтін мәселе. Шетелдік педагогикалық тәжірибелерге сүйене отырып, ұлттық педагогикалық зерттеулерімізде және білім беру ережелерінде ұсынылған ұсыныстардиагноздың негізін құруға болады. Осыған байланысты мыналар ұсынылады:

а) бастауыш сынып оқушыларының өнерге, шығармашылыққа деген қызығушылығын анықтау;

ә) бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауының қалыптасуын анықтау;

в) бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетінің дамуын анықтау.

Осы критерийлерге сәйкес диагноз қою кезіндебіздің ойымызша, сынақ және іріктеу оқиғаларын қолдану орынды болады. Өйткені тест бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін педагогикалық-психологиялық тұрғыдан көрсетсе, емтихан бұл оқушылардың шығармашылық дамуын айқын көрсетеді. Осының

нәтижесінде диагностика процесі бейтарап, ашық және жария болып келеді.

Заманауи технологиялық даму процесінде сынақ мүмкіндіктерін ұтымды пайдалану диагноздың дәлдігін және, демек, алынған сынақ нәтижелерін анықтайды. компьютерлік бағалау ұсынылады. Өйткені мұндай тәсіл сынақ нәтижелерінің шынайы болуына мүмкіндік береді. Сондай-ақ тексеру және диагнозды таңдау түріндегі мамандардан тұратын арнайы комиссияның болуы әдістемелік тұрғыдан дұрыс. Бұлардың негізгі мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиялық және шығармашылық қабілеттерінің қалыптасу деңгейін дұрыс диагностикалау, онда жеке көзқарас немесе жеке пайымдаулары әдістемелік тұрғыдан дұрыс емес.

Солай бастауыш сыныптарда оқушылардың АРТ технологиясын меңгеру және шығармашылық деңгейін бағалау кезінде нақты көрсеткіштерге, механизмдерге және диагностикалық үдеріске сүйенген дұрыс. Бұл мәселелерді болашақ бастауыш сынып мұғалімдері жоғары педагогикалық білім беру процесінде меңгеруі керек.

Өз бетінше оқуға арналған сұрақтар:

1. Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясының тұжырымдамалары мен дағдыларын бағалаудың негізгі көрсеткіштері қандай?
2. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық деңгейін бағалаудың қандай тетіктері бар?
3. Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясы мен шығармашылық дағдыларын қалыптастыруды диагностикалау жүйесінің негізі неде?

Бекітуге тапсырма:

Бастауыш сынып оқушыларының АРТ технологиясын және шығармашылықты меңгеру деңгейін бағалау көрсеткіштерін, механизмдерін және диагностикалық негіздерін қорытындылау.

Өз бетінше оқуға арналған тақырыптар мен тапсырмалар

1. Сөйлеу өнері АРТ технологиясы негізінде бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыру
2. Бастауыш сынып оқушыларының түсініп оқу дағдыларының негіздері
3. Бастауыш сынып оқушыларының көркем мәтінді қабылдау ерекшеліктері
4. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мәдениетін дамыту
5. Бастауыш сынып оқушыларының көркем шығармашылық қабілеттерін дамыту
6. Бастауыш сынып оқушыларын сөз өнерінің қыр-сырын меңгеруге бағыттау
7. Музыкалық өнер АРТ технологиясы арқылы бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық санасын қалыптастыру
8. Бастауыш сынып оқушыларының музыка тыңдау мәдениетін қалыптастыру
9. Бастауыш сынып оқушыларының ән таңдау және тыңдау мәдениетін қалыптастыру
10. Бастауыш сынып оқушыларының би өнерін қабылдау қабілетін дамыту
11. Бастауыш сынып оқушыларын балалардың музыкалық шығармаларын оқуға дағдыландыру
12. Бастауыш сынып оқушыларының музыкалық-эстетикалық қабілетін дамыту
13. Бейнелеу өнері АРТ технологиясы арқылы бастауыш сынып оқушыларының көркемдік қабылдауын дамыту
14. Бастауыш сынып оқушыларының сурет салу дағдыларын дамыту
15. Бастауыш сынып оқушыларының көркем шығармалар туралы көркемдік қабылдауын қалыптастыру
16. Бастауыш сынып оқушыларының мүсіндеу дағдыларын қалыптастыру
17. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу, практикалық және мүсін өнеріндегі қабілеттерін дамыту
18. Бастауыш сынып оқушыларын көркем шығармаларды оқуға бағыттау

19. Бастауыш сынып оқушыларын кино өнерінің негіздерімен таныстыру
20. Бастауыш сынып оқушыларын театр өнерінің ерекшеліктерімен таныстыру
21. Бастауыш сынып оқушыларын сахналық шығармаларды ұйымдастыруға үйрету
22. Бастауыш сынып оқушыларын теледидар мен радиодан балаларға арналған бағдарламаларды көруге бағыттау
23. Бастауыш сынып оқушыларының көркем шығармаларына өз бетінше талдау жасау қабілетін қалыптастыру
24. Бастауыш сынып оқушыларын көркем шығармалар жасауға үйрету
25. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дағдыларының практикалық мазмұнын табу
26. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық жұмыстарын талдау қабілетін қалыптастыру

Глоссарий

Автолитография-грек тілінен аударғанда «тасқа салу» дегенді білдіреді. Онда суретші өз туындысын тасқа жасап, кейін қағазға басады.

Авангард-бұл сөз француз тілінен алынған және «алдыңғы күзет» дегенді білдіреді. Авангардизм бағыты 20 ғасырдың басында Францияда пайда болды. Оның жақтастары өнерді түбегейлі жаңартуды мақсат етті. Авангардтық ағым өкілдері сол заманға дейін өмір сүрген реализм, романтизм, импрессионизм сияқты ағымдарды сынай отырып, көркем шығармаларға қазіргі заманды енгізуге тырысты. Олардың идеялары 20 ғасырдың басында болған кубизм, формализм, футуризм, сюрреализм, экспрессионизм сияқты ағымдарда көрініс тапты.

Автопортрет- «Авто» сөзі грек тілінен шыққан және өз дегенді білдіреді. Автопортрет өзінің портретімді білдіреді. Көптеген суретшілер айнаға қарап портреттерін жасайды. Автопортретте суретшілер өзінің мінезін, табиғатын, ішкі жан дүниесін көрсеткісі келеді.

Акварель- латын тілінен алынған және су дегенді білдіреді. Бұл суда жақсы еритін, жуып кететін жұмсақ, мөлдір бояу. Акварель бояуы өте түрлі-түсті, талғампаз және нәзік, олар көбінесе қағазда орындалады.

Негізгі түстер- қызыл, сары, көк түстер негізгі түстер деп аталады. Осы түстерді бір-бірімен араластыру арқылы қосымша түстер жасалады.

Ахроматикалық түстер- грек тілінен алынған және түссіз дегенді білдіреді. Олар ақ, қара, сұр реңктері және олардың қоспасы.

Күлгін- түстің атауы, күлгін гүлдің түсі.

Бояу- бейнелеу өнерінде, сондай-ақ көркем безендіру жұмыстарында қолданылатын қоспа. Оның акварель, акварель, гуашь, темпера, эмаль, эмульсия сияқты түрлері бар.

Галерея- бейнелеу және қолданбалы өнер туындылары сақталатын және көрмелер өткізілетін арнайы ғимарат.

Гравюра- француз тілінен аударғанда «гравюра» деген мағынаны білдіреді. Ою – металл, ағаш, линолеум, тас сияқты

материалдарды арнайы құралдармен оюлап, олардан қағазға көшіру арқылы жасалған бейнелеу түрі.

Гуашь– итальян тілінен алынған және су негізіндегі бояу дегенді білдіреді. Ол суда жақсы ериді. Гуашь бояуының акварельден айырмашылығы қағаз бетіне әр түрлі қалыңдықта бірнеше қабат етіп жағуға болады.

Мольбертпен сурет салу- мольбертке ілінетін кескіндеме түрі. Бұл кескіндеме түрінде бейнеленген адамның жануардың және т.б. өлшемдері оның нақты өлшемінен үлкен болмауы керек.

Қабырғаға сурет салу- (фреска, альфреска) - үйдің төбесіне қабырғадағы сылақ кепкенге дейін салынған сурет. Олар кейде төбелерде, қабырға жабындарында және қағазда қолданылады.

жарық- бейнелеу өнерінің теориялық негіздеріне қатысты термин және жарық пен көлеңке заңын білдіреді. Кез келген зат пен болмыстың көлемі болатыны белгілі. Суретте олардың көлемді екенін жарықтандырусыз көрсету мүмкін емес. Бұл жағдайда объектінің жарық көзіне қараған бөлігі жарқын болады, ал қарама-қарсы жағы көлеңке болады. Олардың арасындағы бөлік пенумбра деп аталады. Осыдан жарық термині пайда болды.

Жанр- өмір суреттерін, оның сыртқы көріністерін мазмұнына қарай суреттейтін көркем шығарма түрі. Мысалы, пейзаж, натюрморт, тұрмыстық, портреттік және басқа бейнелеу өнерінің жанрлары бар.

Қоңыр- жануардың бауырының түсіне ұқсас түс, түс атауы. Кейде оны «қоңыр» деп те атайды.

Залгалдок- апельсиннің, мандариннің немесе асқабақтың ішкі түсіне ұқсас түс.

Зангори- түс атауы, қара аспан түсі.

Шафран- түс атауы, қызғылт сары түс.

Изумруд- түстің атауы, жасыл жылтыр тастың түсіне жақын түс.

Жылы түс- адамдарда жылулық сезімін тудыратын түстер. Олар қызыл, сары, алтын, малла, новвоти, қызыл қызыл, қызғылт сияқты түстер.

Құрамы- көркем шығармаларда (әдебиет, музыка, бейнелеу өнері, қолданбалы өнер) қолданылатын термин және «жазу», «құрылыс» дегенді білдіреді. Шығарманың пішіні, бояуы, мазмұны жағынан көркем образдар мен құралдар негізінде құрастырылуы оның композициясын білдірсе, композиция көркем образдардың мәнерлілігін арттыруға қызмет етеді.

Кубизм- куб сөзінен шыққан, 20 ғасырдың бірінші ширегінде Францияда пайда болған шығармашылық қозғалыс. Бұл бағыттағы суретшілер реалистік өнер үлгілерінен бас тарта отырып, өз туындыларында кез келген жаратылыстар мен заттарды – текшелерді, шарларды, цилиндрлерді, конустарды, пирамидаларды және олардың комбинацияларын бейнелейді.

Күміс- түс атауы, күміс металдың түсіне жақын түсі.

Қиылысу нүктесі- кез келген көлемдегі заттар адам көзінен алыстаған сайын кішірек болып көрінетіні белгілі. Бірте-бірте олар нүктеге айналатын сияқты. Бұл құбылыс көкжиек сызығына жеткенде пайда болады. Немесе арақашықтыққа бағытталған екі параллель түзу бір-біріне жақындап, сызықтар арасындағы қашықтық азайып бара жатқан сияқты. Ақырында, бұл екі сызық қиылысатын болып көрінеді және бұл көкжиек сызығының үстінде орын алады. Ол қиылысу нүктесі деп аталады. Мысалы, бұған темір жол, трамвай жолымен жүру арқылы сенімді бола аласыз. Ол үшін олар темір жол немесе трамвай жолдарының ортасында тұрып, темір жолдар бір-біріне жақындай түседі, ең соңында осы екі параллель жол көкжиек сызығына жеткенде олар қиылысып, бір нүктеге айналады.

Лоларой- түс атауы, қызғалдақ гүлінің түсіне ұқсас түс.

Ложувард- түстің атауы, ең қою көк түс.

Пейзаж- бейнелеу өнерінің жанрларының бірі. Онда табиғат көріністері, қала, сонымен қатар өнеркәсіптік, яғни өндірістік кәсіпорындар мен құрал-жабдықтар бейнеленген.

Малла- лимон жемісінің түсі, ашық реңкінің атауы.

Керемет сурет- бейнеленген адамның нақты өлшемінен үлкенірек жасалған сурет. Олар қабырға суреттерінде жиі қолданылады.

Акварель- арнайы аралас май арқылы балқытылатын кескіндемеде қолданылатын негізгі материал (бояу).

Көк- түс атауы, ашық таңғы аспанның түсі.

Мошранг- түс атауы, мош түсіне тағайындалған түс.

Щетка- қарындаш, суретшілер қолданатын жұмыс құралы. Олар негізінен жүннен немесе синтетикалық материалдардан жасалған.

Суретші- араб сөзі, «суретші» дегенді білдіреді.

Натюрморт- француз тілінен аударғанда «Өмірсіз табиғат» дегенді білдіреді. Бұл жанрда гүлдер, жемістер мен көкөністер, тұрмыстық заттар, өнер және спорттық жабдықтар қойылған.

Нилгун- түс атауы, ашық қоңыр түсті.

Апельсин- түс атауы, қызғылт сарыға жақын түс.

Nowvoti- түстің атауы, шафранның түсіне ұқсас түс.

Нүшәділ- түс атауы, өткір, ашық жасыл түс.

Ережесіз- түс атауы, ашық күлгін.

Ақ- түс атауы, мақта түсі.

Палитра- француз тілінен аударғанда «жұқа табақ» дегенді білдіреді. Олар ағаштан жасалған. Палитралар металл, пластик, фарфор сияқты материалдардан жасалуы мүмкін. Бояғыштар бояуларды араластыруға арналған және суретшінің жұмыс құралы болып табылады. Бірнеше таза қағаз да акварель бояуларын араластыруға арналған палитра ретінде қызмет ете алады.

Панель- латын тілінен алынған және «мата» дегенді білдіреді. Панельдер жиі акварельмен кенепте боялады. Олар арнайы орынға орнатуға арналған және түрлі-түсті, бедерлі және өрнекті жиекпен жиектелген.

Постер- француз тілінен алынған және «хабарландыру» дегенді білдіреді. Постер бейнелеу өнерінің графикалық түріне жатады. Плакаттар адамдардың өміріндегі ең маңызды мәселелерді шешуге бағытталған. Плакат – идеологиялық үгіт-насихат құралы. Мысалы, бейбітшілік, экология, СПИД сынды

мәселелер бұл жанр үшін өте маңызды. Плакаттар көбінесе үлкен және түрлі-түсті.

Пластилин- мүсінде қолданылатын арнайы қоспа. Ол балауыз, саз сияқты заттардан тұрады, қамыр тәрізді. Пластилинді мүсіншілер мүсіндердің макетін жасау үшін пайдаланады.

Пластмасса- грек тілінен алынған мүсіндік термин, «нәзік», «әдемі» деген мағынаны білдіреді. Оның айтуынша, образдар әсіре мәнерлі және үйлесімділік ережелеріне негізделген.

Пленэр- француз тілінен алынған және «ашық кеңістік», «кең көрініс» дегенді білдіреді. Көбінесе суретшілер ашық аспан астында өз жұмыстарына этюдтар, нобайлар, түрлі-түсті тақталар жасайды. Сыртқы сызбалар мен картиналардың мақсаты - күн ішінде табиғаттың және басқа заттардың пішіндері мен түстерінің нақты бейнесін жасау.

Портрет- француз тілінен алынған «имидж» «адам бейнесі» дегенді білдіреді. Портрет – бейнелеу өнерінің ерекше жанры. Портретте бір немесе бірнеше адам кескінін пайдалануға болады. Олар адамның басын немесе беліне дейінгі ұзындығын немесе толық фигурасын бейнелейді.

Бұрыш- көкжиек сызығынан өте жоғары немесе төмен түсірілген адамның, жануардың, ландшафттың және басқа да объектілердің бейнесі. Бұл жағдайда бейнеленетін объектілер айтарлықтай азаяды.

Әртіс- кескіндеме және графика маманы.

Ұсынылатын әдебиеттер

1. Абдуллаев Н.У. Өнер тарихы. - Т.: «Мұғалім», 1986 ж
2. Авдеева Г. Өзбекская пижмы. - Т.: «Музыка». 2005
3. Акбаров И.Музыка сөздігі. - Т.: «Мұғалім». 1996 жыл
4. Азимова Б. Натюрмортты құрастыру және суреттеу әдістемесі. - Т.: «Мұғалім», 1984 ж
5. Азимов К. Өзбекстан дирижерлары. - Т.: «Музыка». 2001
6. Әмір Темір және Тимуридтер дәуіріндегі мәдениет пен өнер (мақалалар). -Т.: Ғафур Ғұлам атындағы Әдебиет және өнер баспасы.1996 ж
7. Булатов С.С.Өзбек халық сәндік өнері. - Т.: «Мұғалім». 2009
8. Каримова О. Балалардың музыка өнері. - Т.: «Музыка». 2
9. Матёкубов О.Өзбек классикалық музыкасы. Оның екі төбесі бар. - Т.: «Музыка». 2015
10. Өнер мен музыканы анықтау. Опыт художественных занятий с младшими школьниками. Жинақ. - М.: «Просвещение». 1991 жыл
11. Жабборов О., Умарова З. Бастауыш білім беру педагогикасы, инновация және интеграция. - Т.: «Мәлік-принс». 2021
12. Жабборов О., Умарова З.Бастауыш сыныптарда «Білім» пәнін оқыту әдістемесі. - Т.: «Зебо-принт». 2022
13. Жабборов О.Бастауыш оқыту әдістемесінің жаңа теориялық мәселелері. - Т.: «Зебо-принт». 2022
14. Йолчиева М. Дәстүрлі ән айту. - Т.: «Музыка». 2017
15. Айдынов Н.Суретші-педагогтарды даярлау мәселелері.-Т.: «Зия-баспа». 1997
16. Фитрат А.Өзбек классикалық музыкасы және оның тарихы. - Т.: «Кемпірқосақ». 1993 жыл
17. Гасанов Р Бейнелеу өнерінің негіздері. -т.: Ғафур Ғұлам атындағы баспа үйі. 2009
18. Хасанбоев Ж. және т.б. Педагогиканың түсіндірме сөздігі. - Т.: «Ғылым және технология». 2009
19. Хотамов Ә.Әдебиеттану ғылымына кіріспе. - Т.: «Жанкүйер». 2009

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAKALI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

ЖАББОРОВА ОНАХОН МАННАПОВНА

АЙДАРОВ ЕРКИН БАКИТОВИЧ

АРТ ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ

Жоғары оқу орындарының бастауыш білім мамандығына
арналған оқу құралы

Редакторы: Х.Тахиров

Техникалық редакторы: С.Меликузиев

Корректор: М.Юнусова

Беттеуші: А.Зиямухамедов

Баспа лизензиясы: №2044

Пішімі 60x84 1/16 гарнитурасы Кеглі 16

Офсеттік әдіспен басылды. Шартты баспа табағы 8,75.

Таралымы 100.Таспырыс №1412043

"Nazokathon ziyo print" ӨШҚ дабасылды.

ISBN 978-9910-9590-6-6

9 789910 959066

